

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

RUSYA’NIN ORTADOĞU SİYASETİNDE ENERJİ POLİTİKALARININ
ROLÜ: RUSYA –BASRA KÖRFEZİ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ
(2000 – 2016)

Yüksek Lisans Tezi

FATİMA MİRZALİYEVA

İSTANBUL,2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**RUSYA’NIN ORTADOĞU SİYASETİNDE ENERJİ POLİTİKALARININ
ROLÜ: RUSYA – BASRA KÖRFEZİ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ**

(2000 – 2016)

Yüksek Lisans Tezi

FATİMA MİRZALİYEVA

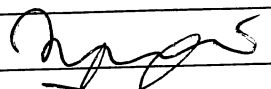

Danışman: ÖĞR. GÖR. DR. BİLGEHAN ALAGÖZ

İSTANBUL,2018

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508315901 no'lu Fatima MIRZALIYEVA 'ın hazırladığı "Rusya'nın Ortadoğu Siyasetinde Enerji Politikalarının Rolü: Rusya-Basra Körfezi Ülkeleri İlişkileri (2000-2016)" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30.05.2018 tarihinde saat 14:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezininkabul.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Öğr.Gör.Dr.Bilgehan ALAGÖZ	Olumlu	
Dr.Öğr.Üyesi Saim Çağrı KOCAKAPLAN	Olumlu	
Dr.Öğr.Üyesi Bora BAYRAKTAR	Olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 07.06./2018 tarih ve 2018/11-02 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

RUSYA’NIN ORTADOĞU SİYASETİNDE ENERJİ POLİTİKALARININ ROLÜ: RUSYA – BASRA KÖRFEZİ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ (2000 – 2016)

ÖZET

Rusya’nın Ortadoğu Politikası Rus Dış Politikasının ayrılmaz parçası olarak bilinmektedir. Ortadoğu coğrafyası Rusya’nın enerji politikaları için büyük önem taşımaktadır. Ortadoğu’nun doğalgaz ve petrol rezervleri ile zengin olması Rusya’yı bölge ülkeleri ile ikili ve uluslararası kurumlar çerçevesinde işbirliği kurmaya teşvik etmiştir. Bu tezin amacı Rusya’nın Ortadoğu siyasetinde enerji politikalarının rolünü ve Rusya-Basra Körfezi ülkeleri ilişkilerini analiz etmektir. Nitekim, bu tez Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin dönemi Rusya’nın enerji politikalarından bahsetmektedir. Tezin Rusya’nın Ortadoğu coğrafyasında enerji politikaları ile ilgili yapılmış araştırmalar da literatürü zenginleŐtirmeye ve Basra Körfezi Ülkelerinin Rusya için neden bu kadar önemli olduğunu anlamaya yardımcı olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler:Rusya, Ortadoğu, Enerji Politikaları, Basra Körfezi Ülkeleri, Kurumlar.

ABSTRACT

Russia's Middle East policy is intergral part of the Russian Foreign policy. In addition to that Middle East is an obvious significant region for Russian Energy Policy. Because, the Middle East is among the largest proven crude oil and natural gas rich regions of the world. For this reason, Russia maintains energy diplomacy in the region through bilateral relations with individual Gulf Countries or international organizations. OPEC and GECF are the most important international organizations in the world energy policy. The aim of this thesis is to analyze The Role of the Russian Energy Policy in the Russian Middle East Policy and Relationship between Russia and Persian Gulf Countries. Thus, this thesis discusses Russian Energy Policy in the Middle East region during Russian President Vladimir Putin period. This thesis is expected to contribute in enriching the literature on the Russian Energy Policy in the Middle East geography and to help realize deeply why Persian Gulf Countries are so important for Russian Energy Policy?

Keywords:Russia, Middle East, Russian Energy Policy, Persian Gulf Countries, Institutions.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Kurumsal Teori.....	7
1.2. Kurumsal Teori Bağlamında Rusya ve Basra Körfezi Ülkeleri İlişkileri.....	18
1.3. Sonuç	40
BÖLÜM II	42
RUS DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASI	42
2.1. Rus Dış Politikasının Kurumsal Yapısı.....	42
2.2. Rusya ve Basra Körfezi İlişkileri	47
2.3. Sonuç	91
BÖLÜM III	93
RUSYA’NIN ORTADOĞU’DA ENERJİ POLİTİKALARI	93
3.1. Rusya’nın OPEC ve GECF ile İlişkileri.....	93
3.2. Rusya-Körfez İşbirliği Konseyi.....	116
3.3. Sonuç	119
SONUÇ	120
KAYNAKLAR	124
ÖZGEÇMİŞ	157

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
GECF	: Gas Exporting Countries Forum
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
UEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
WB	: World Bank
WTB	: World Trade Bank
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
OIC	: Organisation of Islamic Cooperation

GİRİŞ

Soğuk Savaşın bitmesi ile uluslararası sistem ciddi bir şekilde değişime uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra eski gücünü kaybeden Rusya'nın hem ekonomik hem de siyasi anlamda zor süreçten geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Uzun yıllar Ortadoğu'da güçlü aktör rolünü oynayan Rusya SSCB'nin dağılmasından sonra bölge üzerindeki eski nüfuzunu kaybetmiş, bu coğrafya daha çok ABD'nin nüfuz alanına girmiştir. Özellikle Basra Körfezi ülkeleri ile ABD ilişkileri kuvvetlenmiş ve Rusya'nın bu bölgede etkisi azalmaya başlamıştır. ABD daha Soğuk Savaşın devam ettiği 1980'ler de Basra Körfezi'ni kendi hayati çıkarları için büyük önem taşıyan bir bölge ilan etmiştir¹.

Vladimir Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesi ile eski gücünü yeniden kazanmaya başlayan Rusya, Ortadoğu ülkeleri ile tekrar yakın ilişkiler kurma çabası içine girmiştir. Rusların tabiriyle Yakındoğu "Blijny Vostok" günümüzde ise hegemon devletlerin güç mücadelesi verdikleri Ortadoğu daha onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Rus dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Rusya'nın Yakındoğu politikasının öncelikleri ve ayrıntıları Rus Çarı I. Petro'nun döneminde işlenip hazırlanmış, üstelik boğazlar, sıcak denizlere inme meselesi ve İstanbul'un ele geçirilmesi hayati önem kazanmıştır². Sovyetler döneminde de Ortadoğu bölgesi Rusya'nın dış politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Jeopolitik ve jeostratejik bir noktada yerleşen Ortadoğu'da Rusya her zaman hegemon bir aktör olarak faaliyet göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da baş kaldıran ABD ve Rusya arasında rekabetin bugün de devam ettiği görülmektedir. Dünyada keşfedilen petrol

¹Elena MELKUMYAN, "Region Persidskogo Zaliva v Mirovoy Politike: İstoriya i Sovremennost", **Vestnik Nijgorodskogo Universiteta im. N. İ. Lobacheskogo**, 2015, No:3, s.85, http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/19931778_2015_-_3_unicode/8.pdf, (24.04.2017).

²Şebnem HACIYEVA, "Türkiye-Ermenistan Münasibetlerinde Azerbaycan Amili", **Bakı Dövlət Universiteti**, No.2, 2013, s.363, <http://static.bsu.az/w8/Tarix%20ve%20onun%20problem/2013%20%20202/seh.362-368.pdf>, (25.04.2017).

rezervlerinin yarısının Ortadoğu'da var olması ve deniz ulaşım yollarına erişimin rahat olması Ortadoğu'ya vazgeçilmez bölge statüsünü kazandırmıştır³.

Rusya'nın Ortadoğu'daki etkinliğini önemli kılan sebeplerden biri Filistin meselesi olmuştur. İsrail'in kuruluşunda Rusya etkin aktör olsa da Arap-İsrail savaşlarında Araplara da desteğini esirgememiş ve Rusya bu yolla bölgede nüfuz kazanmıştır. Ancak Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte Rusya'nın Ortadoğu'da etkisi azalmaya başlamış ve bu süreç 2000 yılına kadar devam etmiştir. 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Ortadoğu yeniden Rusya için önemli bir mesele haline gelmiş ve bölge üzerinde ağırlığını artırmaya başlamıştır. Rusya esas ilgi merkezlerinden sayılan Ortadoğu hakkında önemli akademik araştırmalar yapmış, üstelik SSCB döneminden itibaren bu alanda özel istihbarat uzmanları yetiştirmiş ve Ortadoğu'nun esas silah ihracatçısı olmuştur. Etnik çatışmaların eksilmediği bir bölgede Rusya'nın hegemon güç olma mücadelesi bugüne kadar devam etmektedir.

Vladimir Putin'in günümüzdeki Ortadoğu politikasının önceliklerini aşağıdaki gibi maddelendirmek mümkündür⁴;

- Suriye'de barışı için ortak çözüm yolunun bulunması,
- İran'la ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi,
- Mısır'la, Irak ve Suriye Kürtleri ile yakın ilişkilerin sürdürülmesi,
- Suudi Arabistan ve diğer Basra Körfezi ülkeleri ile pragmatik ilişkiler kurulması.

³Çernichina Sofiya YUREVNA, "Rol Energeticheskoy Diplomatii v Formiravanii Vneshney Politiki Rossii Na Sovremennom Etape", **Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Mejdunarodnix Otnosheniy**, Moskva 2015, s.65, https://mgimo.ru/files2/y02_2015/267745/thesis-chernitzyna.pdf, (15.05.2017).

⁴Dmitriy TRENIN, "Rossiya Na Blijnem Vostoke: Zadaçi, Prioriteti, Politicheskiye Stimuli", **Moskovskiy Centr Karnegi**, <http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>, (05.05.2017).

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından Arap coğrafyasında ABD'nin nüfuzu zedelenmiştir. Hedefinin Irak'ta istikrar sağlamak olduğunu belirten ABD'nin bölgede kaosun ortaya çıkmasına sebep olması Arap ülkelerinde ABD'ye karşı güvensizlik oluşturmuştur. Ancak Rusya'nın bu konuda dikkatli yol izlemesi ve Müslüman dünyasıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışması Ortadoğu'da Moskova'ya farklı bir imaj kazandırmıştır⁵. Vladimir Putin'in ilk defa 2005 yılında Filistin, Mısır ve İsrail'e resmi ziyaret gerçekleştirmesi SSCB'nin dağılmasından sonra Ortadoğu'dan uzaklaşan Rusya'nın yeniden eski gücünü kazanmak yolunda attığı önemli adım olmuştur. Akabinde 2007 yılında Suudi Arabistan, Ürdün ve Katar'ı da ziyaret eden Cumhurbaşkanı Putin Ortadoğu'nun Kremlin için büyük öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. ABD'nin bölgede en yakın partneri olan bu ülkelerle ilişkiler kurmakla Rusya bölgenin güvenliğinin sağlanmasında ABD'ye karşı alternatif aktör olabileceğinin de ilan etmiştir. Hem Basra Körfezi Arap ülkeleri ile hem de İran'la dengeli ilişkiler yürütmeye çalışan Moskova bu yolla kendi çizgisini belirlemiştir⁶.

Basra Körfezi'nde etkin aktör olmak için bölge ülkeleri ile her alanda işbirliği kurulması Rusya için öncelik haline gelmiştir. Rusya ile Basra Körfezi arasında ideolojik farklılıklar sebebiyle ilişkilerin uzun bir süre inişli çıkışlı seyir izlemesine rağmen işbirliğinin ilerlemesinde uluslararası ve bölgesel kurumlar önemli rol oynamıştır. Kurumlar uluslararası sistemdeki boşlukların doldurulması ve devletler arası ilişkilerin daha uyumlu bir şekilde ilerlemesinde önemli rol oynamaktadır. Örnek olarak, hem Rusya hem de Basra Körfezi ülkeleri için enerji konusunda işbirliği önemli bir meseledir. Dolayısıyla taraflar arası enerji işbirliğinin kurulmasında OPEC⁷ önemli

⁵ Melkulangara BHADRAKUMAR, "Russia Straddles Sunni-Shi'ite Divide", Asia Times, 2007, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/IB17Ag01.html, (17.05.2017).

⁶Mark SMİTH, "Russia and The Persian Gulf: The Deepening of Moscow's Middle East Policy", **Conflict Studies Research Centre, Middle East Series**, August 2007, p.1-2, https://www.files.ethz.ch/isn/44625/07_Aug_Russia.pdf, (15.05.2017).

⁷OPEC Organization of the Petroleum Exporting Countries, http://www.opec.org/opec_web/en/, (15.05.2017).

rol oynamıştır. Rusya'nın en önde gelen enerji firmaları için Basra Körfez'i ülkeleri ile işbirliği yürütmek büyük önem taşımaktadır. Örnek olarak, Gazprom, Lukoil, Rosneft gibi enerji kurumları aracılığıyla Rusya Ortadoğu ülkeleri ile enerji işbirliğini aktif bir şekilde ilerletmektedir. Aynı zamanda bahsedilen enerji kurumları dış politikada alınan kararlarda etkili rol oynamaktadır. Hem Rusya'nın bölgeye yaptığı ve yapacağı yatırımlar hem de bölge ülkelerinin Rusya'ya yapacağı yatırımların bir çoğu enerji firmaları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Konuyla bağlantılı olarak Rusya'nın dış politika konsepti metninde “Zengin enerji kaynaklarına sahip olan üretici ülkelerle stratejik işbirliğini güçlendirmek, tüketici ve transit ülkelerle ise diyalog geliştirmek” öncelik olarak vurgulanmıştır⁸. Dolayısıyla enerji güvenliğinin Rus dış politikasının kırmızı çizgisini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Rus ekonomisinde Avrupa'ya ihraç edilen enerji kaynaklarından elde ettiği gelir ciddi bir paya sahiptir. Dolayısıyla Basra Körfezi ülkeleri ile karşılıklı şekilde enerji işbirliğini koordine etmek Rusya'nın başlıca çıkarlarından biridir⁹. Rusya'nın bölge ülkeleri ile enerji işbirliğini ilerletmesi enerji ithalatının üçte birini Moskova'dan karşılayan Avrupa'ya karşı doğalgaz silahını da uzun bir süre kullanmasına da yardım edebilmektedir. Bu sebeple Rusya'nın Ortadoğu politikasında enerji konusu önemli rol oynamaktadır. Enerji diplomasisi aracılığıyla bölgeye nüfuz eden Rusya bugün Basra Körfezi ülkeleri ile hem siyasi hem askeri hem de ekonomik alanlarda da işbirliği çerçevesini genişletmektedir. Rusya'nın bölge ülkeleri ile pragmatik ilişkiler kurması büyük bir avantaj sayılmaktadır. Suriye'de Beşar Esad rejimini desteklemesinden ve İran'la artan askeri işbirliğine rağmen hem Basra Körfezi ülkeleri ile hem de İsrail ile

⁸ “Konchepciya Vneshney Politiki Rossiyykoy Federacii Utverjdjena Prezidentom Rossii ot” 12.02.2013, http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186, (15.6.2017).

⁹Katerina OSKARSSON and Steve A.YETIV, “Russia and the Persian Gulf: Trade, Energy and Interdependence”, **Middle East Journal**, Vol. 67, No:3, Summer 2013, s. 400, <http://www.jstor.org/stable/pdf/90000726.pdf?refreqid=excelsior%3A0051646abaa577a0fedd9a91d49d4b54>, (06.05.2017).

düzenli ilişkilere sahiptir. Basra Körfezi ülkeleri ABD ile ilişkilerini tehlikeye atmak istemeselerde, Rusya'yı bölgede ABD'ye karşı alternatif bir aktör olarak değerlendirmektedirler¹⁰. Özellikle son yıllarda bölge ülkelerinin de Rusya ile aktif işbirliği kurmak için çaba göstermesi Rus dış politikasının başarısı sayılmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'nun en önemli silah ihraç eden ülkesi olan Rusya bugün de bölge ülkeleri ile askeri anlaşmalar imzalamaktadır. Rusya'nın Ortadoğu'ya silah satışında Rus silah firmaları önemli rol oynamaktadır. Özellikle dev Rus silah firması "Rosoboronexport"¹¹ Ortadoğu'ya en çok silah satan firmadır. 2011-2015 yılları arasında Rusya'nın Ortadoğu'ya silah satışında ciddi artış yaşanmış ve savunma teslimatlarının %36'nı teşkil etmiştir¹².

Rusya-Basra Körfezi ilişkileri hızlı bir şekilde ilerlese de, Kremlin entegrasyonu bölgeye daha çok kurumlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. OPEC, GECF (Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Forumu), Körfez İşbirliği Konseyi¹³ gibi kurumlar Rusya ve bölge ülkeleri arasında köprü rolünü oynamaktadırlar. Taraflar ilişkilerinde şimdiye kadar hiç olmadığı kadar önemli mesafe katetmiş olsa da, kurumların rolü inkar edilememektedir. Dolayısıyla çalışmanın kurumsal teori çerçevesinde ele alınmasını tetikleyen en önemli neden kurumsalcı bakış açısının ilişkileri daha iyi bir şekilde anlamaya yardım etmesidir. Araştırmanın konusu güncel bir konu ve ilişkilerin ilerleme aşamasında olduğu için tezde daha çok Rusça internet erişimli gazete, akademik makale ve kitaplar kullanılmıştır.

¹⁰James SLADDEN and Becca WASSER, "Ben Connable&Sarah Grand-Clement, Russian Strategy in the Middle East", **Rand Corporation**, 2017, p.6, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE236/RAND_PE236.pdf, (16.05.2017).

¹¹ROSOBONEXPORT, Oficialnıy Sayt, <http://roe.ru/>, (26.05.2017).

¹² SLADDEN and WASSER, a.g.e., p.8.

¹³Gulf Cooperation Council, Official Website, <http://www.gcc-sg.org/en-us/Pages/default.aspx>, (24.06.2017).

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm de kurumsal teorinin tarihi ve detayları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca kurumsal teori bağlamında Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri ilişkilerinden bahsedilmektedir. Bunun dışında bir sıra uluslararası ve bölgesel kurumların ilişkilerini nasıl etkilediği hakkında bilgiye de yer verilmektedir.

İkinci bölüm Rus dış politikası, dış politikada kurumların rolü, Rusya'nın Ortadoğu politikası ve Gazprom, Rosneft, Lukoil gibi enerji firmalarının dış politikada ne kadar etkili oldukları hakkında bilgiler detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ayrıca çalışmanın esas kısmı olan Rusya-Basra Körfezi ülkeleri ilişkilerinin tarihi, ticari, ekonomik, enerji, askeri işbirliğinden bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Rusya'nın Ortadoğu enerji politikalarında OPEC, GEFCF gibi kurumların rolü, petrol fiyatlarının etkisi, Kremlin'in bu kurumlarla ilişkileri ve Rusya-Körfez İşbirliği Konseyi ilişkilerine değinilmektedir.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kurumsal Teori

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası ilişkilerde sosyal, ekonomik, politik açıdan insan yaşamını ilgilendiren çok sayıda farklı kurumlar ortaya çıkmıştır. Kurumların ortaya çıkmasıyla beraber uluslararası ilişkilerde esas merkez olarak kabul edilen devlet paradigmasının yerini devlet dışı aktörler almaya başlamıştır. 1970’li yıllardan itibaren J. Nye, R. Keohane ve K.J. Holsti gibi teorisyenler uluslararası ilişkilerin artık globalleşmeye doğru ilerlediğini ve artık devletlerin giderek önemini kaybetmeye başladığını iddiaetmeye başlamışlardır¹⁴. Küreselleşme dalgasının hızlanmasıyla beraber uluslararası kurumların etkisi daha da artmıştır. BM gibi önemli siyasi kurumlarla aynı zamanda IMF¹⁵, WTO¹⁶ ve WB¹⁷ gibi ekonomik kuruluşların da etkisi güçlenmeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasında II. Dünya Savaşı sonrası toplanan “Bretton Woods” konferansı önemli rol oynamıştır¹⁸.

Uluslararası örgütler günümüzde uluslararası sistemin önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Zaman zaman devletler arasında ortaya çıkan krizlerin uluslararası örgütler tarafından üstlenmesi ve devletler arasında mevcut ilişkilerin daha da ilerlemesinde

¹⁴Tayyar ARI, **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa: Dora Yayınları, Ekim 2014, s. 11.

¹⁵ International Monetary Fund Official Website, <http://www.imf.org/external/index.htm>, (18.05.2017).

¹⁶ World Trade Organization Official Website, <https://www.wto.org/>, (15.05.2017).

¹⁷ World Bank Official Website, <http://www.worldbank.org/>, (18.05.2017).

¹⁸ Aytekin YILMAZ, **İkinci Küreselleşme Dalgası, Kavram, Süreç ve Sorunlar**, Ankara: Vadi Yayınları, Ocak 2004, s.73.

önemli rol oynaması uluslararası aktörleri gerekli hale getirmiştir. Uluslararası örgütlerin serbest ve bağımsız bir şekilde karar alabilme yeteneğine sahip olması uluslararası kurumların politikadaki önemini gösteren bir simgedir¹⁹.

Uluslararası ilişkilerde kurumları inceleyen ve uluslararası ilişkilerde oynadıkları rol üzerine odaklanan en temel teori kurumsalcılık olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda uluslararası örgütlerin giderek daha büyük önem kazanmaya başlaması bu teoriye olan ihtiyacı artırmıştır. 1970'li yıllarda kurumsalcılığı öne süren araştırmacılar Meyer ve Rowan olmuştur. Meyer ve Rowan'ın 1977 yılında kaleme aldığı "*Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony*" adlı makalesinde Kurumsal teorinin temel ilkeleri ele alınmaktadır²⁰.

Kurumsalcılık örgütlerin, kurumsal çevrelerindeki olgular tarafından kurgulandıklarını ve onlara benzeme eğilimi gösterdiklerini ve biçimsel örgütlerin, teknik ve dönüşümsel karşılıklı bağımlılıklar yoluyla kurumsal çevrelerine uyumlu hale geldiklerini öne süren bir kuramdır²¹. Kurumlar temel ve ikincil olmak üzere iki ana grupta incelenmektedir: Temel kurumlar sosyal açıdan evrim geçirmiş olan ve genel kabul görmüş normlar ve değerleri temsil ederler; insan hakları ve mesleki etik örnek olarak verilebilmektedir. Temel kurumlar bireyler, normlar ve değerleri göreceli olarak içselleştirmektedir ve ciddiye alındıkları için bu kurumların planlı olarak değiştirilmeleri çok zordur. Temel kurumlara alternatif olarak ortaya çıkan ikincil kurumların varolma nedeni ise, belirli sosyal sorunların çözüme kavuşturulmasıdır. İkincil kurumlar yasaları, anlaşmaları, örgütleri, örgütsel kural ve prosedürleri içine

¹⁹ARI, a.g.e., s.54-55.

²⁰John W. MEYER and Brian ROWAN, "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony", **American Journal of Sociology**, Vol. 83, No:2, Sep 1977, http://www.jstor.org/stable/2778293?seq=1#page_scan_tab_contents, (18.05.2017).

²¹ Tamer BOLAT ve Oya AYTEMİZ SEYMEN, "Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eşbeçimlilik", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Elazığ 2006, s.224.

almaktadırlar. Temel kurumlardan farklı olarak ikincil kurumların planlı olarak değiştirilmesi daha kolay olmaktadır²².

Kurum kavramını ilk olarak inceleyen Durkheim²³ kurumların ortak eylemin bir sonucu olarak doğduklarını ve etkilerinin sübjektif yargı ve eylemleri sabit hale getirmek olduğunu söylemektedir. Ona göre kurumlar kristalize olmuş yapılardır ve kurumsalcılık kavramına önemli katkıları olan kurumların örgütlerden devşirilmiş olduğu görüşünü benimsemektedir²⁴. Kurumsalcı anlayışta kurumlar sosyal ve ekonomik hayatın en önemli parçaları olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre kişisel tercihler ve birey kavramı, sosyal eylem, devlet, vatandaşlık gibi düşünce kategorileri kurumsal güçler tarafından biçimlendirilmektedir. Kurumsal mekanizmalar çoğunluk itibari ile normatif mekanizmalardır. Kurumsalcılık sektörel, ulusal ve uluslararası düzeydeki örgütsel uygulama ve düzenlemelerin homojen taraflarını esas almaktadır²⁵.

Kurumsal teori eski ve yeni kurumsalcılık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eski kurumsalcılık 19. yüzyılın sonunda ortaya çıksada 1920-1930'lu yıllarda şekillenmiştir. Eski kurumsalcılığın gelişmesinde John Richard Commons'un²⁶ büyük rolü olmuştur. 1934 yılında Richard Commons'un "Kurumsal Ekonomik Teori" adlı kitabı basılmıştır²⁷. Eski kurumsalcılık daha çok kurumların hukuki, resmi ve yapısal özelliklerine önem vermiştir²⁸. Richard Commons'dan başka Thorstein

²² BOLAT ve AYTEMİZ SEYMEN, a.g.e., s.226.

²³ <http://durkheim.uchicago.edu/>, (23.05.2017).

²⁴ Derya EREL, "Yeni Kurumsalcı Yaklaşım Örgütlerin Analizinde Bir Paradigma Değişimine İşaret Ediyor Mu?", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4, s.90. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/asbed/article/view/5000072390>, (18.06.2017).

²⁵ EREL, a.g.e., s.95.

²⁶ <https://socialwelfare.library.vcu.edu/organizations/labor/commons-john-r/>, (28.05.2017).

²⁷ Rustem NUREYEV, "Evolychiya İnstituchionalny Teorii i Ee Struktura", s.7, <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/283.pdf>, (24.05.2017).

²⁸ Ahmet ARABACI, "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi", **Uluslar arası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s.75.

Veblen²⁹, Wesley Mitchell³⁰, Clarence Edwin Ayres'in³¹ yaptığı çalışmalar sayesinde ilk olarak ekonomi alanında ortaya çıkan kurumsalcılık³², 20.yüzyılda ise John Burgess, Wudrow Wilson, Westel W. Willoughby tarafından anayasa hukuku, parlamento, bürokrasi ve ahlak felsefesi konularında yapılan çalışmalarla ABD ve Avrupa'da meydana gelmiştir. Resmi kurallar, kuramlar ve süreçlerin aktör tercihleri ve davranışları üzerindeki etkisini önemli olarak kabul eden kurumsalcı yaklaşım II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı kuramcılar tarafından daha geniş yayılmıştır³³. II. Dünya Savaşı'nın akabinde eski kurumsalcılık birçok teorisyenler tarafından eleştirilmeye ve başka alternatifler aranmaya (Yeni Kurumsalcılık) başlanmıştır.

Yeni kurumsalcılık ise ilk defa Standford Üniversitesi'nde yapılan müzakere zamanı W. Meyer³⁴ tarafından ortaya atılmıştır. Yeni kurumsalcılığın kökleri kurumsalcı yaklaşıma dayanmaktadır. Kurumsallaşmaya göre güç belli bir değere inanan insanların elinde toplanmalıdır. Özetle kurumsalcılık değerlerin tarihsel olarak örgütlerde korunması olarak tanımlanabilmektedir³⁵. Yeni kurumsalcılığın uluslararası ilişkiler literatüründe yer alması Meyer ve Rowan'ın "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony" isimli makalelerinin yardımıyla olmaktadır³⁶.

1984 yılında March ve Olsen'in "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life" adlı yayımlanan makalesi yeni kurumsalcılığın geniş

²⁹<https://www.britannica.com/biography/Thorstein-Veblen>, (28.06.2017).

³⁰<https://www.britannica.com/biography/Wesley-C-Mitchell>, (23.06.2017).

³¹<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095438894>, (28.06.2017).

³² Malcolm RUTHERFORD, "Institutions in Economics, The Old and the New Institutionalism", **Cambridge University Press**, USA 1994, s.1.

³³ Ömer Faruk SARI, "Yeni Kurumsalcılık Çerçevesinde Enerji Topluluğu", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler AnaBilim Dalı, Ankara 2016, s.11-12.

³⁴<https://sociology.stanford.edu/people/john-meyer>, (23.06.2017).

³⁵ Ahmet AYPAY, "Örgütsel Analizde Teorik Gelişmeler: Yeni Kurumsalcılık", Güz 2001, Sayı: 28, s.503-504, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kuey/article/view/5000050823/5000048066>, (23.06.2017).

³⁶MEYER and ROWAN, a.g.e.

yayılmasında önemli rol oynamaktadır³⁷. March ve Olsen örgüt ve kurumların değerlerin ve toplu seçimlerin daha iyi bir şekilde anlaşılması için merkez rolünü oynadığını belirtmektedir. Aynı zamanda March ve Olsen'in örgütlerin ve kurumların anlaşılmasında odaklandıkları temel nokta bütünleştirici yaklaşımdan ibarettir³⁸. March ve Olsen'e göre siyasi kurumlar rol ve durumlar arasındaki ilişkiler açısından uygun eylemleri tanımlayan birbiriyle ilişkili kurallar ve rutinler topluluğudur³⁹.

Yeni kurumsalcılar örgüt ve çevre ilişkilerini daha derin ve geniş kapsamda ele almaya çalışmaktadırlar. Onlar çevre ve örgütün birbirini düzenlediğini ve birbiriyle bağlı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca yeni kurumsalcılar örgütlerin hem ortadan kaybolmadığını hemde değişmediğini iddia etmektedirler. İlâveten yeni kurumsalcılığın savunucuları sosyalleşmeyi kabul etmedikleri gibi kurumsallaşmanın bilişsel bir süreç olduğunu savunmaktadırlar⁴⁰. Günümüzde yeni kurumsalcılık yalnız siyaset biliminde değil aynı zamanda tarih, sosyoloji, ekonomi⁴¹ hatta antropoloji⁴² gibi farklı bilimlerde de uygulanmaktadır. Bu sebeple yeni kurumsalcılık oldukça zengin ve geniş uygulamalı bir teori olarak nitelendirilmektedir.

Çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla devletlerin tek önemli aktör olması hakkında düşünceler geri planda kalmış onun yerine devletlerarası karşılıklı bağımlılık ilişkisini temel alan yaklaşımlar geniş yayılmaya başlamıştır. Uluslararası sistemin anarşik olduğu varsayımı Neoliberal kurumsalcılık ve Neorealizm arasındaki

³⁷ B. Guy PETERS, "Intitutional Theory in Political Science, The New Instituonalism", **The Continuum International Publishing Group**, New York, 2012. ss. 20.

³⁸ BOLAT ve AYTEMİZ SEYMEN, a.g.e., s.25-28.

³⁹ BOLAT ve AYTEMİZ SEYMEN, a.g.e., s.30.

⁴⁰ AYPAY, a.g.e., s.505-508.

⁴¹ Levent GÖNENÇ, "Siyaset Bilimi ve Anayasalar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi SBF Dergisi**, s.122,

http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/makaleler/siyaset_bilimi_anayasalar.pdf, (26.06.2017).

⁴² James G. MARCH and Johan P. OLSEN, "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", **The American Political Science Review**, Vol: 78, No: 3, s.738, http://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1984_March_Olsen_New_institutionalism_APSR.pdf, (28.05.2017).

benzerliklerden biri olarak kabuledilebilmektedir. Ancak neorealizmin aksine olarak neoliberal kurumsalcılığın en önemli özelliklerinden birisi uluslararası işbirliğini temel varsayım olarak algılamasıdır. Üstelik Neoliberal kurumsalcılık devletlerarası karşılıklı çıkara vurgu yapmaktadır. Uluslararası işbirliğinin büyük kazanç getireceğini savunan neoliberal kurumsalcılık bunun yalnız kurumlar, kurallar ve örgütlerin yardımıyla yapılabileceğini savunmaktadır⁴³. Neoliberal kurama göre ittifaklar hareketleri kısıtlayan kalıcı ve birbiriyle ilişkili kurallar olarak nitelendirilmektedir. Neoliberal kurumsalcılar ittifakların kurumlar olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Aynı zamanda Neoliberal kurumsalcılığın temel argümanlarından birine göre kurumların beklenen etkileri, onları oluşturan hükümetlerin eylemlerini açıklamaktadır⁴⁴.

Uluslararası arenada faaliyet gösteren kurumlar kurallar, normlar ve belirli standartlar oluşturarak devletlerin politikalarına bir nevi olumlu şekilde etkilemektedirler. Aynı zamanda kurumların uluslararası ilişkilere sağladığı en büyük katkılardan biri işlem maliyetlerini azaltması ve ülkelerarası arabulucuk faaliyetlerini üstlenmesidir. Neoliberal kurumsalcılar uluslararası ilişkilerde askeri gücün ve güvenliğin uluslararası örgütler, çokuluslu şirketlerin artan rolü sayesinde giderek azaldığını vurgulamaktadır. Kurumsalcılığın ülkelerarasında işbirliği ve ittifakı bu kadar önemsemesi aynı zamanda barışın sağlanmasına yapılan en büyük katkılardan biridir⁴⁵. Böylelikle kurumlar davranışları şekillendiren kurallar topluğu, şifre olarak tanımlanabilmektedir⁴⁶.

⁴³Emre ÇITAK ve Osman ŞEN, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler”, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss.14-16, <http://uikutuphanesi.com/wp-content/uploads/2016/01/uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-kisa.pdf>, (26.07.2017).

⁴⁴Gunther HELLMANN and Reinhard WOLF, “Neorealism Neoliberal Institutionalism and The Nature of NATO”, Security Studies 3, 1993 Autumn, No:1, s.13-14,http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48138963/SecSt_1993_final_published.pdf, (30.08.2017).

⁴⁵ ÇITAK ve ŞEN, a.g.e., s.17-18.

⁴⁶ Stephen BELL, “Institutionalism Old and New”, s.13. https://www.researchgate.net/publication/44077976_Institutionalism_old_and_new, (26.05.2017).

Neoliberal kurumsalcılık uluslararası rejimlerin kurulması yoluyla devletlerin uluslararası anarşiye ve kolektif eylem sorununa çözüm yolu bulabileceklerini ve uluslararası sistemi değiştirebileceği ilkelerini savunmaktadır. Böylelikle neoliberal kurumsalcılık yapı merkezli değil, yapan merkezli bir kuram olarak kabul edilmektedir. Bazı teorisyenler neoliberal kurumsalcılığın köklerinde realizme ait varsayımların olduğunu dile getirmektedir. Örnek olarak; Keohane devletleri işbirliği yapmaya mecbur edenin anarşi olduğunun savunucusudur. Keohane “After Hegemony” adlı eserinde neoliberal kurumsalcılığın realist varsayımlarının altını çizmektedir. Keohane devletleri kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bir egoist olarak ve bu işbirliğinin oluşmasında devletlerarası çatışmalı ilişkilerin büyük rol oynadığını kabul etmektedirler⁴⁷. Ancak Realist teorisyenlerden biri Charles Glaser’e göre kurumlar devletler, çıkarlar ve sistem tarafından tatbik edilen faktörlerin sonucudur. Bunun dışında devletler kendi amaçlarına ulaşmak için gerektiği zaman kurumları oluşturabilmektedir. Neoliberal kurumsalcılar ise kurumları işbirliğini artıran önemli bir sistem olarak nitelendirmektedir.⁴⁸

March ve Olsen birden fazla kurumsalcılığı içinde bulunduran yeni kurumsallığın 1994 yılında 3 ayrı alt gruba ayrıldığını bildirmişlerdir. Bunları aşağıdaki sıralamak mümkündür:

- Tarihsel Kurumsalcılık,
- Rasyonel Tercihli Kurumsalcılık,
- Sosyolojik Kurumsalcılık.

⁴⁷ Atilla ERALP, **Devlet ve Ötesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.28.

⁴⁸ Robert JERVIS, “Realism Neoliberalism and Cooperation”, **International Security**, Vol: 24, No:1, 1999, s.54, http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48138963/SecSt_1993_final_published.pdf, (16.07.2017).

Tarihsel kurumsalcılık terim olarak ilk defa 1990'lı yılların evvelinde ortaya çıkmıştır. 1992 yılında ise S.Steinmo⁴⁹ ve Kathleen Thelen'in Structuring Politics⁵⁰ (Politika Yapılandırması) adlı eseri tarihsel kurumsalcılık hakkında ilk temel eserlerden biridir. Tarihsel kurumsalcıların iddialarına göre siyasi sonuçlar mevcut siyasi kurumların faaliyetine etki etmektedir⁵¹. Tarihsel kurumsalcılara göre tarih bağımsız olaylar zinciri değildir. Tarihsel kurumsalcılık herşeyi sosyal bilimde ontolojik hareket olarak sunmaktadır. E.E.Scattscheinder, Paul Pierson ve diğer tarihsel kurumsalcılar geçmişe daha çok önem vermeleriyle tanınmaktadırlar. Ayrıca tarihsel kurumsalcılara göre siyaseti iyi bir şekilde öğrenmenin en iyi yolu tarihsel kurumsalcılıktır⁵². Sosyal bilimler de, tarihsel kurumsalcılık yeni kurumsalcılığın ortaya çıkmış ilk versiyonu olarak bilinmektedir⁵³.

Tarihsel kurumsalcılık hakkındaki hipotezleri Hall ve Taylor aşağıdaki gibi yorumlamaktadırlar⁵⁴:

- *“Kurumlar ve bireysel davranışlar arasındaki ilişki daha geniş bir kavramsallaştırmayı gerektirmektedir.*
- *Kurumların oluşumu ve işlemindeki güç asimetrisi belirleyicidir.*
- *İzlek bağımlılığı ve niyetlenilmemiş sonuçlar kurumsal gelişmede belirleyicidir.”*

⁴⁹<https://www.colorado.edu/cas/sven-steinmo>, (15.07.2017).

⁵⁰ Sven STEINMO and Kathleen THELEN, “Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis”, https://books.google.com.tr/books/about/Structuring_Politics.html?id=jpOFL5HF300C&redir_esc=y, (15.07.2017).

⁵¹ Anastasiya Anatolyevna BELYAKOVA, “İstoricheskiy İnstitucionalizm-Novoe Napravlenie v İstoricheskix İssledovaniyax”, **Vestnik Buryatskogo Gosudarstvennogo Universiteta**,No:7, 2014, s.118.

⁵²Sven STEINMO, “What is Historical Institutionalism”, **Cambridge University Press**, 2008, s. 165-167, http://www.dfpe.net/uploads/5/3/9/8/53982981/steinmo_sven_-_what_is_historical_institutionalism.pdf, (26.09.2017).

⁵³PETERS, a.g.e., s.71.

⁵⁴SARI, a.g.e., s.22.

Tarihsel kurumsalcılık tümevarımcı bir metodoloji izlemektedir. Ayrıca tarihsel kurumsalcılık kurumların şekillendirici rolünü vurgulasada, rasyonel seçim yaklaşımında sert, hızlı kurallar ve kurumsal kısıtlamalara daha az vurgu yapılmaktadır. Bunun dışında tarihsel kurumsalcılık yerleşik konuların seçimlerini kurumsal ortamlarda açıklamada yardımcı rol oynamaktadır⁵⁵.

İlk defa Rasyonel Tercihli Kurumsalcılık 1980-1990'lı yıllarda Richard McKelvey⁵⁶ve Kenneth Shepsle⁵⁷ gibi Amerikalı siyaset adamlarının işlevsel kararlar almak hakkında yaptıkları çalışmalarla literatüre girmiştir. Avrupa'da yapılan çalışmalarda ise Fritz Scharpf⁵⁸, George Tsebelis⁵⁹, Geoffrey Garrett⁶⁰ gibi siyasetçilerin eserleriyle literatüre dahil olmuştur. Rasyonel Tercihli Kurumsalcılar uluslararası örgütlerin araçsal, düzenleyici ve verimliliği arttırıcı oldukları ilkelerini savunmaktadır. Ayrıca Rasyonel Tercihli Kurumsalcılıkta oyun teorisinin etkilerini açık şekilde görmek mümkündür⁶¹. Rasyonel Tercihli Kurumsalcılık devletleri kendi çıkarlarını maksimize etmeğe çalışan bir aktör olarak görmektedir⁶².

Rasyonel Tercihli Kurumsalcılar sonraki yıllarda dikkatini ulusal çapta koalisyon davranışı da dahil olmak üzere farklı diğer olgulara yönetmeye başlamışlardır. Siyasi kurumların gelişimi ve etnik çatışmaların yoğunluğu buna örnek

⁵⁵Michael LOUNSBURY, "Institutionalism Old and New", s.7-8, https://www.researchgate.net/publication/44077976_Institutionalism_old_and_new, (26.05.2017).

⁵⁶ Richard MCKELVEY, "Intransitivities in Multidimensional Voting Models and Some Implications for Agenda Control", **Journal of Economic Theory**, C.12, S.4, 1976, ss. 472-482.

⁵⁷<https://www.iq.harvard.edu/people/kenneth-shepsle>, (30.07.2017).

⁵⁸ Fritz SCHARPF, "The Joint-Decision Trap: Lessons From German Federalism and European Integration", **Public Administration**, C.66, S.3, 1988, ss.239-278.

⁵⁹ George TSEBELIS, "The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter", **American Political Science Review**, C.88, No: 1, Mar. 1994, pp.128-142, <https://www.jstor.org/stable/2944886>, (29.08.2017).

⁶⁰ Geoffrey GARRET, "International Cooperation and Institutional Choice: The European Community's Internal Market", **International Organization**, Vol: 46, Spring 1992, pp.533-560, <https://www.jstor.org/stable/2706862>, (28.08.2017).

⁶¹ SARI, a.g.e., s.17-18.

⁶² BELYAKOVA, a.g.e., s.119.

olarak verilebilmektedir. Aynı zamanda Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı bazı iç tartışmaları ve farklılıklarında içermektedir. Hall ve Taylor'a göre Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı'nın en büyük katkılarından biri siyasi sonuçların belirlenmesi ve elde edilmesi stratejik etkileşimin rolünü vurgulamak olmuştur. Bunun dışında Rasyonel Seçimli Kurumsalcılar davranışsal varsayımların karakteristik bir takımdan ibaret olduğunu ve aktörlerin hedeflerini gerçekleştirmek için stratejik davrandığı düşüncesini benimsemiştir. Rasyonel Seçim Teorisyenleri kurumların bireysel hareketi nasıl etkilediğini açıklayan meseleye klasik hesap (A Classic Calculus Approach) yaklaşımı uygulamaktadırlar. Üstelik adı geçen kurumsalcılık, kurumların nasıl kurulduğu ve ortaya çıktığını açıklayan farklı yaklaşımlar geliştirmiştir⁶³.

Rasyonel Tercih Kurumsalcıları kurumları devletlerarası işbirliğini mümkün hale getiren ve bu işbirliğine etki eden aktörler olarak değerlendirmektedir. Bahsedilen teorinin kurumsalcılarına göre kurumlar dikkate alınmazsa politik sonuç ve süreçlerin tam, eksiksiz açıklanması mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda Rasyonel Tercih Kurumsalcılarına göre kurumların devlet davranışlarının arkasındaki nedenler olarak kabul edilmesi oldukça yanlıştır. Aksine kurumlar devletlerarası işbirliğini ve devletlerin davranışlarını kolaylaştıran, etkili kılan aktörler olarak kabul edilmelidir. Rasyonel seçimli teorisyenler kurumların tamamıyla uluslararası işbirliğine hizmet ettiği fikrini savunmaktadır⁶⁴.

⁶³Peter A.HALL and Rosemary C.R. TAYLOR, "Political Science and The Three New Institutionalism", **MPIFG Discussion Paper**, June 1996, ss.11-13, http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp96-6.pdf/, (15.09.2017).

⁶⁴Seven ERDOĞAN, "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Uluüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s.28. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/28691/Seven_ERDOGAN_Tez.pdf, (18.09.2017).

Sosyal İnşacı Kurumsalcılık siyaset alanındaki gelişmelerden bağımsız bir şekilde aynı zamanda Sosyoloji alanında da gelişmiştir. Thomas Risse⁶⁵, Jeffrey Lewis⁶⁶, Jeffrey Checkel⁶⁷ gibi teorisyenler bu alanda yaptıkları çalışmalarla Sosyal Kurumsalcılığa önemli katkılar kazandırmışlardır. Sosyal İnşacı Kurumsalcılık Avrupa Birliği ve Avrupalılaşıma alanında daha fazla çalışmalar gerçekleştirmiş ve kurumların, aktörlerin kimliklerini ve bu kimliklerin çıkarları nasıl belirlediğini, kurumsal yapının normlarına, değerlerine uygun olarak hareket ettiğini savunmaktadırlar⁶⁸.

Sosyal İnşacı Kurumsalcılığın en önemli özellikleri Hall ve Taylor tarafından bu şekilde yorumlanmıştır. Bu tezinin destekleyicileri kurumları siyaset bilimcilerden farklı olarak yalnız resmi kuralları, standartları değil aynı zamanda insanların davranışlarını belirleyen bilimsel kavramları, sembolleri, kültürel faktörleri daha geniş kapsamda ele almaktadırlar. Sosyolojideki yeni kurumsalcılar kurumlar ve bireysel eylem arasındaki ilişki hakkında kendine özgü bir anlayışa sahiptir. Birçok Sosyal Kurumsalcılar kurumlar ve bireysel eylem (individual action) arasındaki karşılıklı ilişkinin özellikle kurucu ve yapıcı karakterini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Sosyal İnşacı Teorisyenler kurumsal uygulamaların nasıl ortaya çıktığı ve değiştiğini açıklayan meseleye özgün bir yaklaşım izlemiştir⁶⁹.

⁶⁵ Thomas RİSSE, “Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union”, **Journal of Common Market Studies**, C.34, No:1, 1996, ss.53-80, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00560.x>, (15.09.2017).

⁶⁶ Jeffrey LEWİS, “Is the ‘Hard Bargaining’ Image of the Council Misleading? The Committee of Permanent Representatives and the Local Elections Directive”, **Journal of Common Market Studies**, C.36, No:4, 2001, ss.479-504, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010414002239373>, (12.05.2017).

⁶⁷ Jeffrey T. CHECKEL, “Constructing European Institutions”, *The Rules of Integration: The Institutional Approach to European Studies*, Manchester, **Manchester University Press**, ss.19-39, https://books.google.com.tr/books?id=0Njx3Jd23zUC&dq=Jeffrey+T.+Checkel,+%E2%80%9CConstructing+European+Institutions%E2%80%9D,&source=gbs_navlinks_s, (12.05.2017).

⁶⁸SARI, a.g.e., s.23.

⁶⁹HALL and TAYLOR, a.g.e., s.14-16.

Sosyolojik Kurumsalcılık bütün kurumları sosyal ortamın bir parçası olarak algılamaktadır. Sosyal kurumsalcılığın diğer kurumsalcılıklardan farkı aktörün içinde bulunduğu ortamın kurumsal boyutunu ön plana çıkarmasıdır. Ayrıca bahsedilen kurumsalcılık aktörler ve kurumların içiçe ve birbirinden ayrılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle kurumlar aktörleri birleştiren bir mekanizma olarak algılanmaktadır. Bunun dışında Sosyolojik Kurumsalcılığa göre kurumlar siyasi durumların talebine göre sürekli değişim içerisinde faaliyet göstermektedirler. Bu sebeple yalnız kurumlar değil aynı zamanda aktörlerinde tercihleri sabit değildir⁷⁰.

1.2. Kurumsal Teori Bağlamında Rusya ve Basra Körfezi Ülkeleri İlişkileri

Bilindiği gibi Basra Körfezi ülkeleri ABD'nin bölgedeki en iyi müttefikidir. Ancak Sovyetler döneminden beri SSCB Basra Körfezi ülkeleriyle özellikle Suudi Arabistanla ilişkilere oldukça önem vermektedir. Sovyetlerin Afganistan'a girmesiyle ve daha sonra Basra Körfezi ülkelerinin Çeçenlere destek vermesiyle Sovyet Rusya'sının çökmesinden sonra ilişkiler neredeyse kırılma noktasına kadar gelmiş daha sonra Vladimir Putin'in Cumhurbaşkanı görevine gelmesi ile birlikte Rusya Ortadoğu'ya yeniden önem göstermeye başlamıştır. Basra Körfezi'ndeki devletlerin ABD ile yakın işbirliği içinde olmasına rağmen Rusya bu ülkelere 2003 yılından itibaren ziyaretler gerçekleştirmiş ve taraflar arasında çeşitli alanlarda farklı anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca hem Rusya hemde Basra Körfezi ülkelerinin zengin enerji kaynaklarına sahip olmasında her iki tarafı yakınlaştıran mühim faktörlerden biridir. Hatta Rusya'nın bir sıra dev enerji firmaları ve Basra Körfezi'ndeki kurumlar arasında enerji işbirliği konusunda anlaşmalar imzalanmıştır.

⁷⁰ ERDOĞAN, a.g.e., s.86-89.

Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra bazı olumsuz gelişmelerde yaşanmıştır. Taraflar arasında çıkarların çatıştığı noktalardan en önemlisi Bağımsız Devletler Topluluğudur. Basra Körfezi'ndeki devletlerin özellikle Suudi Arabistan ve Katar'ın Sovyetler'in dağılmasından sonra Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde yer alan Müslüman ülkelerinde hayır cemiyetleri kurarak mali yardım etmesi ve bu ülkelerle ilişkiler kurmaya çalışması Rusya'nın çıkarlarına ters bir politika olmuştur. Çıkarların çatıştığı ikinci bir diğer nokta ise 2011 yılında başlayan Suriye savaşı ve Suudi Arabistanla İran arasındaki kriz olmuştur. Suriye meselesinde Rusya'nın Beşar Esad'ı Körfez grubunun ise muhalif güçleri desteklemesi ilişkileri olumsuz şekilde etkilemiştir. Günümüze kadar taraflar farklı alanlarda işbirliği yürütsede, herbiri Suriye meselesindeki kararında ısrarlı kalmaya devam etmektedir. Bunun dışında Suudi Arabistan ve İran arasındaki kriz meselesi Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinde sorun yaratmaktadır. Rusya ve İran arasındaki bugünde devam eden tarihsel yakınlık Suudi Arabistan ve Rusya ilişkilerini negatif yönde etkilemektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Kurumsalcılığın savunduğu temel argümanlardan biri kurumların ülkeler arasında barış, işbirliğini sağlamak ve ittifak yaratmak için önemli rol oynamasıdır. Her ne kadar Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında çıkarların çatıştığı bir sıra noktalar olsada her iki taraf İslam Konferansı Teşkilatı, Körfez İşbirliği Konseyi, OPEC, GECF (Gaz Exporting Countries Forum) gibi kurumlar aracılığıyla işbirliğini sürdürmektedirler. Rusya OPEC üyesi olmamasına rağmen OPEC'le ve kuruma üye olan ülkelerle işbirliğine son yıllarda hayli önem vermektedir. Böylelikle kurumsalcılıktada bahsedildiği gibi kurumlar uluslararası ilişkilerde düzen ve barış sağlayan, ülkeleri birbirine bağlayan ve olası çatışmaları engelleyen sistem olarak büyük önem taşımaktadırlar.

Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri ilişkileri ilk olarak enerji çerçevesinde ilerleme kaydeden, daha sonra ise işbirliğinin çeşitli alanlarını kapsayan bir yol

izlemektedir. Rusya bölge ülkeleri ile sıkı işbirliği içinde olsa da taraflar arasındaki ilişkiler de daha çok İKT, KİK, OPEC, GECF gibi ulusal ve bölgesel kurumlar önemli rol oynamaktadır. Rusya ve Arap ülkeleri arasında işbirliğinde Arap Ligi de önemli rol oynamaktadır. 23 Eylül 2003 yılında Rusya ve Arap Devletleri Ligi arasında karşılıklı anlaşma memorandumunu imzalanmıştır⁷¹. Akabinde Rusya ve Arap ülkeleri arasında ilişkilerin ilerlemesi yolunda 2005 yılında Rusya'nın Arap Devletleri Ligi'ne daimi temsilci olarak katılması önemli rol oynamıştır⁷². 2007 yılında ise Arap Devletleri Ligi Genel Sekreteri A. Musa Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette Rusya ve Arap ülkeleri arasında işbirliğinin daha ileri düzeyde gelişme kaydetmesi gerektiğini vurgulamıştır⁷³. 2008 yılında ise Moskova'da "Rusya ve Arap Dünyası" formu gerçekleştirilmiş ve ekonomik, politik, enerji alanında işbirliği müzakere edilmiştir⁷⁴.

Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri ilişkilerini daha iyi bir şekilde anlamak için taraflar arası ilişkilerin tarihi sürecinin de ele alınmasında fayda vardır. SSCB döneminden itibaren Rusya'nın dış politikasında önemli yere sahip olan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri ideolojik sebeplerden dolayı inişli çıkışlı şekilde ilerlemiştir. Rusya'nın bölge ülkeleri ile tarihi ilişkilerine ilk önce Suudi Arabistan'la başlamak uygun olacaktır. Rusya-Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin tarihi daha Sovyetler dönemine kadar dayanmaktadır. Sovyetler Birliği Necid ve Hicaz Krallığı ile ilişki kuran ilk ülke olmuştur. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 16 Şubat 1926 yılında başlamıştır. Sovyetler'in bölgeye tayin edilen ilk Konsolosu Kerim Hekimov olmuştur.

⁷¹ Liga Arabskix Gosudarstv Otkroet Svoe Ofichialnoe Predstavitelstvo v Rossii, Life.ru, https://life.ru/t/apmня/991059/liga_arabskikh_ghosudarstv_otkroiet_svoio_ofitsialnoie_priedstavitelstvo_v_rossii, (28.03.2017).

⁷² Avetisyan Jora GRIGORYEVICH, "Vzaimootnosheniya Rossii i Arabskogo Mira: İstoriya Stanovleniya i Sovremennoye Sostyanie", Lobachesvky State National Research University of Novgorod, 2016, s.2, <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimootnosheniya-rossii-i-arabskogo-mira-istoriya-stanovleniya-i-sovremennoe-sostoyanie>, (28.01.2018).

⁷³ Russia's Mideast Policy Inspires Trust-Arap League Leader, Sputnik News, 03/02/2007, <https://sputniknews.com/world/2007020360170131/#ixzz3fOfWr2qs>, (28.01.2018).

⁷⁴ Forum "Rossiya i Arabskiy Mir" Proshel v Moskve, Russkiy Dom, 25.12.2008, <https://www.russianhome.com/news/1230235225.shtml>, (02.09.2017).

Hatta Hekimov sonradan Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz'in yakın arkadaşı olmuştur. Ancak 1938 yılında Hekimov'un Suudi Arabistan'daki misyonu bittikten sonra, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Kral Abdülaziz'in inisiyatifi ile durdurulmuş ve Sovyetler'in dağılmasından sonra iki ülke arasında ilişkiler yeniden başlamıştır⁷⁵.

SSCB döneminde ilk kez Prens Faysal Suudi Arabistan heyeti ile birlikte 1932 yılında Moskova'ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Faysal SSCB Başkan'ı Lenin'le görüşmüştür. Görüşme iki ülke arasında ekonomik, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Üstelik, bu ziyaretten sonra, SSCB'den Mekke'ye ziyaret eden Müslümanların sayısı artmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin kendi iç sorunlarına ve ekonomisine yönelmesi Suudi Arabistan ile ilişkilerin zayıflamasına sebep olmuştur⁷⁶.

Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikasının temelinde “İslam Dini” kavramı önemli rol oynadığı için 1945'te başlayan Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği ve Sosyalist ideolojisine karşı bir politika izlemiştir. 1970'li yıllardan itibaren Suudi Arabistan ve SSCB arasında gerilim yaşanmaya başlanmıştır. 1975'te ABD'nin siyasi araştırma merkezlerinde “İslam Kommunizm'in Düşmanıdır” adı altında program hazırlanmaya başlanmıştır. SSCB'nin çökmesinden sonra Kommunizm ifadesi yerine Rusların düşman adı altında propagandası yapılmaya başlanmıştır. Sovyetlerin hegemonyası altında olan bölgelerde İslami hareketlerin güçlenmeye başlaması ilişkilerde gerilim yaşanması için önemli faktör olmuştur. 1970 yılında Arap yarımadasının güneyinde Sovyet yanlısı Yemen Sosyalist Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. 1979'ta ise SSCB Afganistan'a girdiği zaman Sovyet Ordusu Suudi Arabistan tarafından kuşatılmıştır. Görüldüğü gibi, 1970'li yıllardan başlayarak,

⁷⁵ Vladimir KORYAGİN, “Kak Sovetskaya Rossiya Poteryala Saudovskuyu Araviyu”, **Gazeta.ru**, 24.01.2015, https://www.gazeta.ru/science/2015/01/24_a_6385793.shtml, (24.10.2017).

⁷⁶Hilal El-HARISI, “Riyad-Moskova İlişkilerinin Tarihi”, Yakın Doğu Haber, 12.02.2007, http://ydh.com.tr/HD2397_riyad-moskova-iliskilerinin-tarihi.html, (15.05.2017).

Sovyetler Birliği ve Suudi Arabistan arasında münasebetler oldukça gergin geçmiştir. Bunun dışında, 1980 yılında dünya pazarında petrolün bir varil fiyatının 35 dolara yükselmesi, SSCB için adeta ekonomik darbe olmuştur. 1985'te ise Suudi Arabistan'ın petrol üretimini keskin artırması Sovyetler'in ekonomisi için ikinci bir şok olmuştur. Ruslar Suudi Arabistan'ın bu politikasını SSCB'ye karşı "Enerji Savaşı" olarak adlandırmıřlardır⁷⁷.

SSCB döneminde Rusya ve Suudi Arabistan arasında ilişkiler yok denecek kadar az olmuştur. Ancak Putin iktidara geldikten sonra dış politikada önemli adımlar atıldığı görölmektedir. Özellikle, Ortadoğu ölkeleri ile ilişkilerini güçlendirmeye alışan Putin, bölgede ABD'nin önemli rakibi olmaya devam etmektedir. Bu dönemde başta Suudi Arabistan olmakla birlikte diğer ölkeler de istikrarlı ve geleceğe yönelik ilişkiler kurulmasına özen gösterilmiştir. 2003 yılında Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın ve 2006 yılında Kral Salman bin Abdül Aziz'in Moskova'ya gerçekleştirdiği üst düzey ziyaret Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinin yenilenmesi yolunda atılan önemli bir adım olmuştur. Ziyarete, taraflar arasında enerji konusuna dair anlaşma imzalanmıştır. 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Riyad'a resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu Vladimir Putin'in Suudi Arabistan'a ilk resmi ziyareti olmakla beraber, taraflar arasında bölgesel, ekonomik, siyasi, ilişkileri geliştirmek için büyük bir şans olmuřtur⁷⁸.

Her iki ölkenin dış politikasının temel ilkesi birbirlerinin içişlerine karışmamak olarak tanımlanmasına ve ikili ilişkilerin düzelmesi için atılan bu kadar adımlara rağmen, een meselesinden dolayı taraflar arasında gerginlik bir süre daha devam etmiştir. Rusya Suudi Arabistan'ı Çeçenistan'daki Müslömanlara ve uzun yıllar

⁷⁷ Samsonov ALEKSANDR, "Saudovskaya Araviya Protiv SSSR İ Rossii, Voennoye Obozrenie", 21.08.2013, <https://topwar.ru/32203-saudovskaya-araviya-protiv-sssr-i-rossii-chast-2.html>, (12.09.2017).

⁷⁸ İlyas KAMALOV, Rusya'nın Ortadoğu Politikası, Orsam Rapor, No:125, Temmuz 2012, s.12, http://www.orsam.org.tr/eski/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012714_rapor125.pdf, (09.09.2017).

Rusya'nın egemenliği altında olan Kafkasya ve Orta Asya'daki Vahhabi hareketlere mali destek vermekle, 2000 yılında İslam Konferansı Teşkilatı'nın toplantısında ise Suudi Arabistan Bakanı Rusya'yı Çeçenistan'daki Müslümanlara karşı gayri-insani politikasından dolayı suçlamıştır⁷⁹.

Güvenliğin ön planda tutulduğu modern uluslararası ilişkilerde Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki ilişkilerde de terörizme karşı mücadele ilk sırada yer almaktadır. 11 Eylül 2001 sonrası Amerika'nın Suudi Arabistan aleyhine suçlamaları ve ABD'nin 2003'te Saddam rejimine karşı Irak'a müdahale etmesi yalnız Suudi Arabistan'da değil, aynı zamanda bütün Müslüman dünyasında antiAmerikan duyguları güçlendirmiştir. Vladimir Putin ortaya çıkan bu fırsatı ikili ilişkilerin düzeltilmesi için bir şans olarak kullanmaya karar verdiği görülmektedir. Karşılıklı şekilde ABD ile ilişkilerinde soğukluk yaşıyan Suudi Arabistan da uluslararası arenada Rusya'yı kendine yeni bir müttefik olarak görmüştür. İlişkilerin düzelmesi aşamasında Putin Suudi Arabistan'dan Müslüman Çeçenler'e verdiği mali desteği kesmeyi, bunun yerine Suud firmalarını Rus şirketlerine yatırımlar yapmaya davet etmiştir. Bununla beraber, Rusya OPEC üyesi olmamasına rağmen, en büyük petrol ihracatçısı ülkelerden biridir. Rusya'nın İslam Konferansı Teşkilatı ülkeleri ile işbirliği kurmasında Suudi Arabistan'ın önemli desteği olmuştur. Suudi Arabistan'ın yardımıyla, 2005 yılında Rusya İKÖ'ye gözlemci statüsünde katılmıştır⁸⁰. 2005 Şubat'ta Moskova tarafından Suudi Arabistan'ın da teşebbüsü ile Birleşmiş Milletlerin himayesi altında uluslararası terörizmle mücadele etmek için bir merkez kurulması düşüncesi desteklenmiştir. 2011'de Rusya'nın da katılımıyla BM'nin küresel terörle mücadele stratejisi yürürlüğe konulmuştur. 2015 yılında Petersburg'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Suudi Arabistan

⁷⁹ Jülyen NOSETTİ, "Kremlevskiy Put v Mekku: Saudovskaya Araviya v Rossiyskoy Diplomatii", Russie. Nei.Visions No:52, İyun 2010, s.9, <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrinocettirusseiarabiesaouditerusmai2010.pdf>, (05.09.2017).

⁸⁰ NOSETTİ, a.g.e., s. 9-10.

Savunma Bakanı Muhammed Bin Salman arasındaki görüşmede Ortadoğu'daki krizlerin halledilmesi için ortak çözüm bulunması hakkında diyalog gerçekleştirilmiştir. 2016 Mayıs'ta Moskova'da Körfez İşbirliği Konseyi ve Rusya arasında gerçekleşen Bakanlık Stratejik İşbirliği Diyalogunun dördüncü toplantısında terörle mücadele edilmesi hakkında ortak deklarasyon imzalanmıştır⁸¹.

Rusya ve Suudi Arabistan arasında işbirliğini güçlendirmek adına Rusya-Suudi Arabistan İşbirliği Konseyi kurulmuştur. İşbirliği Konseyi yatırım projelerinin geliştirilmesinde özel sektörün rolünün geliştirilmesine çalışmıştır. 2004 yılında Rus petrol şirketi "Lukoil" Rub Al-Khali bölgesinde doğalgaz yerlerinin keşfedilmesinde ve geliştirilmesine dair ihale kazanmıştır. Ayrıca, Rus şirketi Suudi Arabistan hükümeti ile yapılan sözleşmenin kırk yıla kadar uzatılması için hak kazanmıştır. 2007'de "Lukoil Overseas" ve "Suudi Aramco" derin araştırma sonucunda yeni hidrokarbon yataklarının açıldığını ilan etmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Suudi Arabistan'ın Dahrhan şehrinde Rus şirketi "Stroytransgaz" ve "Saudi Aramco" şirketleri arasında 200 km'den fazla "Şeyba- Abkeyk" boru hattının inşa edilmesi hakkında sözleşme imzalanmıştır⁸².

2010 yılının sonunda ticari-ekonomik ve akademik-teknik işbirliğine dair ortak Rusya-Suudi Arabistan hükümetlerarası toplantısında dönemin Rusya Enerji Bakanı S.İ. Şmatko "Lukoil"la beraber, diğer Rus firmalarının da Suudi Arabistan da büyük kapsamlı projelerde yer almak için rekabete hazır olduğunu söylemiştir. Enerji Bakanı 2020 yılı için enerji alanında 300 milyar dolar değerinde geniş projelerin yapılacağını

⁸¹ Grigory KOSACH and Elena MELKUMYAN, "Possibilities Of A Strategic Relationship Between Russia and Saudi Arabia", Russian International Affairs Council, 06.08.2016. s.3-4, <http://russiancouncil.ru/common/upload/Russia-SaudiArabia-policy-brief-6-en.pdf>, (15.10.2017).

⁸² Aleksandra Asvaturovna CHUVARYAN, "Energeticheskiy Faktor v Politike Rossii Na Blizhnem i Srednem Vostoke", Diplomaticheskaya Akademiya MİD RF, Moskva 2014, s.105, <http://cheloveknauka.com/energeticheskiy-faktor-v-politike-rossii-na-blizhnem-i-srednem-vostoke>, (15.10.2017).

dile getirmiştir. Rusya ve Suudi Arabistan arasında anlaşmaların imzalanması bir yandan Suud firmalarının Rusya'ya yatırımlar yapması için büyük şans yaratmış, diğer taraftan da Basra Körfezi ülkelerinde hammadde üretimi için Rus firmalarının özel mekanizmalar geliştirmesine yardımcı olmuştur. İki ülke arasında ortak çıkarların olması, tarafların üçüncü bir ülkede ortak projeler yapması için önemli rol oynamaktadır. Bu proje özellikle Ortadoğu pazarlarında “Stroytransgaz” ve “Saudi Auger” firmaları arasında stratejik işbirliğinin yapılmasına sebep olmuştur⁸³.

Suudi Arabistan'la beraber, diğer Basra Körfezi ülkeleri için Rusya ile uzayda keşif yapılması ile ilgili işbirliğönemli bir mesele olmuştur. 2000-2005 yılları arasında Rusya tarafından uzaya altı Suud uydusu gönderilmiştir. 2005 Mayıs'ta düzenlenen ikinci Rusya-Suudi Arabistan hükümetlerarası toplantısında Rusya tarafından daha altı Suud uydusunun uzaya gönderilmesi hakkında sözleşme imzalanmıştır. Toplantı sırasında uzay alanında karşılıklı işbirliğine dair mutabakat imzalanmış ve karşılıklı anlaşma esasında ortak proje hakkında taslak imzalanmıştır. 24 Kasım 2010'da Moskova Devlet Üniversitesi'nde Rusya ve Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasınıyirminci yıldönümüne dair bilimsel konferans düzenlenmiştir. Rusya'nın Ortadoğu danışmanı Aleksandr Saltanov'un fikrine göre Rusya ve Suudi Arabistan işbirliğiküresel sorunların çözülmesi, Ortadoğu barış süreci, uluslararası güvenlik olmak üzere, enerji sektöründe de oldukça önemlidir. Rusya Federasyonu Uluslararası İlişkiler Konseyi başkanı Andrey Baklanov Rusya- Suudi Arabistan arasında ticari-ekonomik işbirliğinin Rusya için oldukça önemli olduğunu söylemiştir. Baklanov'un fikrine göre her iki ülkenin ticari-ekonomik ilişkilerinde petrol fiyatları oldukça mühim bir mesele olarak belirtilmektedir⁸⁴.

⁸³ Azad Yagutovich NEYMATOV, “Analiz Sovremennix Rossiysko-Saudovskix Otnosheniy”, **Vestnik Mgimo Universiteta**, 2011, No: 4, s.270, <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sovremennyh-rossiysko-saudovskih-otnosheniy>, (15.10.2017).

⁸⁴NEYMATOV, a.g.e., s.271-273.

2007 yılında Vladimir Putin'in Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyaretin esas konusu ticari-ekonomik işbirliği olmuştur⁸⁵. Rusya ve Suudi Arabistan arasında ticaret hacmi 2007 yılında 488.7 milyon dolar olduğu halde, 2008'de %10.6 artış yaşanmıştır. 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sebebiyle, iki ülke arasındaki ticaret hacmi %17.5 oranında azalmıştır.2011 yılının ilk yarısında ticaret hacmi %10.3 oranında artarak, 192 milyon dolara ulaşmıştır⁸⁶. Rusya ile Suudi Arabistan arasında siyasi, ticari-ekonomik işbirliğiyle beraber, askeri-teknik işbirliği de ön planda yer almaktadır. 2007 yılında Rusya ve Suudi Arabistan arasında askeri işbirliğine dair anlaşma imzalanmıştır. 2009'da Suudi Arabistan'ın Rusya'dan 2 milyar dolar değerinde askeri teknoloji malzeme satın alması hakkında görüşme başlatılmıştır. Ancak sonradan Suudi Arabistan ABD'den daha düşük fiyata silah alarak, Rusya ile imzalanacak silah anlaşmasından vazgeçmiştir⁸⁷.

2015 yılında Suudi Arabistan Savunma Bakanı'nın Petersburg'da yapılan Uluslararası Denizcilik ve "Savaş 2015" adı altında yapılan foruma katılması Suudi Arabistan'ın Rus silahlarına ve Rusya ile askeri-teknik işbirliğine olan ilgisinin mühim göstergesidir. Suudi Arabistan'ın ilgisini çeken rus silahları arasında "İskender-E" hava savunma sistemleri, denizaltı füze sistemi "Bal-E" gösterilmiştir. Ancak Suudi Arabistan Ortadoğu'da ABD'nin esas müttefiki olduğu için Rusya ve Suudi Arabistan arasında askeri-teknik ilişkilerin üst düzeye çıkarılmasının ABD tarafından bir müddet daha karşısının alınması ihtimali oldukça yüksektir. Rusya'nın askeri-teknik alanda uzman araştırmacılarında biri Valentina Yurçenko'nun verdiği istatistik bilgilere göre,

⁸⁵Grigoriy KOSACH and Elena MELKUMYAN, "Rossiyko-Saudovskiye Politicheskoe Vzaimodeystvie", **Vestnik Mgimo Universiteta**, 2017, No:4, <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/issledovatel'skie-stati/rossiysko-saudovskoe-politicheskoe-vzaimodeystvie>, (18.12.2017).

⁸⁶Eldar KOSAIEV, "Rossiya i Saudovskaya Araviya Dinamika Energetičeskogo Partnerstva i Sozdanie Normativny Bazi", İstitut Blijnego Vostoka, 07.09.2010, <http://www.iimes.ru/?p=11281>, (18.12.2017),

⁸⁷ İlyas KAMALOV, "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Rolü", Ortadoğu Analiz, Temmuz 2013, Cilt: 5, Sayı: 55, s.69, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/55/7ilyaskemaloglu.pdf>, (12.12.2017).

Suudi Arabistan ordusundaki silahların %80’ni ABD’den satın alınan silah malzemeleri teşkil etmektedir⁸⁸.

Rusya’ nın Suudi Arabistan’la ilişkilerinde önem verdiği meselelerden biri de kültürel işbirliğidir. 2009 yılında Uluslararası ilişkiler alanında uzmanlaşmış Moskova Devlet Üniversitesi’nde Arap dili araştırmaları merkezi açılmıştır. Merkez Suudi Arabistan Prensi Sultan bin Abdülaziz Al-Suud’un mali desteğiyle kurulmuştur. Kasım 2007’te Suudi Arabistan Prensine Moskova Devlet Üniversitesi’nin Fahri Doktoru ünvanı verilmiştir. Bunun dışında, Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Üniversitesi ve Arap ülkeleri arasında düzenli şekilde öğrenci ve öğretmen değişimi yapılmaktadır⁸⁹. 2007 yılında Rusya’nın resmi haber ajansı “Ria Novosti” ve Suudi Arabistan haber ajansı arasında işbirliğine dair anlaşma imzalanmıştır. 2010 Mart ayında Rusya Kültür Bakanlığı tarafından Suudi Arabistan’a 2011-2013 yılları için kültürel işbirliğine dair onaylanması için program gönderilmiştir⁹⁰.

Rusya’nın Ortadoğu’da en önem verdiği ülkelerden biri olan İran’la ilişkileri daha Çarlık Rusya’sı dönemine dayanmaktadır. 1979 yılında İran İslam devriminden sonra Rusya ve İran ilişkilerinde gerilim yaşanmıştır. 1980-1988 İran-Irak savaşında Rusya İslam dininin Ortadoğu’da etkisinin artmasından çekinerek, Irak’ı desteklemiştir. Rusya’nın Irak’ı desteklemesi iki ülke arasında gerginlik ortaya çıkarmasına sebep olmuştur. Ancak daha sonra taraflar arasında ilişkiler düzelmiş ve Sovyetler döneminde İran Cumhurbaşkanı Haşim Refsancani’nin Moskova’ya ziyareti zamanı 10milyar dolar değerinde askeri-ekonomik anlaşma imzalanmıştır. Perestroyka politikası ve 1991’de

⁸⁸ Rossiysko-Saudovskoye Voenno-Texniçeskoye Sotrudniçestvo Mojet Poluçit Dinamiçnoye Razvitie, Fond Strategiçeskoy Kulturi, 10.08.2015, <https://www.fondsk.ru/news/2015/08/10/rossijsko-saudovskoe-voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-mozhet-poluchit-razvitie-34727.html>, (23.09.2017).

⁸⁹ Andrey FEDORCHENKO, “Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya, Problemi i Perspektivi”, **International Middle Eastern Studies Club**, 30.09.2015, <http://www.imesclub.org/>, (03.03.2018).

⁹⁰ Rusya Federasyonu Suudi Arabistan Elçiliğinin Resmi Sitesi, Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya, <http://www.riyadh.mid.ru/spravka.html>, (05.02.2018).

Sovyetlerin dağılması Rusya ve İran ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. 1991 sonrası dönemde Rusya İran'la ticari ilişkilerini geliştirmiş, silah ihracatı yapmış ve İran'a nükleer programlarını uygulamak için destek vermiştir. 1990'lı yıllardan itibaren, Buşehr'deki nükleer santral inşası gibi önemli projelerde Rusya'nın katılımıyla önemli adımlar atılmıştır. 1992 yılında Buşehr nükleer santralinin inşasına ilişkin Rusya ve İran arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır⁹¹. Vladimir Putin iktidara gelişiyle Rusya ve İran ilişkileri ilerleyerek daha güçlü ivme kazanmış, özellikle silah satışı konusunda taraflar arasında işbirliği öncelik kazanmıştır. 1995 yılında imzalanan Rus silahlarının İran'a satışını sınırlayan "Gore-Çernomırdin" anlaşmasının Vladimir Putin tarafından fesih edilmesi Rusya ve İran işbirliğini olumlu şekilde etkilemiştir⁹².

2000 yılında Nyu-York'ta Rusya ve İran arasında yapılan görüşme, akabinde Seyid Muhammed Hatemi'nin 2001'de Rusya'ya resmi ziyareti geniş işbirliği anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Her iki ülke Türkiye'nin Ortadoğu politikasından ve ABD'nin bölgede etkisinin artmasından ciddi şekilde rahatsızlık duydukları için ortak hareket etmeye karar vermişlerdir. Ancak bununla beraber öncesinde 1996 yılında dönemin Rusya Savunma Bakanı İgor Rodionov İran'ın gittikçe artmakta olan askeri gücünün Rusya'nın yıllarca nüfusu altında olan Orta Asya ve Kafkasya'da büyüyen bir tehdit olarak gördüğünü ilan etmiştir. 2003'de Rusya Savunma Bakanlığı'nın raporunda İran'ın nükleer programlarının Rusya için açık tehlike olduğu açıklanmış ve sonuç itibarıyla İran'a nükleer programlarını uygulamakta yapılan yardımlar azaltılmıştır⁹³.

⁹¹ Yadernaya Programma İrana, Ria Novosti, 14.07.2016, <https://ria.ru/spravka/20160714/1465297437.html>, (25.05.2017).

⁹² Anna BORSHCHEVSKAYA, "The Tactical Side of Russia's Arms Sales to the Middle East", The Washington Institute, 31.12.2017, s.4, <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/Borshchevskaya20171222-Jamestown.pdf>, (12.11.2017).

⁹³ Samuel RAMANI, Rossiya i İran- Luçşiye Druzya?, İnosti.ru, 13.11.2015, <http://inosmi.ru/world/20151113/231346644.html>, (12.12.2017).

Rusya ve İran ilişkileri son yirmi yılda ekonomik-ticari, nükleer enerji, ulaştırma alanlarında devam etmektedir.2006'da Rus firmaları tarafından İran'da kapsamlı projeler uygulanmıştır: "Buşehr" nükleer enerji santrali ve 8.85 milyon euro değerinde Tebriz-Azerşehr arasında demiryolu hattı bahsedilen projelerin bariz örneğidir⁹⁴. 2005 yılında Rusya İran'ın 7. ticari partneri olmuş, ihraç edilen malların %5.33 Rusya'dan İran'a tedarik edilmiştir. 2007 yılına kadar iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2.294 milyar dolar teşkil etmiştir. Rusya Federal Gümrük Servisi'nin istatistik verilerine göre, 2012 yılında Rusya ve İran arasındaki ticaret hacmi %37.9 oranında azalarak, 2.33 milyar dolar teşkil etmiştir. Aynı yıl Rusya'dan İran'a yapılan ihracat %44.1 azalarak, 1.9 milyar dolar İran'dan Rusya'ya yapılan ithalatsa %21.8 artarak, 428.5 milyon dolara ulaşmıştır. 2012'de Rusya'nın dış ihracatında İran'ın payı %0.47 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında Rusya ve İran Cumhurbaşkanları arasında ticari ilişkileri güçlendirmek konusunda anlaşmaya varılmıştır⁹⁵.

Her iki ülkeyi birleştiren ortak çıkarlardan biri de Hazar denizi ve Ortadoğu'da enerji konusunda işbirliğidir.Rusya'nın sahip olduğu petrol rezervleri ise dünya rezervlerinin %8'ni teşkil etmektedir. Rusya'yı enerji alanında İran'la işbirliğine teşvik eden nedenler şu şekilde sıralanabilmektedir⁹⁶:

- İran Rusya için petrol fiyatlarının düzenlenmesinde OPEC'in faaliyetlerini kontrol etmek için önemli aktör,
- Hazar denizinin statüsünü ve sınırlarını kesinleştirmek için İran'la anlaşmak Rusya için çok önemlidir,

⁹⁴ Sovremennyye Rossiysko-İranskiye Otnosheniya: Vızovı i Vozmojnosti, Russiacouncil.ru, Moskva 2014. s.7,<http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran.pdf>, (12.12.2017).

⁹⁵ Sovremennyye Rossiysko-İranskiye Otnosheniya: Vızovı i Vozmojnosti, a.g.e., ss.17-21.

⁹⁶Abdulnasır FEYAZI, "Rossiysko-İranskiye Otnosheniya: Osnovniye Tendençii Razvitiya", İnstitut Prav Cheloveka NANA Azerbaydjanskoy Respubliki, Baku 2010, s.267, <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268031014/52.pdf>, (10.10.2017).

- Uzun vadeli ticari işbirliği için Süveyş kanalı üzerinden İran-Asya-Avrupa ulaşım koridorunun oluşturulmasında aktif şekilde İran'la birlikte hareket etmek,
- Hazar denizi üzerinden Asya ülkelerine petrol ve doğalgaz taşınmasında önemli transit rolünü oynamak.

Rusya ve İran ilişkilerinde askeri-teknik işbirliği mühim rol oynamaktadır. İran Rusya'nın Çin ve Hindistan'dan sonra üçüncü büyük silah alıcısıdır. 1998-2001 yılları arasında iki ülke arasındaki askeri-teknik ilişkilerin hacmi 300 milyon dolar teşkil etmiştir. Taraflar arasında imzalanan 1.96 milyar dolar değerinde anlaşma esasında, 2000-2007 arası dönemde İran Rus silahlarının üçüncü büyük alıcısı olmuştur. Bu dönemde rus silahları İran'ın toplam silah ithalatının %85'ni teşkil etmektedir⁹⁷.

2005'te Rusya tarafından İran'a 700 milyon dolar değerinde 29 adet Tor-M 1 füze radar sistemi teknolojisi teslim edilmiştir. 2007 yılında ise her iki ülke S-300 füzelerinin satışı konusunda anlaşmaya varmışlardır. Rusya İran'a 2009 yılında Batı baskısı sebebiyle, 5 adet 800 milyon dolar değerinde füze radar sisteminin teslimatını iptal etmiştir. Ancak İran Rusya'nın silah pazarı için her zaman önemli aktör rolünü oynamaktadır⁹⁸. 2005 yılında Rusya tarafından uzaya İran uydusu gönderilmiştir. 2013 yılından itibaren Rusya ve İran nükleer işbirliği daha da ilerlemiş, Kremlin Buşehr nükleer santralının tamamlanması ve İran'ın kontrolü altında kalması için yardım etmiştir. 2014 yılında ise Rusya Devlet Nükleer Şirketi Rosatom İran'da iki yeni reaktör ünitesi inşa etme konusunda anlaşma imzalamıştır. 2016 yılında ise Rusya İran'la 10 milyar dolarlık silah anlaşması müzakerelerine başlamıştır⁹⁹.

⁹⁷ İvan TRUŞKIN, "Rossiysko-İranskoye Torgovo-Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo i Novıye Sankçii", No: 1, 2010. s.131, <http://mail.pircenter.org/media/content/files/0/13407156120.pdf>, (08.08.2017).

⁹⁸KAMALOV, a.g.e., s.64.

⁹⁹ BORCHAVESKAYA, a.g.e., s.6.

Rusya'nın bölge de yakın işbirliği içinde bulunduğu bir diğer ülke ise Irak'tır. Sovyetler Birliği ve Irak arasında diplomatik ilişkiler 9 Ağustos 1944 yılında kurulmuştur. 1955 yılında Irak'taki monarşi tarafından ilişkiler kesilse de iki ülke arasında ilişkiler 1958 askeri darbesinden sonra yeniden kurulmuştur. Sovyetler Birliği Bakanlar kurulu temsilcisi A.N. Kosigin'in 1976 yılında Irak'a ziyareti zamanı Saddam Hüseyinle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmede taraflar arasında ekonomik ve teknik işbirliğinin güçlendirilmesi için anlaşma imzalanmıştır. 1977 yılında Sovyetler Birliği ve Irak arasında bir daha görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin kurulması, iki ülkenin Ortadoğu'daki ortak çıkarları ve Sovyetler Birliği ve Irak münasebetlerinin gelecek perspektifleri hakkındaki meseleler müzakere edilmiştir¹⁰⁰.

1990 yılında Irak'ın Kuveyti işgal etmesi ikili ilişkilerde gerginliğe sebep olmuştur. Hatta SSCB tarafından Irak'a karşı yapılan uluslararası yaptırımlara destek verilmiştir. 2002 yılının sonu ve 2003 yılının başlangıcında Irak'ta siyasi durumun gerginleşmesinden sonra Rusya diğer devletlere barış güçleri ile birlikte çatışmanın uzamasının karşısını almak için yoğun çaba gösterilmesini teklif etmiştir. 2003'de Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Rusya BM'nin egemenliği altında Irak sorununa kapsamlı bir çözüm yolu bulunmasını talep etmiştir. 2003 yılında Irak İslam Yüksek Konsey Lideri Abdül Aziz El-Hakim ve Konsey heyeti tarafından Rusya'ya kısa bir iş ziyareti gerçekleştirilmiş ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putinle görüşme yapılmıştır¹⁰¹. Yine aynı yıl KYB başkanı Celal Talabani'nin Rusya'ya ziyareti gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında geçici Irak hükümetinin Dışişleri Bakanı Zibari ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Güvenlik Konseyi sekreteri İgor İvanov arasında

¹⁰⁰ Sovmestnoye Sovetsko-İrakskiye Kommyunike o Vizite v SSSR Zamestitelya Predsedatelya Soveta Revolyuçinnogo Komandovaniya İrakskey Respubliki, Arxiv "Pravda", 04.02.1977, <http://istmat.info/node/22914>, (05.06.2017).

¹⁰¹Otnosheniya Rossii i İraka, Ria Novosti, 10.04.2009, <https://ria.ru/politics/20090410/167726307.html>, (16.11.2017).

görüşme gerçekleştirilmiştir. Akabinde yine Irak Başbakan'ı İ. Alyavi'nin Moskova'ya resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. 2005 Eylül'de Nyu-York'ta Rusya Devlet Başkan'ı Vladimir Putin ve Celal Talabani arasında görüşme yapılmıştır. Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri İgor İvanov yine aynı yıl içerisinde Irak'ı ziyaret etmiş ve Irak Başbakan'ı İ. Cafari ile görüşmüştür.¹⁰². Rusya için Irak'taki Kürt yönetimi ile işbirliği çok önemli olduğu için 2007 yılında Rusya'nın Erbil'de konsoloslugu açılmıştır.2008'de ise Yevgeniy Primakov tarafından konsolosluga ziyaret gerçekleştirilmiş ve Rusya-Kürdistan iş konseyi kurulması hakkında anlaşma imzalanmıştır. 2011 yılında ise Irak'ın güneyinde Basra'da diğer bir Rus konsoloslugu faaliyete başlamıştır¹⁰³.

Ticari-ekonomik, akademik-teknik işbirliği çerçevesinde 2008 yılında hükümetlerarası komisyon arasında Irak'ın borçlarının ödenmesine dair anlaşma düzenlenmiştir. Rusya'nın maliye Bakanı A.L Kudrin ve Irak Dışişleri Bakanı H. Zibari tarafından imzalanan anlaşmaya göre, Irak'ın borçları 11.3 milyar dolardan 1.5 milyar dolara kadar azaltılmıştır. 2011 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 56.1 milyon dolar, 2012'de ise 47.4 milyon dolar teşkil etmiştir¹⁰⁴.

Irak stratejik bir merkezde yerleşmesi ve sahip olduğu petrol rezervleri sebebiyle Rusya için oldukça önemli bir noktada yerleşmektedir. Saddam Hüseyin döneminde Rusya'nın Irak'la ilişkilerinde önceliği enerji anlaşmaları imzalamak ve işbirliğini güçlendirmektir. 2005 yılına kadar Irak'ın Sovyetler döneminden kalma 40 milyar dolar borcu Rusya tarafından silinmiştir. 2009 yılında Irak Başbakanı Nuri El-Maliki Rusya'ya gelerek dönemin Cumhurbaşkanı D. Medvedyevle ve Başbakanı

¹⁰²Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya, Ministerstvo İnostrannıx Del Rossiyskoy Federacii, 26.05.2008, <http://www.mid.ru/ru/maps/iq?currentpage=main-country>, (18.11.2017).

¹⁰³ Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya, Rossiysko-İrakskiy Delovoy Sovet, <http://www.rirbc.ru/ob-irake/sotrudnichestvo-s-rf.html>, (13.11.2017).

¹⁰⁴Rossiysko-İrakskie Otnosheniya, Rossiysko-İrakskiy Delovoy Sovet.

V.Putinle görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede en çok ortak enerji santrallerinin inşa edilmesi konusu müzakere edilmiştir¹⁰⁵.

2012 yılında Uluslararası Petersburg Ekonomik Formu'nda Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve Irak Petrol Bakanı A.K. Lueybi arasında görüşme yapılmıştır. Toplantı sırasında taraflar arasında petrol ve doğalgaz, ticari-ekonomik ilişkilerin perspektifleri müzakere edilmiştir. Rusya ve Irak arasındaki ilişkilerde enerji konusunda işbirliği ön planda tutulmaktadır. 11-12 Aralık 2009 tarihinde Bağdat'ta düzenlenen uluslararası petrol ihale konsorsiyumunun ikinci turunda "Batı Kurna-2" petrol yatağını işletmek için Rus petrol şirketi "Lukoil" ve Norveç şirketi arasında anlaşma imzalanmıştır. Rusya'nın diğer enerji şirketi "Gazprom", Türk petrol şirketi TPAO ve Güney Kore petrol şirketi ile birlikte Bağdat'ın Bedra bölgesinde ihale kazanmıştır¹⁰⁶.

Ortadoğu'nun en büyük silah ihracatçısı olan Rusya için diğer ülkelerle olduğu gibi Irak'la da askeri-teknik işbirliği oldukça önemlidir. 2012 yılında Başbakan Nuri-El Maliki'nin Moskova'ya ziyareti sırasında 4.2 milyar dolar değerinde kapsamlı bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Irak'a ihraç edilen silahlar arasında ilk yeri 50 adet "Pançir" hava savunma füzesi ve Mi-28N "Gece Avcısı" adlı savaş helikopteri almıştır. Ayrıca Nuri El-Maliki'nin ziyareti sırasında 4.3 milyar dolar değerinde iki anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre 2 milyar dolar değerinde 30 adet Mi-28NE savaş helikopteri, 2,3 milyar dolar değerinde "Pançir-S1" hava savunma füzesinin ihracı planlanmıştır. Bu anlaşmaların imzalanması Rusya ve Irak arasında askeri işbirliğinin güçlendirilmesinde önemli bir fırsat olmuştur¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Marat TERTEROV, "Rossiysko-İrakskiyeye Otnosheniya", İnosti.ru, 14.06.2011, <http://inosmi.ru/asia/20110615/170714098.html>, (11.11.2017).

¹⁰⁶ Rossiysko-İrakskiyeye Otnosheniya, Rossiysko-İrakskiy Delovoy Sovet.

¹⁰⁷ Rossiysko-İrakskiyeye Otnosheniya Segodnya, Voprosik.net, 19.10.2012, <http://voprosik.net/rossijsko-irakskie-otnosheniya-segodnya/>, (11.11.2017).

Ortadoğu'da etnik ve mezhepsel çatışmaların merkezi sayılan Suriye Rusya için jeopolitik ve stratejik anlamda büyük önem taşımaktadır. Suriye SSCB döneminden beri Rusya'nın bölgede en yakın partnerlerinden biri sayılmaktadır. Hegemon güçlerin bugünde mücadelesi devam ettirdiği Suriye'de Rusya'nın başlıca hedefleri aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir:

Suriye'de bugüne kadar yapılmış askeri darbeler gerekçesiyle, askeri müdahale ile hükümeti devşirme girişimlerinin karşısını almak, ABD'nin bölgede güçlenme planlarının karşısını almak, Ortadoğu'da Rusya'nın ABD'den daha fazla güvenilir bir aktör olmasına ulaşmak, gelişmiş Rus silahlarını bölgede iyi bir şekilde tanıtmak, Suriye'de askeri ve siyasi başarılar kazanmakla Rus ekonomisini güçlendirmek¹⁰⁸.

Ortadoğu ülkeleri daha SSCB zamanında Rusya'nın silah ticaretinin önemli partnerleri olmuştur. Suriye, Mısır, Irak ve Libya gibi ülkelere Rusya tarafından önemli oranda silah satışı gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın en çok silah sattığı ülkelerden biri olan Suriye ile silah ticareti 1956 yılında başlamıştır. 2000 yılına kadar Rusya'nın Suriye'ye 26 milyar dolarlık silah satışı yaptığı tespit edilmiştir¹⁰⁹.

Suriye daha SSCB döneminden Rusya'nın Ortadoğu'da en yakın müttefiklerinden biridir. SSCB Suriye'nin ilk kez bağımsızlığını tanıyan, ticari-ekonomik ilişki kuran ülkelerden biri olmuştur. SSCB ve Suriye arasında diplomatik ilişkiler 1944 yılında kurulmuştur. İlk defa 1955 yılında SSCB tarafından Suriye'ye askeri-ekonomik yardım yapılmıştır. Bu yardımın yapılmasının esas sebebi Suriye'nin Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'dan ibaret Bağdat Paketi'ne üye olmaktan vazgeçmesi olmuştur. 1956 yılında artık Sovyetler tarafından Suriye'ye 60 askeri uzman gönderilmiş ve Çekoslovakya'dan 18 milyon dolar değerinde silah yardımı yapılmıştır.

¹⁰⁸Rossiya v Sirii: Duraki o Dobiçe Sporyat, A Umniye Ee Delyat, İnosti.ru, 09.03.2016, <http://inosmi.ru/politic/20160309/235646441.html>, (10.10.2017).

¹⁰⁹Salih YILMAZ, **Rusya Neden Suriye'de?**, Ankara: Yazar Yayınları, Mart 2016, s.226.

1956 yılının sonunda SSCB ve Suriye arasında füze savunma sistemi, silah tedariki yapılması ve Suriyeli askerlerin SSCB’de eğitim alması hakkında anlaşma imzalanmıştır. SSCB ve Suriye arasındaki işbirliğine ve 1957’den itibaren Suriye’de komünizmin artan etkisine karşı Bağdat Paktı üyeleri tarafından Suriye mallarına karşı boykot uygulanması Suriye’yi ekonomik açıdan kötü etkilemiştir. Buna karşılık olarak, 1957 yılında Suriye ve SSCB arasında 570 milyon dolar değerinde daha ekonomik, askeri işbirliğine dair bir anlaşma imzalanmıştır. 1971 yılında ise askeri üs kurmak için Lazkiye ve Tartus’da SSCB deniz kuvvetlerinin maddi ve teknik altyapısı kurulmuştur. Suriye’nin sosyalist rejim yanlısı olması SSCB için en önemli faktörlerden biri olmuştur. Sovyetlerin en yakın müttefiklerinden biri olan Mısır’ın ABD ile yakınlık kurması ve 1979 yılında Mısır’la İsrail arasında Cemp-Devid anlaşmasının imzalanmasından sonra Suriye Moskova için artık ayrı bir önem kazanmıştır¹¹⁰.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya ve Suriye arasındaki işbirliği potansiyelini güçlendirmek Rus dış politikasının önceliğine dönüşmüştür. Putin’in iktidara gelmesinden sonra Rusya eski müttefiki ile ilişkilerini kaybetmemek için Suriye ile işbirliğini güçlendirmeye başlamıştır. 2005 yılında Moskova Suriye’nin SSCB döneminden kalan %73 borcunu silmiştir. 2000-2004 yılları arasında Suriye’ye silah muhimmatı ve askeri personel, daha sonradan ise “Strelec” ve “Pançir” hava savunma sistemleri gönderilmiştir. Bütün bunlarla beraber, bu yıllarda Rusya İsrail ve ABD ile arasındaki gerginliyi artırmamak için Suriye’ye gelişmiş füze sistemlerinin ve silahların tedarik edilmesinden kaçınmıştır. 2005-2010 yılları arasında Rusya’dan Suriye’ye 2.5-3 milyar dolar değerinde silah ihracatı yapılmıştır¹¹¹.

¹¹⁰Anna VATYUÇENKO, “Siriya i Rossiya 70 Let Vmeste”, Zashishat Rossiyu, 21.10.2015, https://defendingrussia.ru/a/siriya_i_rossiya_70_let_vmeste-4114/, (21.12.2017).

¹¹¹Vladimir Valerevich EVSEEV, “Nekotore Aspektı Rossiysko-Siriykogo Sotrudniçestva”, İstitut Blijneqo Vostoka, 4.03.2008, <http://www.iimes.ru/?p=6879>, (27.08.2017).

İki ülke arasındaki ilişkiler Suriye Devlet Başkan'ı Beşar Esad'ın 2005 yılında Moskova'ya ilk resmi ziyaretinden sonra jeopolitik koşullarda devam etmeye başlamıştır. Aynı zamanda taraflar arasında askeri ve siyasi ilişkiler 2005 yılından sonra daha da gelişmeye göstermiştir. Ayrıca Rusya'nın, Suriye'nin esas silah ihracatçısı olması Kremlin Ortadoğu politikası için çok önemli faktördür. 2012 yılından itibaren Ortadoğu'da gerginliklerin zirveye tırmanmasıyla Rusya bölgenin kilit aktörü olma sahasında ilerlemiştir¹¹².

2010 yılında bölgede Rusya'ya mahsus Tartus limanının yenilenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Tartus'un Rusya için bu kadar önemli olmasının sebebi avantajlı jeopolitik ve stratejik bölgede yerleşmesidir (Süveyş kanalı ve Libya sınırına yakınlığı sebebiyle). Rusya'nın bunu yapmasındaki esas sebep bölgedeki gücünü artırmak ve Akdeniz'de etkili bir aktör olmaktır. 2007'de Rusya ve Suriye arasında 300 milyon dolar değerinde silah ihracatı yapılmasına dair anlaşma imzalanmıştır. 2010 yılında iki ülke arasında S-300 hava savunma sisteminin satışı hakkında anlaşma imzalanmıştır. 2011 yılında ise Rusya tarafından Suriye'ye 1 milyar dolar ağır teknoloji, günümüze kadarsa 18 adet "BUK-M2E" ortamenzilli uçaksavar, MİG-29S av-bombardıman uçakları, Sovyetler döneminde üretilen "İgla-1" hava savunma sistemi satılmıştır¹¹³. 2007-2010 yılları arasında Rusya ve Suriye arasında 4,7 milyar dolarlık silah satış anlaşması imzalanmıştır¹¹⁴.

Rusya ve Suriye arasında ticari ilişkilere gelince tarafların ekonomik işbirliğine dair ortak çıkarları da mevcuttur. Rus Federal Gümrük Servisi'nin ilan ettiği istatistik

¹¹² Muhammed İbrahim NAZIR, "Razvitie Rossiysko-Siriyskix Voenno-Politiçeskix Otnosheniy v Sovremennix Usloviyax", Vestnik Ekaterininskogo İnstituta, No:1 2014. s.111, <https://elibrary.ru/item.asp?id=21391803>, (23.11.2017).

¹¹³ KAMALOV, a.g.e., s.62.

¹¹⁴ Arabskaya Vesna: Posledstviya Dlya Rossiyskoy i Mirovoy Politiki, Problemi Natsionalnoy Strategii, No:4(13), 2012, s.19, https://riss.ru/images/pdf/journal/2012/4/04_Kollektivnaya%20statya.pdf, (12.12.2017).

bilgilere göre, 2012’de Rusya ve Suriye arasında dış ticaret hacmi 458.9 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak Suriye’de yaşanan kriz iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri oldukça kötü etkilemiştir. 2013-2014 yılında ise ticaret hacmi 610 milyon doları aşmıştır¹¹⁵.

Rusya Suriye’deki rejimi uluslararası arenada destekleyen, ona karşı yapılan yaptırımların karşılığını alan başlıca ülkelerden biridir. 2005 yılında Lübnan Başbakan’ı Refik El Hariri’nin öldürülmesinden sonra BM’de Suriye’ye karşı yaptırımların karşılığının alınmasında Rusya’nın çok büyük rolü olmuştur. 2011’de Suriye’de iç savaşın başlamasından sonra Rusya Beşar Esad rejimini yalnız askeri yardımla desteklememiş, aynı zamanda diplomatik desteğini de esirgememiştir. 2015 yılında Rusya Beşar Esad’ın talebi üzerine IŞİD’e karşı kitlesel hava operasyonu başlatmıştır¹¹⁶.

Rusya’nın son yıllarda izlediği politika Suriye’de ve Ortadoğu’daki güçler dengesini de değiştirmiştir. Rus siyasetlerine göre, Suriye’deki askeri operasyonların Rusya için bir sıra olumlu etkileri olmuştur: İlk olarak, Moskova ulusal güvenliğine karşı tehdit oluşturan, ekstremist gruplarla mücadelede başarı kazanmıştır. Daha sonra Rusya yaptığı askeri müdahalelerle Suriye’de Libya senaryosunun tekrarlanmasının karşılığını almış ve Esad rejiminin yanında yer alarak muhalif güçlere karşı mücadele vermiştir. Aynı zamanda Rusya Tartus’da askeri üssünü korumayı ve Ortadoğu’daki nüfusunu güçlendirmeği başarmıştır. Bunun dışında Moskova Suriye’deki olaylarda aktif politika izlemeye çalışması ile, dünya aktörlerinin dikkatini Ukrayna meselesinden Suriye’ye çekmeyi başarmıştır¹¹⁷.

¹¹⁵ Ne Tolko Tanki: Cto Svyazivaet Rossiyu i Siryu, RBK Ejedenevnaya Delovaya Gazeta RBK, 24.09.2015, <https://www.rbc.ru/business/24/09/2015/560168269a7947597c281379>, (16.11.2017).

¹¹⁶ Yu XAN, Siryyskiy Krizis: Problemy i Perspektivy Uregulirovaniya,s.2,http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2016/4/politics/you.pdf, (16.12.2017).

¹¹⁷XAN, a.g.e.

2016 yılında ABD ve Rusya tarafından ateşkes ilan edilmesine rağmen, ABD önderliğindeki koalisyonun ve Rusya'nın Suriye'de askeri müdahaleleri devam etmektedir. Rusya ve ABD ateşkesinden bitmesinden sonra da, "DAEŞ" ve "El-Nusra" cephesine saldırıların devam etmesi hakkında karara varmışlardır. Rusya için bölgede esas mücadele faktörü "DAEŞ" olduğu halde, ABD için öncelik mesele Esad rejiminin gitmesi görülmektedir. Rusya'nın bölgedeki varlığından ciddi şekilde rahatsız olan ABD Suriye'de kara operasyonlarını güçlendirmektedir. ABD ve koalisyon güçlerinin Beşar Esad'a karşı mücadelesine karşılık olarak Rusya'da Suriye'de başarılı hava operasyonları gerçekleştirmektedir¹¹⁸.

Ortadoğu'nun bir diğer önemli ülkesi Yemen, SSCB döneminden beri Rusya'nın dikkat merkezinde konumundadır. Rusya ve Yemen arasındaki ilişkiler geleneksel bir nitelik taşımaktadır. Kuzeyden Suudi Arabistan ve doğudan Umman ile komşu olması Rusya için Yemen'in stratejik önemini artırmıştır. İlk defa Moskova ve Güney Yemen'in merkezi Sana arasında 1928 yılında dostluk ve ticari işbirliği hakkında anlaşma imzalanmış ve 31 Ekim 1955'de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. 1956 yılında ise Rusya ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti arasında askeri anlaşma imzalanmıştır. Soğuk Savaş yıllarında Güney ve Kuzey olmakla iki yere ayrılan Yemen, 2 Mayıs 1990 tarihinde birleşmiştir. Güney Yemen Sovyetler'in egemenliği altında olduğu için SSCB'nin buradaki faaliyetleri daha aktif olmuştur.¹¹⁹

17 Aralık 2002'de Yemen ve Rusya arasında karşılıklı çıkarlara dayalı dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Sana Moskova'nın Ortadoğu'da girişimlerini, Arap

¹¹⁸ Ekaterina STEPANOVA, "Politika Rossii po Sirii Na Etape Voennogo Vmeşatelstva", **İnstiut Mirovoy Ekonomiki i Mejdunarodnix Otnosheniy**, Sayı: 421, Moskova, Fevral 2016, s.2, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peppm421_rus_Stepanova_Feb2016.pdf, (21.09.2017).

¹¹⁹ Mukbel Obeyd ARAF, "İstoriya Razvitiya Rossiysko-Yemenskih Otnosheniy", **Rossiyskiy Universitet Drujbi Narodov**, İstoriya Rossii No:5, 2009, s.193-194, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-razvitiya-rossiysko-yemenskih-otnosheniy>, (23.01.2018).

ülkeleri ile işbirliğini güçlendirmesini desteklemektedir. 2004 Kasım ayında Rusya'nın "Medeniyetler Diyalogu" komitesi tarafından Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih Rus ve Yemen halkları arasında kültürel ve dostluk ilişkilerini güçlendirdiği için ödüle layık görülmüştür.

2010 yılından itibaren Rusya ve Yemen siyasi işbirliği yeni çizgide yol almaktadır. 27 Ocak 2010 tarihinde Rusya'nında dahil olduğu 20 ülkenin Dışişleri Bakanlarının katıldığı Londra'da "Yemen Arkadaş Grubu" kurulmuştur. 2000 yılında Nyu-York'ta Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında görüşme gerçekleşmiştir. 2005 yılında Sana'da düzenlenen İslam Konferansı toplantısına Rusya tarafından Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov katılmıştır. Gerçekleşen ziyaret sırasında Sergey Lavrov ve Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih görüşme gerçekleştirilmiştir¹²⁰.

Yemen Rusya'nın Ortadoğu'da en iyi ticari partnerlerinden biridir. 16 Şubat 1991'de SSCB ve Yemen arasında ticari anlaşma imzalanmış ve ticari-ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi için Sovyet-Yemen komisyonu kurulmuştur. 1999 yılında ise Yemen'in Sovyetler döneminden kalan bütün borçlarının silinmesine dair anlaşma imzalanmıştır. Yatırımların karşılıklı şekilde korunması, ticari-ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için 11 Aralık 2002 tarihinde Rusya ve Yemen arasında mutabakat anlaşması imzalanmıştır. 2008 yılında iki ülke arasında ticaret hacmi 129 milyon dolar teşkil etmiştir. 2007 Aralık ayında Sana'da Rusya'nın Ekonomik Kalkınma Konseyi'nin desteği ile Rus Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Odası iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin ileriye dönük perspektiflerine dair kapsamlı forum gerçekleştirilmiştir¹²¹.

¹²⁰Rusya Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Rossiysko-Yemenskiye Otnosheniya", Ministerstvo Inostrannix Del Rossiyskoy Federacii, 10.10.2011.

¹²¹Eldar KASAEV, "Sovremennyye Torgovo-Ekonomičeskiye Otnosheniya Rossii s Yemenom", İnstitut Blijnego Vostoka, 07.05.2010, <http://www.iimes.ru/?p=10597>, (23.12.2017).

SSCB döneminde Yemen silahlı kuvvetlerinin %80-90'nı Sovyet üretimi silahlarla teçhiz edilmiştir. 1998 yılında Yemen ve Rusya hükümetleri arasında askeri-teknik işbirliğine dair anlaşma imzalanmıştır. 2000'de Yemen Savunma Bakanı Muhammed Deyfallı'nın Moskova'ya ziyareti zamanı Yemen tarafından satın alınacak silah ve teçhizat listesine dair protokol imzalanmıştır. Bu listeye- 10'dan fazla SU-27SK ve SU-27UB savaş uçağı, 10 Mİ-35 helikopteri, 100 adet T-72B tankı, ilave edilmiştir. Bunun dışında 2002'de Rusya'nın "MİG" şirketi tarafından 15 MİG-29 savaş uçağının teslimatı başlamıştır. 2002 Aralık ayında ise dönemin Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih ve Vladimir Putin arasında gerçekleşen görüşme zamanı iki ülke arasında askeri-teknik ilişkilerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır¹²². 2013 yılına kadar Yemen'in Rusya'dan aldığı askeri teknolojilerin değeri 9milyar dolar olarak hesaplanmıştır¹²³.

1.3. Sonuç

SSCB döneminden farklı olarak Ortadoğu ülkelerine karşı daha pragmatik bir politika izleyen Rusya, bugün bölgenin esas aktörlerinden biri olmayı başarmıştır. Basra Körfezi ülkeleri ile işbirliği daha çok bölgesel ve ulusal kurumlar teori çerçevesinde ilerlese de Suriye, Irak ve Yemen gibi Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler Sovyetler döneminden beri askeri işbirliği çerçevesinde ilerlemiştir. Kurumsal teorinin savunduğu argümanlar kurumların uluslararası ilişkiler de çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını engelleyerek daha çok barışçıl bir yapıya sahip olduğudur. Dolayısıyla Suriye'de yaşanan iç savaş sebebi ile Rusya ve Basra Körfezi arasında anlaşmazlık olsa da OPEC, GECF ve KİK gibi kurumlar aracılığıyla ilişkiler gelişme boyutunda ilerlemektedir. Rusya daha çok OPEC, GECF gibi uluslararası örgütlerle ve ülkelerle bireysel düzeyde ikili ilişkiler çerçevesinde enerji politikası yürütmektedir. OPEC ve

¹²²Vladimir Petrovich YURÇENKO, "Voenno-Texniçeskoye Sotrudniçestvo Rossii s Arabskimi Stranami", <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/20-05-03.htm>, (24.12.2017).

¹²³KAMALOV, a.g.e., s.68.

GECF gibi enerji örgütleri küresel enerji piyasasında etkin aktör oldukları için Rusya'nın adı geçen kurumlarla işbirliği ekonomisini de ciddi şekilde etkilemektedir. Özellikle OPEC petrol fiyatının belirlenmesinde etkili kurum olduğu için bu kurumla işbirliği petrol fiyatlarından ciddi şekilde etkilenen Rusya ekonomisine de fayda sağlamaktadır. Bu sebeple petrol ve doğalgaz fiyatlandırma konusunda OPEC ve GECF ülkeleri ile ortak hareket etmek Rusya'nın Ortadoğu'daki aktif enerji siyasetini olumlu şekilde etkilemektedir. Rusya Ortadoğu ülkeleri ile enerji kurumları çerçevesinde işbirliği yürütmenin sadece Kremlin ekonomisine değil aynı zamanda küresel enerji piyasasına da istikrar kazandıracağına inanmaktadır. Enerji piyasasında sürmekte olan istikrarsızlık, Arap Baharı'ndan sonra Rusya'nın Ortadoğu'da daha etkiliaktöre dönüşmesi ve Suriye'de esas aktörlerden biri olması Moskova'nın bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmasında önemli rol oynamıştır.

BÖLÜM II

RUS DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

SSCB varisi Rusya’nın dış politikası Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra ciddi bir değişime uğramış ve Soğuk Savaşın bitişiyle kurulan yeni dünya düzeninde eski gücünü yeniden kazanmak için farklı dış politika arayışı içine girmiştir.

2.1. Rus Dış Politikasının Kurumsal Yapısı

Rusya’nın dış politika konseptini “Rusya Federasyonu Anayasası”, uluslararası hukuk normları, hükümet tarafından imzalanmış uluslararası anlaşmalar, 2020 yılına kadar geçerli olan milli güvenlik stratejisi, “Rusya Federasyonu Askeri Doktrini”, “Rusya Cumhurbaşkanı’nın 7 Mayıs 2012 tarihli 605 No’lu Ferman”ı ve diğer resmi belgeler oluşturmaktadır¹²⁴. Bunun dışında 30 Kasım 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Vladimir Putin tarafından onaylanmış Rus Dış Politika Konsepti de bu belgeler sırasına dahildir¹²⁵. Rusya Federasyonu’nun dış politikasında yetkili imtiyazlara sahip olan resmi devlet kurumlarının diğer ülkelerin resmi kurumlarıyla ilişkileri “Rusya Federasyonu’nun Anayasası”, “Uluslararası İlişkiler ve dış ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine dair 4 Ocak 1999 tarihli 4 No”lu ülke kanunuyla belirlenmektedir¹²⁶.

¹²⁴Rusya Federasyonu Dış Politika Konsept Metni, Konçepçiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federacii, s.4, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf>, (20.02.2018).

¹²⁵Konçepçiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federacii (Utverjdena Prezidentom Rossiyskoy Federacii V.V. Putinim 30 Noyabrya 2016), Ministerstvo İnostrannıx Del Rossiyskoy Federacii, 01.12.2016, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248, (10.02.2018).

¹²⁶Rusya Federasyonu Dış Politika Konsept Metni,a.g.e., s.36.

25 Aralık'ta Mihayl Gorbaçov'un istifa etmesi sonrası iktidara gelen Boris Yeltsin Cumhurbaşkanlığı görevinin ilk döneminde Rusya'yı ekonomik çöküntüden kurtarmak için alternatif çıkış yolları arayışı içine girmiş ve daha çok batı yanlısı bir politika izlemiştir. Ekonomiyi geliştirmek adına yeni çözüm yolları arayan Yeltsin Rusya'da piyasa ekonomisini geliştirmiştir. Pazar ekonomisi politikasını uygulamasının akabinde fiyatlar hızlı bir şekilde yükselmiş ve akabinde ekonomi uzmanı İgor Gaydar'ın tavsiyesiyle ekonomide "şok terapi" programı uygulanmıştır. Adı geçen reform programının içeriği sosyalist ekonominin yerine piyasa ekonomisini uygulamak, fiyatlar ve ticaretin serbestleştirilmesi, olası enflasyonun karşılığını almak için para arzının sınırlandırılmasından ibarettir. Ancak bu reform programı da ekonomiye fayda sağlayamamış, ticaret ve faiz oranları serbestleştirilmesine, savunma harcamaları sınırlandırılmasına rağmen fiyatların serbest bırakılması enflasyon oranını artırmış, ürünlere yönelik taleplerin ise azalmasına sebep olmuştur. Sovyetler döneminden kalma borçların da etkisiyle ekonomik gücünü bir türlü geri kazanamayan Rusya'nın sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz rezervlerini uluslararası piyasaya çıkarması ve daha sonra 1999 yılında petrol fiyatlarının yükselişiyle ekonomi de canlanma yaşanmıştır¹²⁷.

2000 yılında Vladimir Putin'in göreve gelmesiyle Rusya yeniden küresel aktör olma yolunda ilerlemeye başlamış, özellikle güçlü ekonomiye sahip olmak için çeşitli çözüm yolları arayışı içerisine girmiştir. Rusya'yı yeniden büyük güç olarak görme hayalini gerçekleştirmeye çalışan Vladimir Putin hem iç hemde dış politikada ciddi değişiklikler yapmıştır.2000 yılına kadar dış dünyayla ilişkilerini koparmış Rusya Putin'le beraber birçok ülkeyle yeniden işbirliği içerisine girmiş, Rusya'nın SSCB zamanında güçlü olduğu bölgelerde yeniden güç iddiaları arayışına başlamıştır. Kendi gücünü yeniden kanıtlamak için dış politika da enerji kartını etkili bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Örnek olarak, Batı yanlısı politika izleyen Ukrayna'ya 2006

¹²⁷ Asem Nauşabay HEKİMOĞLU, **Rusya'nın Dış Politikası I**, Ankara: Vadi Yayınları, Şubat 2007, s.64-65.

yılında doğalgaz akışını durduran Rusya ilk defa enerji kartını bir araç olarak kullanma gayretini kendinde bulmuştur¹²⁸. 2008 yılında ise Rusya Batı'ya yakın politika izleyen bir diğer ülke olan Gürcistan'a askeri müdahale gerçekleştirmiş ve sonuç itibarıyla ülkenin toprak bütünlüğü tehlike altına girmiştir. Akabinde Batı ülkeleri ve ABD'nin siyasi ve ekonomik yaptırımlarına maruz kalan Rusya'nın ekonomisi ciddi şekilde zarara uğramıştır.

Rus dış politikasında hiç şüphesiz güvenlik faktörü mühim rol oynamaktadır. Ulusal çıkarlarını korumak ve dış politika da önemli olan öncelikleri yerine getirmek için Rusya'nın egemenliği, arazi bütünlüğünün ve ülkenin güvenliğinin korunması hayati önem taşımaktadır. Bunun dışında ulusal ve uluslararası aktörlerle pragmatik ilişkiler kurulması dış politikanın esasını oluşturan faktörlerdir¹²⁹. Dış güvenlik politikasının temel hedef ve parametrelerini şu şekilde sıralamak mümkündür¹³⁰;

- Bağımsız Devletler Topluluğu üzerindeki kaybettiği hegemonluğunu ve gücünü artırmak,
- Yakın çevresinde bulunan ülkelerde askeri üs kurmak veya bu üslerin sayısını artırmak,
- Rusya vatandaşlarının ve enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak,
- Enerji faktörünü dış politikada etkin bir araç olarak kullanmak,
- Soğuk Savaş sonrası kurulmuş yeni dünya düzeninde tekrar süpergüç statüsünü geri kazanmak,

¹²⁸Jaffrey MANKOFF, "Russian Foreign Policy", **Rowman & Littlefield Publishers**, United States of America, 2012, ss.30-31.

¹²⁹ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federachii ob Utverjdenii Konchepchii Vneshney Politiki Rossiyskoy Federachi, Moskva Kreml, No:640, 30.11.2016, ss.2-3, http://youthrussia.ru/wp-content/uploads/2016/12/Концепция_внешней_политики_Российской.pdf, (02.02.2018).

¹³⁰ Aytakin GELERİ, **Yeni Rusya, Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Ankara: Başak Matbaa, Haziran 2010, s.32.

- Hem bölgesel hemde küresel sorunların halledilmesinde önemli aktör olmak.

Rusya'nın dış politikası ve enerji politikası birbiriyle sıkı şekilde bağlıdır. Enerji politikasında alınan kararlar dış politikayı ciddi şekilde etkilemektedir. Rusya'nın enerji politikasında kurumlar önemli rol oynadığı için bu kurumlar dış politikanın kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Kurumsal yapıdan bahsederken Gazprom¹³¹, Lukoil¹³², Rosneft¹³³, Surgutneftegaz gibi enerji firmaları ve Rusya'da faaliyet gösteren bazı enerji enstitüleri örnek gösterilebilmektedir. Bu enerji kurumları hem Rusya'nın diğer devletlerle hem de devlet dışı aktörlerle ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır.

Lukoil Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra 1991 yılında kurulan ilk Rus petrol şirkettir¹³⁴. 2002 yılında kendi hisselerini Batı'ya çıkaran ilk Rus petrol şirketi Lukoil olmuştur. Akabinde Lukoil Getty ve Mobil firmalarından ABD'nin doğu kıyısındaki iki binden fazla benzin istasyonunu satın almıştır¹³⁵. Rusya Ortadoğu'da Lukoil aracılığı ile bir sıra anlaşmalar imzalamıştır. 2003 yılında Rusya ve Suudi Arabistan enerji firmaları arasında petrol ve doğalgaz sektöründe işbirliği hakkında anlaşma imzalanmış, 2004 yılında ise Lukoil Al-Rub al Khali'de 11.200 metre karelik "A Bölgesi" dahil olmak üzere bir kaç petrol ve doğalgaz sahalarında ihale kazanmıştır¹³⁶. Dünya ham petrolünün %2.2'sini çıkaran Lukoil'in Irak'ta da faaliyetleri bulunmaktadır. Saddam Hüseyin döneminde "Batı Kurna" petrol sahasına ait imzalanan anlaşmalar ertelense de, yapılan araştırmalar Lukoil'in "Batı Kurna" petrol sahalarının

¹³¹ Gazprom Resmi İnternet Sitesi, <http://www.gazprom.ru/>, (05.02.2018).

¹³² Lukoil Resmi İnternet Sitesi, <http://www.lukoil.ru/>, (05.02.2018).

¹³³ <https://www.rosneft.ru/>, (06.02.2018).

¹³⁴ Isabel GORST, "Lukoil: Russia's Largest Oil Company", The James A. Baker III Institute for Public Policy Rice University, March 2007, s.6, https://www.bakerinstitute.org/media/files/page/993b42c4/noc_lukoil_gorst.pdf, (05.02.2018).

¹³⁵ Tugce VAROL, **The Russian Foreign Energy Policy**, European Scientific Institute, Macedonia, 2013, s.146, <http://eujournal.org/files/journals/1/books/TugceVarol.pdf>, (07.02.2018).

¹³⁶ **Middle East Countries Mineral Industry Handbook**, International Business Publications, USA Washington DC, USA-Middle East Countries, 6 May 2015, s.219.

%56.25'ine sahip olduğunu göstermektedir¹³⁷. Lukoil özellikle Avrupa ülkeleri ve Hazar denizi bölgesinde güçlüdür.

Rusya'nın en büyük enerji şirketi ve dünyanın en fazla doğalgaz çıkaran kuruluşu Gazprom Moskova'nın dış politikasını şekillendiren önemli aktörlerden biridir. Gazprom 1992 yılında dönemin ilk Rusya Başbakanı Viktor Çernomyrdin tarafından kurulmuştur. 1991-2000 yılları Rusya'nın hem iç hem de dış politikası açısından sıkıntılı bir dönem olarak geçmiş ve bu yıllarda ülkede tam şekilde istikrar sağlanamamıştır. Aynı zamanda 1991-2000 yıllarında Enerji Bakanlığı'na on farklı bakan tayin edilmiş ve her biri Gazprom'u ülkenin ekonomik ve politik amaçları için kullanmıştır. 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle Gazprom'un idari yapısında ciddi değişiklikler yapılmış, Gazprom'un başkanı Cumhurbaşkanı Putin'in yakın arkadaşı Aleksey Miller tayin edilmiştir. Ayrıca yalnız enerji politikasında reformlarla yeterli kalınmamış 2001 yılında Gazprom devletin kontrolü altına geçmiştir¹³⁸. Rusya'nın bütün doğalgaz boru hatları Gazprom'un kontrolü altındadır¹³⁹. Gazprom faaliyetlerinde yalnız ülke sınırları ile yetinmemiş aynı zamanda yurtdışına da önemli yatırımlar yapmıştır. Merkezi ve Doğu Avrupa, Baltık ülkelerine, Balkanlar ve Batı'ya da gaz satışı yapmaktadır¹⁴⁰. 2008 yılında ise Güney Pars doğalgaz yatağının ortak şekilde geliştirilmesi için Gazprom ve İran arasında anlaşma imzalanmıştır.¹⁴¹ Yine aynı yıl Gazprom ve Bahreyn'in Ulusal Petrol ve Doğalgaz ajansı arasında enerji

¹³⁷ **Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 23 Eylül 2013, s.207.

¹³⁸ YUREVNA, a.g.e., ss.85-87.

¹³⁹ GORST, a.g.e., s.33.

¹⁴⁰ Agata Loskot-Strachota, "The Russian Gas for Europe", Centre for Eastern Studies, Varşova, Ekim 2006, s. 7, http://pdc.ceu.hu/archive/00003361/01/russian_gas_for_europe.pdf, (05.02.2018).

¹⁴¹ Oficialnyy Sayt OAO "Gazprom", <http://www.gazprom.ru/about/history/chronicle/2009/>, (09.02.2018).

konusunda işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 2010 yılında ise Gazprom aracılığıyla Rusya ve Katar arasında ortak işbirliği hakkında deklarasyon imzalanmıştır¹⁴².

Rusya'nın diğer dev enerji kampanyalarından biri olan "Rosneft" in kurulması 1993 yılında gerçekleşmiştir. Rosneft'in temelleri daha Sovyetler döneminde atılmıştır. 1998 yılında gerçekleşen krizden etkilense de,¹⁴³ Putin döneminden itibaren Rosneft'in petrol üretiminde gözle görülür artış yaşanmıştır. 2000 yılında Rosneft'in petrol üretimi 98.56 milyon barel iken 2004 yılında 148.26 milyon barele kadar yükselmiştir¹⁴⁴. 2005 yılında ise Rosneft Rusya'daki enerji firmaları arasında en çok üretim yapan şirket olmuştur¹⁴⁵. Rus enerji firmalarından Rosneft ve Gazprom'un kontrolü devlet tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁴⁶. Rosneft'in en son 2016 yılında kanıtlanmış petrol rezerv değeri 207 milyon ton teşkil etmiştir. Aynı zamanda bahsedilen yılda Rosneft'in gaz üretimi 61.1 milyar m³'e ulaşmıştır¹⁴⁷.

2.2. Rusya ve Basra Körfezi Ülkeleri İlişkileri

Basra Körfez'i uzun yıllardan beri günümüze kadar uluslararası aktörler için büyük öneme sahip olan stratejik bölge konumundadır. Basra Körfez'i Ortadoğu'nun güney-doğu kısmında yer almaktadır. Bu bölgeye; Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Irak ve Kuveyt dahildir. Körfez bölgesinin Sovyetler Birliği'nin güneyinde yer alması bu ülkeleri SSCB'nin etkisinden korumuş ve bölge daha çok ABD'nin etkisi altında olmuştur. Nitekim Soğuk Savaşın sona ermesinin akabinde dünyanın siyasi haritasında ciddi bir jeopolitik değişim yaşanmıştır.

¹⁴² OSKARSSON and YETİV, a.g.e., ss.397-398.

¹⁴³ İstoriya KOMPANII, Rosneft, <https://www.rosneft.ru/about/history/>, (23.02.2018).

¹⁴⁴ VAROL, a.g.e., s.144.

¹⁴⁵ İstoriya KOMPANII, a.g.e.

¹⁴⁶ Catherine LOCATELLI and Sylvain ROSSIAUD, "A Neoinstitutionalist Interpretation of the Changes in the Russian Oil Model", **Université de Grenoble**, 11 October 2011, s.10, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00631115/document>, (21.03.2018).

¹⁴⁷ Rosneft Segodnya, <https://www.rosneft.ru/about/Glance/>, (23.03.2018).

Sovyetler Birliği'nin okmesiyle beraber Rusya kendi iç sorunlarıyla ilgilenerak dış dünyayla nerdeyse bağlarını koparmıştır. Bunun başlıca sebebi Rusya'nın uluslararası arenada askeri gücünü kaybetmesi ve coğrafı sınırlarının daralması olarak ifade edilmektedir¹⁴⁸.

Uluslararası arenada petrol ve petrole dayalı politikalar 20.yüzyılın başlarından itibaren Ortadoğu'da en etkili faktörlerden biri olmuştur. Dünya lkelerinin petrole olan bağımlılığının yanı sıra Ortadoğu lkeleri ekonomisinin petrole dayalı ekonomik sisteme sahip olmaları enerji politikalarının hem bölgede hemde dünyada derin etkiye sahip olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Enerji uzmanlarının tahminlerine göre, dünyada ispatlanmış ve daha ispat olunmayan petrol rezervleri 2,300 milyar varil civarındadır. Ancak kullanılan enerji kaynakları arasında %40 oranla ilk yere petrol sahiptir. 1940'lı yıllarda Ortadoğu dünya petrollerinin %5'ni ürettiği halde, günümüzde dünya petrol üretiminin ortalama %40'nı karşılamaktadır. SuudiArabistanda dahil olmakla, Basra Körfezi'nde dünya petrol rezervlerinin %63' bulunmaktadır. Ortadoğu'nun önemli lde petrol üretim bölgesi olması sebebiyle zaman zaman ortaya çıkan savaşların etkisiyle petrol fiyatlarında ani yükselmeler yařanmaktadır¹⁴⁹. rnek olarak, OPEC kurulduğu zaman petrol fiyatı varil başına 2 ABD doları iken, 1973 Arap-İsrail savaşı zamanı bu fiyat 11,5 ABD doları seviyesinde yükseldiği grlmřtr¹⁵⁰.

Ortadoğu'da petrol ve doğalgaz kaynakları İran-Arap Körfezi ve civarında yoğunlaşmıştır. Bölge dünyanın en zengin enerji kaynaklarına sahiptir. Ayrıca petrol ve

¹⁴⁸ Bekir Sami ÖZTÜRK ve Ferhat ÖZBAY, "Ortadoğu'nun Rusya ve ABD İle Enerji Alanındaki İlişkisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, No.2, 2017, s.457.

¹⁴⁹ Vedat GÜRBÜZ, "Petrol, Petrol Politikaları ve Ortaadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", *Avrasya Dosyası*, s.134.

¹⁵⁰ Harun ÖZTÜRKLER, "Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Körfez lkeleri Ekonomileri zerindeki Etkileri", **Ortadoğu Analiz**, Nisan'09, Cilt: 1, Sayı: 4, s.73, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/4/6harun.pdf>, (22.01.2018).

doğalgazın dünya sanayi sistemine etkisi 21. yüzyılda daha da artmış, petrol ve doğalgaz vazgeçilmez enerji kaynağı gibi büyük önem kazanmıştır¹⁵¹.

Aşağıdaki Tablo'da 2012 yılına ait Basra Körfezi ülkeleri ve OPEC'in kanıtlanmış petrol rezervlerinin istatistik bilgileri yer almaktadır¹⁵².

Ülke	Kanıtlanmış Rezerv	Üretim payı	Yeterlilik Süresi
Suudi Arabistan	264.5	10007	72 yıl
İran	137.0	4245	88 yıl
İrak	115.0	2460	128 yıl
Kuveyt	101.5	2508	111 yıl
Birleşik Arap Emirlikleri	97.8	2849	94 yıl
Katar	25.9	1569	45 yıl
OPEC	1068.4	34324	85 yıl

Nitekim 1973-1974 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan enerji krizinden sonra Basra Körfezi ülkeleri sahip oldukları zengin enerji kaynakları sebebiyle jeopolitik bir önem kazanmaya başlamıştır. Bunun dışında jeostratejik durumuna göre Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşağında yer alan Körfez bölgesinin Müslüman dünyasıyla sık işbirliği kurmak amacıyla özel bir avantajı da mevcut bulunmaktadır.

1981 Mayıs ayında bölgenin güvenliği üzerinde kontrol sağlanması ve Arap ülkeleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Ortadoğu'da son yıllarda yaşanan siyasi meselelere aktif katılım gerçekleştirmesi ve en büyük petrol üreticisi olması sebebiyle uluslararası arenada

¹⁵¹ Şener ÜŞÜMEZSOY, **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İstanbul: İnkılap, 2003, s.130.

¹⁵² Çuvarayan Aleksandra ASVATUROVNA, "Energetičeskiy Faktor v Politike Rossii Na Biljnem I Srednem Vostoke", **Ministerstvo İnostrannix Del Rossiyskoy Federacii**, Diplomatıçeskaya Akademiya MİD RF, Moskva 2014, s.20, <http://cheloveknauka.com/energeticheskiy-faktor-v-politike-rossii-na-blijhnm-i-srednem-vostoke>., (23.03.2018).

Suudi Arabistan'ın prestiji oldukça güçlenmiştir. Aynı şekilde küresel ekonomiyle ilgili sorunların halledilmesi ve uluslararası petrol fiyatlarının düzenlenmesinde büyük rol oynayan Suudi Arabistan OPEC'te de özel bir konuma sahip olduğu bilinmektedir¹⁵³. Körfez bölgesi gelecek tehlikelere karşı Sovyetler Birliği tarafından güney kanat olarak algılanmaktadır. Hem Afganistan faktörü hemde bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme amacı Sovyetler zamanından beri devam etmektedir¹⁵⁴. Bahsedilen sebeplerden dolayı Basra Körfezi ülkeleri Rusya için büyük öneme sahiptir. Basra Körfezi daha Rus Çarı Petro'nun zamanından Kremlin dikkat merkezinde olmuştur¹⁵⁵. II Dünya savaşından sonra İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesi, Ortadoğu petrolünün ehemiyetli bir hale gelmesiyle ABD bölgede aktif bir güç haline gelmiş ve Sovvyetler Birliği ise bunu kendi çıkarlarına karşı tehlike olarak kabul etmiştir. SSCB zamanında Rusların bölgede en yoğun ilişkiye sahip oldukları ülke Irak olmuştur. Çünkü diğer ülkeler Sovyetlerin ideolijisini kendi güvenliklerine karşı tehlike olarak kabul etmişlerdir¹⁵⁶. Bütün bunların aksine ABD ve Basra Körfezi ilişkileri çok zaman iyi olmuş, özellikle Suudi Arabistan ABD'nin en yakın partneri haline gelmiştir. 1970-1978 yılları arasında ABD'nin Suudi Arabistan'a askeri malzeme satışı sayısı artmıştır. Buna karşılık olarak 1974-1978 yıllarında Suudi Arabistan'dan ABD'ye ortalama yıllık sermaye girişi 5.1 milyar dolar teşkil etmiştir¹⁵⁷.

¹⁵³Elena MELKUMYAN, "Region Persidskogo Zaliva v Mirovoy Politike: Istoriya i Sovremennost", Vestnik Nijgorodskogo Universiteta im. N.I. Lobaçevskogo, 2015, No:3, ss.82-89, <https://cyberleninka.ru/article/n/region-persidskogo-zaliva-v-mirovoy-politike-istoriya-i-sovremennost>, (25.03.2018).

¹⁵⁴ Tayyar ARI, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999, s.11.

¹⁵⁵Oleg Aleksandrovich NIKONOV, "Stanovlenie Otnosheniy Rossiyskoy İmperii s Regionom Persidkogo Zaliva", İstoriya Mejdunarodnix Otnosheniy i Vneşney Politiki, s.88, <https://cyberleninka.ru/article/v/stanovlenie-otnosheniy-rossiyskoy-imperii-s-regionom-persidskogo-zaliva>, (25.03.2018).

¹⁵⁶ Kadir SAĞLAM, **Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri**, İstanbul: Elit Kitaplar, Mayıs 1999, s.107.

¹⁵⁷ SAĞLAM, a.g.e., s.99.

Sovyetler'in dağılmasından sonra Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasında 1990'da Irak'ın Kuveyti işgal etmesi büyük rol oynamaktadır. Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesine sert tepki gösteren Sovyetler Birliği gösterdiği desteğe göre Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'ten 2 milyar dolar değerinde kredi almıştır. 1992 yılında Rusya Dışişleri Bakanı'nın Basra Körfezi ülkelerine resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1992-1994 yılları arasında Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında bir sıra toplantılar gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında ise Rusya ve Kuveyt arasında 10 yıllık askeri anlaşma imzalanmıştır. Ancak Rusya tarafının yeterli mali vesait ayırmaması sebebiyle anlaşma sonuna kadar gerçekleştirilememiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan Çeçen meselesinin ortaya çıkması ve Çeçenlerin Suudi Arabistan tarafından desteklenmesi sebebiyle Rusya ve Suudi arasında gerilim yaşanmıştır. Suudi Arabistan'ın Müslüman kimliği sebebiyle, Çeçenlere destek göstermesi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerde 2000'li yılların başına kadar daha çok istikrarsızlık ön plana çıkmıştır¹⁵⁸. Genel olarak Sovyetler'in dağılmasından sonra Rusya ve Arap dünyası arasında bir durgunluk yaşanmıştır.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle Rusya'nın Ortadoğu politikasında ve Arap dünyasıyla ilişkilerinde yeni döneme geçiş sağlanmıştır. Arap dünyası ile işbirliğini güçlendirmek adına 2003 yılında Rus-Arap İş Konseyi kurulmuştur. Ayrıca Rusya Suudi Arabistan'ın Er-Riyad'tan sonra ikinci en büyük şehri olan Cidde'deki Ekonomik Forum, Filistin Sermaye Konferansı, Katar Ekonomik Formu'nada aktif katılım gerçekleştirmiştir¹⁵⁹. Aynı zamanda Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında ilişkilerin ilerlemesinde Suudi Arabistan Kralı ve veliahtı Abdul Aziz

¹⁵⁸Marina ANATOLEVNA SAPRONOVA, Rossiysko-Arabskoe Sotrudnichestvo Do i Posle "Arabskoy Vesni", **Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Mejdunarodnyx Otnosheniy MİD Rossii**, Prospect Vernadskogo, Rossiya, No:3, 2014, s.35, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiysko-arabskoe-sotrudnichestvo-do-i-posle-arabskoy-vesny>, (19.01.2018).

¹⁵⁹Rossiysko-Arabskiy Delovoy Sovet 10 Let İtogi i Perspektivi, s.46. <http://www.russarabc.ru/upload/iblock/d9c/RADS%2010%20years%20www%20rus.pdf>, (05.01.2018).

Al Saud'un 2003 yılında Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret büyük rol oynamıştır. Karşılıklı şekilde Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'in 2007 yılında Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen ziyaretin esas konusu ekonomik işbirliği olmuştur¹⁶⁰.

Moskova'nın Basra Körfezi'nde uzun yıllar hegemon güç olmaya çalışan ABD'nin yerini tutmaya çalışması ve bu ülkelerle ilerleyen zaman çerçevesindebağlarını daha da güçlendirmesi bahsedilen ülkelerinde karşılıklı şekilde Rusya'ya doğru adım atmasına sebep olmuştur. Ayrıca Filistin-İsrail meselesinde ABD'nin İsrail'in yanında yer almasıda Kreml'le bu ülkelerin yakınlaşmasını tetikleyen en mühim nedenlerden biri olarak görülmektedir. Hatta 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra ABD ve Batı ülkelerinin Moskova'ya karşı uyguladığı yaptırımlara Basra Körfezi ülkeleri katılmamıştır¹⁶¹.

2011-2012 yılları arasında Rus akademisyenler arasında Moskova'nın Ortadoğu politikası hakkında gerçekleşen müzakerede analistler tarafından Rusya'nın Basra Körfezi'nde pozisyonunun güçlendirilmesi için "Soft Power" bir güç olmasının gerektiği hakkında fikirler ortaya çıkmıştır. Özellikle 2012 yılının sonundan itibaren Rusya'nın Körfez'de yumuşak gücü artmaya başlamıştır. Bunun dışında Rusya'nın doğrudan katılımıyla bölgede yaşanan krizlerin çözülmesi, bölgeye yapılan yatırımların artırılması, bu ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Rus lobisinin Basra

¹⁶⁰ Andrey FEDORÇENKO, "Araviyskiy Vektor Blijnevostoçnoy Politiki Rossii", Moskovskiy Gosudarstvennyy İstitut Mejdunarodnix Otnosheniy, 21.11.2011, s.1, <https://mgimo.ru/about/news/experts/213167/>, (23.01.2018).

¹⁶¹ Mark, N. KATZ, "Convergent Hopes, Divergent Realities: Russia and Gulf in a Time of Troubles", The Arab Gulf States Institute in Washington, s.5, www.agsiw.org/wp-content/uploads/2015/11/Katz_Kamel_PDF_Draft-2.pdf, (23.02.2018).

Körfezi'nde güçlenmesi ve Körfez ülkeleri ile Rusya arasında kültürel temasların kurulmasında Kremlin burada süpergüç olması için oldukça önemli faktördür¹⁶².

Bütün bunlarla beraber Rusya ve Basra Körfezi'ndeki Arap ülkeleri arasında farklı perspektiflerde işbirliğinin dahada ilerlemesi için bir sıra engeller mevcuttur. İlk olarak bazı Arap ülkelerinin Rusya'ya Sovyetler döneminden beri kalan borçları, diğer sebep ise uluslararası enerji piyasasında petrol fiyatlarında yaşanan düşüş taraflar arasında işbirliğini etkileyen en mühim sebeplerden biri olmuştur. Ayrıca son on yılda Moskova ve Arap ülkeleri arasında ortaya çıkan gizli rekabet verimli işbirliği karşısında engel rolünü oynamıştır¹⁶³. Aynı zamanda Rusya'nın Ortadoğu'da en yakın ve bütün alanlarda sıkı işbirliği içinde bulunduğu partneri olan İran'la ilişkileri sünni Arap ülkeleriyle ilişkilerinin ilerlemesini çok zaman sınırlamaktadır. Örnek olarak 2015 yılında İran'ın nükleer enerji planının ortaya çıkması ve Rusya'nın bu plana destek vermesi Basra Körfezi ülkeleri tarafından iyi karşılanmamıştır. Bunun dışında İran ve Rusya'nın Suriye'deki Beşar Esad rejimini desteklemesinde Kremlin ile Basra Körfezi ülkeleri arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁶⁴. Basra Körfezi ülkeleri Rusya'nın silah satarak İran'ı desteklediğini ve İran'ın Ortadoğu'daki saldırgan eylemlerinin arkasında Kremlin durduğunu, Tahran'ın bölgedeki terörist grupları desteklediğini düşünmektedir.

Basra Körfezi'nde ABD'nin müttefiki rolünü oynayan Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve diğer ülkelerle sık işbirliği kurmaya çalışan Rusya ile Amerika arasında

¹⁶² Nataliya Vladimirovna SLOBODYAN, Politika "Myagkoy Silı" Rossii v Stranax Persidskogo Zaliva v Naçale XXI v. İstoriçeskiye Aspekt, s.91, <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-myagkoy-sily-rossii-v-stranax-persidskogo-zaliva-v-nachale-hhi-veka>, (23.02.2018).

¹⁶³ Mixail KURBANOV, "Torgovo-Ekonomiçeskoye Sotrudničestvo Rossii i Stran Persidskogo Zaliva", Nauçno-Praktiçeskiy Jurnal, 2011, s.121, <https://cyberleninka.ru/article/v/torgovo-ekonomiçeskoe-sotrudničestvo-rossii-i-stran-persidskogo-zaliva>, (23.02.2018).

¹⁶⁴ Alexandr AKSENENOK, "Russia-GCC Relations After the Signing of JCPOA With Iran", Russian International Affairs Council, 15.03.2017, http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/Russia-GCC-Relations-After-the-Signing-of-the-JCPOA/?sphrase_id=75407, (23.02.2018).

rekabetin Ortadoğu'da yaşananlar üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Rusya ve ABD'nin bölgeyle ilgili politikalarında en büyük fark, Rusya ile yalnız Ortadoğu'daki Sünni ve Şii gruplar arasında değil, aynı zamanda İsrail'lede yakın işbirliği mevcuttur. Bu da Moskova'nın Filistin meselesinde önemli bir aktör olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Ancak bütün bunlarla beraber, Rusya'nın İran ve Suriye'ye desteği İsrail'le ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir¹⁶⁵.

Moskova'nın Basra Körfezi ülkeleri ile ilişkilerinde en çok önem verdiği ülkelerden birisi Birleşik Arap Emirlikleridir. Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında diplomatik ilişkiler 1971 yılında kurulmuştur. Sovyetler'in dağılmasının ardından BAE Rusya'nın varlığını 26 Aralık 1991 tarihinde resmi olarak tanımıştır. 10 Eylül 2007'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından ilk kez Birleşik Arap Emirlikleri'ne resmi ziyaret gerçekleştirilmiş ve aynı tarihte (2007 Haziran) BAE Enerji Bakanı M. Al. Hameli 21. Uluslararası Petersburg Enerji Formu'na katılmıştır. 1997 yılında Abu-Dabi'de iki ülke arasında hükümetlerarası ekonomik-ticari işbirliğine dair komisyon toplanmıştır. 2007 yılında iki ülke arasında yapılan genel ticaret hacmi 821 milyon dolar teşkil etmiştir¹⁶⁶. Aynı yıl içinde OPEC'in verdiği istatistik bilgilere göre, 13 milyar ton petrole sahip BAE 6. sırada yer almıştır. Yine aynı tarihte OPEC'ten alınan istatistik bilgilere göre, Birleşik Arap Emirlikleri'nin sahip olduğu doğalgaz rezervleri 6trilyon kub.m'dir¹⁶⁷.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde 40 binden fazla Rus nüfusu yaşamaktadır. Bununla beraber Birleşik Arap Emirlikleri Rus turistlerin en çok gittiği ülkelerden biridir. Birleşik Arap Emirlikleri'nde 40'dan fazla Rus şirketi ve her iki ülkeye ait ortak projeler faaliyet göstermektedir (Rusya'nın Gazprom, Lukoil Oversiz, Rosneft

¹⁶⁵ SMİTH, a.g.e., s.6.

¹⁶⁶TEK Obedinennıx Arabskix Emmiratov, Ministerstvo Energetiki Rossiyskoy Federacii, Moskva 2010, s.13-14, http://www.cdu.ru/catalog/inform_analytic/TEK_countries/pdf/OAE.pdf, (23.02.2018).

¹⁶⁷ TEK a.g.e., s.9.

kampanyaları BAE firmaları ile birlikte 630 milyon dolar değerinde gaz yataklarının işletilmesi için geniş kapsamlı projeye yatırım yapmışlardır). 2010 yılında Rusya'nın Stroytransgaz kampanyası Tavila-Fudceyra doğalgaz boru hattı projesini tamamlamış, denizcilik şirketi Sovkomflot ise 2011 yılında Dubai'de resmi temsilciğini açmıştır. Ekonomik işbirliği dışında, iki ülke arasında nükleer enerji alanında işbirliği bulunmaktadır. Örnek olarak, Birleşik Arap Emirlikleri nükleer firması ve Rusya'nın Teneks şirketi arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır¹⁶⁸.

2011 yılında BAE Dışişleri Bakanı A.AL Nahayan ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Abu-Dabi'de gerçekleşen görüşmede Rusya ve Körfez İşbirliği Konseyi arasında stratejik işbirliğinin temel ilkeleri hakkında memorandum imzalanmıştır¹⁶⁹. 2012 yılında Rusya'dan Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılan ihracatın hacmi 1,225 milyar dolar teşkil etmiştir¹⁷⁰. 2012 yılında Rusya ve BAE arasında ekonomik ve mali alanda 8 anlaşma imzalanmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri Rusya'nın Basra Körfezi'nde en önemli ticari partnerlerinden biridir. 2013 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2,5 milyar doları aşmıştır. 2014 yılında ise ticaret hacminde %11 oranında artış yaşandığı görülmektedir¹⁷¹.

Rusya'nın Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki elçiliğinin verdiği istatistik bilgilere göre, BAE'de 40'dan fazla Rus şirketi faaliyet göstermektedir (Rosneft, Lukoil, Oversiz LTD, Amtel, Alrosa, Sovkomflot, Kamaz, ve diğerleri). Bunun dışında 2014 yılında her iki ülkenin karşılıklı şekilde yaptıkları ortak yatırımların değeri yaklaşık 80 milyon

¹⁶⁸Rossiysko-Arabskiy Delovoy Sovet 10 Let İtogi i Perpektivi, a.g.e., s..62.

¹⁶⁹ Eldar KASAYEV, "Ekonomiçeskoye Partnerstvo Rossii i OAE: Tekuşee Sostayanie I Politiçeskiye Riski", **İnstitut Blijnego Vostoka**, 12 Ağustos 2013, <http://www.iimes.ru/?p=18069>, (23.02.2018).

¹⁷⁰ Vedenie Biznesa v Obedinennıx Arabskix Emiratax, Torgovo -Promışlennaya Palata RF, s.10, http://export-rt.ru/wp-content/uploads/buklet_aoe.pdf, (19.01.2018).

¹⁷¹ Merkulov Konstantin ALEKSANDROVIÇ, "Vneşne Ekonomiçeskiye Svyazi Kak Faktor İntegracii Obedinennıx Arabskix Emirator i Mirovoye Xozyaystvo", **Rossiyskiy Universitet Drujbi Narodov**, Moskva 2016, s.133, <http://docplayer.ru/29023763-Vneshneekonomicheskie-svyazi-kak-faktor-integracii-obedinennyh-arabskih-emirator-v-mirovoe-hozyaystvo-specialnost-mirovaya-ekonomika.html>, (16.02.2018).

dolar teşkil etmektedir¹⁷². Aynı zamanda Rusyalı ekonomist Lyudmila Shkvarya'nın verdiği bilgiye göre, 2015 yılına kadar Rus firmalarının burada 50 temsilciliği açılmıştır¹⁷³. 2013 yılında Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında yatırımların korunması ve tanıtımı, nükleer enerji alanında işbirliği konusunda anlaşma yürürlüğe konulmuştur. Akabinde 11-12 Şubat 2014 tarihinde Kreml için büyük önem taşıyan Rusya ve Körfez adlı İkinci Yüksek Düzey İş Formu Dubai'de yer alan Almas Tower'de gerçekleştirilmiştir¹⁷⁴. Rusya Merkez Bankası'nın 2015 yılında verilen istatistik bilgilerine göre Birleşik Arap Emirlikleri'nin Rusya'daki yatırımının toplam değeri 28 milyon dolar teşkil etmiştir¹⁷⁵. 26 Şubat 2017'de Birleşik Arap Emirlikleri ve Rusya arasında 1.9 milyar dolar değerinde askeri anlaşma imzalanmıştır¹⁷⁶. 26 Kasım 2017 tarihinde Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Bakanı Denis Manturov ve Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Abdulla Al-Nahayan arasında Hükümetlerarası Ticari-Ekonomik ve Teknik İşbirliği Komisyonu'nun yedinci toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucu olarak taraflar arasında ticari-ekonomik işbirliğine dair nihai protokol ve her iki ülke arasında turizm alanında karşılıklı işbirliği için memorandum imzalanmıştır¹⁷⁷.

Rusya Basra Körfezi'ne verdiği önem sebebiyle buradaki ülkelerle siyasi-ekonomik, enerji alanında işbirliğini her zaman ön planda tutmuştur. Rusya'nın bu bölgede işbirliği yürüttüğü ülkelerden biride Katar'dır. İki ülke arasında diplomatik

¹⁷² ALEKSANDROVIÇ, a.g.e., s. 136-137.

¹⁷³ Russian Foreign Policy and The GCC, Trends Working Paper 04/2016, s.23, <http://trendsinstitution.org/wp-content/uploads/2016/05/Russian-Foreign-Policy-and-the-GCC-Final.pdf>, (11.02.2018).

¹⁷⁴ Eldar KASAYEV, "Ob Ekonomiçeskix Otnosheniyax Rossii i OAE", **İnstitut Blijnego Vostoka**, 16 Şubat 2014, <http://www.iimes.ru/?p=19904>, (22.02.2018).

¹⁷⁵ Pryamiye İnceştii v RF po Stranam-Partneram, Çentralnyy Bank RF, <http://www.cbr.ru/statistics/?Prtid=svs>, (25.02.2018).

¹⁷⁶ BORSHCHEVSKAYA, a.g.e., s.9.

¹⁷⁷ V Abu-Dabi Sostayalas 7 Zasedaniye Mejpravitelstvennoy Komissi po Torgovomu, Ekonomiçeskomu I Texniçeskomu Sotrudniçestvo Rossiysko-Emiratskiy Delovoy Sovet, 26.11.2017, <http://rus-uae.ru/ru/home/332-events-20171126>, (11.01.2018).

ilişkiler 1 Ağustos 1988 tarihinde kurulmuştur. 2001 yılında ilk defa Katar Emiri Hamad bin Halifa Al Tani'nin Moskova'ya ziyaret gerçekleştirmesi iki ülke arasında olumlu bir etki yaratmıştır. 2006 yılında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından Katar dahil olmakla diğer bölge ülkelerine ziyaret gerçekleştirilmiştir. Katar Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşme esnasında ikili ilişkilerin farklı alanlarda geliştirilmesi ve işbirliği konuları müzakere edilmiştir. Dünyada Rusya ve İran'dan sonra sahip olduğu gaz rezervlerine göre 3. sırada yer alan Katar Moskova için büyük önem taşımaktadır¹⁷⁸. 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Katar'a, 2010 yılında ise yeniden Katar Emiri Hamad bin Halifa Al Tani'nin Moskova'ya resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir¹⁷⁹.

2010-2014 yılları arasında Rusya ve Katar arasındaki karşılıklı ticaret hacmi 54 milyon dolar teşkil etmiştir. Katar'la ekonomik ilişkileri gittikçe ön planda tutan Rusya için bir diğer önemli meselede bölgeye dair yatırımda bulunmaktır. Nisan 2011 tarihinde Rusya'nın en ön önemli enerji şirketi Gazprom'un Yönetim Kurulu kararına göre, 2013'de Katar'da temsilcilik açılmıştır. 2015 yılında ise iki ülke aralarında ekonomik işbirliğini güçlendirmek adına 4 Mart tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da ortak toplantı gerçekleştirilmiştir¹⁸⁰. Toplantının ilk gününde taraflar arasında en çok müzakere edilen meselelerden biride enerji (özellikle gaz) alanında işbirliği olmuştur. Aynı zamanda 2014 yılında taraflar arasındaki ticaret hacminin %28 artması sebebiyle iki ülke duydukları memnuniyet hissinde toplantı sırasında dile getirmişlerdir¹⁸¹.

¹⁷⁸Eldar KASAYEV, "Regionalnaya Politika Katara i Svyazi Rossiey", s.105-106, http://observer.materik.ru/observer/N8_2009/102_107.pdf, (11.02.2018).

¹⁷⁹http://www.qatar.mid.ru/relat_01.html, (11.02.2018).

¹⁸⁰Torgovo-Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo Rossii i Katara, Ria Novosti, 18 Kasım 2016, <https://ria.ru/spravka/20160118/1360214577.html>, (11.02.2018).

¹⁸¹ Qatar, Russia Discuss Energy Cooperation, Qatar Tribune, 4 Mart 2015, <http://archive.qatar-tribune.com/viewnews.aspx?n=26170A88-F3EC-4C09-B504-E53DA0582918&d=20150304>, (11.02.2018).

Bütün bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, Rusya ve Katar arasında Çeçen meselesinden dolayı gerginlik yaşanmıştır. Rusya'nın iddialarına göre, Kafkasya'da faaliyet gösteren radikal gruplara Basra Körfezi ülkeleri tarafından mali yardım sağlanmaktadır. 13 Şubat 2004 tarihinde Çeçen gruplara mali yardım yapmak için Katar'a gönderilen Çeçen-İçkeriya Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı Zelimhan Yandarbiyev'in burada öldürülmesi iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Aynı zamanda Yandarbiyev'in öldürülmesi ile ilgili suçlanan iki Rus istihbarat görevlisinin Katar hükümeti tarafından tutuklanması vatandaşlarının serbest bırakılmasını talep eden Rusya'nın sert tepkisine yol açmıştır¹⁸². Aynı zamanda 2011-2014 yılları arasında Rusya'nın Suriye meselesine bağlı izlediği politika Basra Körfezi ülkeleri ile işbirliğinin ilerlemesine engel olmuştur. Örnek olarak, 2010-2011 yıllarında Moskova Katar'a 10-12 milyon dolar değerinde yatırım projelerine dair teklifte bulunsada, ancak bu teklif Doha tarafından reddedilmiştir¹⁸³. Bunun dışında dünyanın iki en önemli gaz ihracatçısı ve ithalatçısı olan Rusya ve Katar arasında rekabette yaşanmaktadır. Hatta enerji sahasında ortaya çıkan bu gerilim Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu'nun uzun vadeli faaliyetinide sınırlamaktadır¹⁸⁴.

18 Ocak 2016'da Katar emiri Tamim bin Hamad Al Tani Rusya'ya ziyaret gerçekleştirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le gerçekleştirilen görüşme zamanı Katar emiri Moskova ile ilişkilerin dahada ilerlemesini ve Ortadoğu ülkelerini tehdit eden sorunların birlikte halledilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda

¹⁸²Elena MELKUMYAN, "A Political History of Relations Between Russia and The Gulf States", **Arab Center for Research & Policy Studies**, Aralık 2015, s.9, https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/A_Political_History_of_Relations_between_Russia_and_the_Gulf_States_Elena_Melkumyan.pdf, (11.02.2018).

¹⁸³Russian Foreign Policy and The GCC, a.g.e., s.27.

¹⁸⁴ Paul J. SAUNDERS, "Russia, Qatar Compete In Natural Gas Market", 11 Haziran 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/06/russia-qatar-natural-gas-market-cooperation-rivals-Ing-putin.html>, (24.02.2018).

petrol fiyatlarının giderek düşmeside iki ülkeyi birbirine yaklaştıran en belirgin sebeplerden biri olarak görülmektedir¹⁸⁵.

2017 yılında dünyanın siyasi gündeminde yaşanan en büyük olay uzun zamandır Basra Körfezi'nde gerginliğin giderek arttığı ve ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın Suudi Arabistan'a yaptığı ziyaretten sonra Ortadoğu'daki dengelerin değişmesiyle 5 Haziran'da patlak veren Katar krizi olmuştur. Katar zengin doğalgaz rezervlerine sahip olması ve ABD'nin en büyük hava üssünün burada yerleşmesi sebebiyle özel önem taşımaktadır. Krizin Trump'ın Suudi Arabistan Kralı Selman ve Mısır lideri Sisi ile gerçekleştirdiği ziyaretin akabinde ortaya çıkması hiç şüphesiz görüşmede Katar'ın hedef noktası seçilmesine dair fikirleri akıllara getirmektedir. 5 Haziran'da bölge ülkelerinin Katar'la diplomatik ilişkilerini kesmesi Basra Körfezi'nde gerginliğin tırmanmasına ve dengelerin değişmesine sebep olmuştur¹⁸⁶. Suudi Arabistan Katar'ı bölgenin güvenliğini ve istikrarını bozmaya çalışan Müslüman Kardeşler, El-Kaide, Daeş ve İran tarafından desteklenen terör gruplarını desteklemekle suçlamıştır. Bazı siyasiler ise Basra Körfezi ülkelerinin Donald Trump tarafından cesaretlendirildiği için böyle bir adım attıklarını düşünmektedir¹⁸⁷. Rusya Devlet Üniversitesi Çağdaş Ortadoğu¹⁸⁸ çalışmaları bölümü öğretim üyesi Profesör Grigori Kosaç'ın yorumuna göre diplomatik krizin yaşanmasında Suudi Arabistan ve İran arasında şiddetlenen gerginlikde rol oynamıştır. Katar Emir'i Tamim'in "İran önemli bir bölgesel güçtür ve

¹⁸⁵Russia and Qatar:Diplomatic Civility or Rapprochement, Russia Direct, 21 Ocak 2016,<http://www.russia-direct.org/opinion/russia-and-qatar-diplomatic-civility-or-rapprochement>, (22.02.2018).

¹⁸⁶ Zekeriya KURŞUN, "Katar Krizi ve Türkiye'nin Pozisyonu", **Ordaf**, 12 Haziran 2017, <http://ordaf.org/katar-krizi-ve-turkiyenin-pozisyonu/>, (23.02.2018).

¹⁸⁷Qatar Diplomatic Crisis, What You Need To Know, The Guardian, 5 June 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/05/qatar-diplomatic-crisis-what-you-need-to-know>, (22.02.2018).

¹⁸⁸ Rossiyskiy Gosudarstvennyy Gumanitarniy Universitet, <http://www.rsuh.ru/>, (23.03.2018).

Ortadoğu'daki rolü dikkate alınmalıdır” söylemi ise Suudi Arabistan tarafından oldukça sert karşılanmıştır¹⁸⁹.

Diplomatik krizden önce gıda mahsüllerinin büyük kısmını Basra Körfezi ülkelerinden ithal eden Katar krizin yaşanmasından sonra Türkiye ve İran'la bu yönde görüşmeler gerçekleştirmeye başlamıştır¹⁹⁰. Aynı zamanda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan taraflar aralarındaki meseleyi halletmek için diyalog kurmaya davet etsede yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Almanya Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel ise Donald Trump'ı Ortadoğu'daki çatışmaları gerginleştirmek ve bölgedeki dengeleri bozmakla suçlamaktadır¹⁹¹.

Rusya'nın krizin halledilmesi için gösterdiği çabalar ise onun bölgede süpergüç olma arzusuyla izah edilebilmektedir. Fakat Rusya her ne kadar bu meselede her iki tarafla ilişkileri dengeli şekilde yürütmeye çalışsada daha çok Katar'ın yanında olduğu aşıkardır. Hatta krizin akabinde Katar Emiri Rusya Devlet Başkanı Putin'i arayarak siyasi, ticari-ekonomi alanlarında Rusya-Katar ilişkilerini müzakere ettiği bilinmektedir¹⁹². Aynı zamanda ABD her iki tarafı aralarındaki anlaşmazlığı halledebilmek için ortak masa arkasında oturmaya davet etsede Katar daha çok Rusya ile işbirliği kurmadan yana olduğu görülmektedir¹⁹³.

¹⁸⁹ Will Russia Come to Qatar's Defense? Russia Beyond, 06.06.2017, https://www.rbth.com/international/2017/06/06/will-russia-come-to-qatars-defense_777740, (12.01.2018).

¹⁹⁰Qatar Diplomatic Crisis, Aljazeera, 17 June 2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/06/qatar-diplomatic-crisis-170614195331031.html>, (22.01.2018).

¹⁹¹ Arhama SİDDİGA, “Qatar-Gulf Rift, Going Beyond a War of Words”, Institute of Strategic Studies, 13 June 2017, s.4, http://issi.org.pk/wp-content/uploads/2017/06/Final_IB_Arhama_dated_13-6-2017.pdf, (22.01.2018).

¹⁹²Katarskiy Krizis I Rossiya, Finfront, 07.06.2017, <http://finfront.ru/2017/06/07/the-qatari-crisis-and-russia/>, (22.01.2018).

¹⁹³Krizis v Katare, Postradayut SŞA, Viigraet Rossiya? Komsomolskaya Pravda, 06.06.2017, <http://kp.ua/politics/577959-kryzys-v-katare-postradaet-ssha-vyyhraet-rossiya>, (13.01.2018).

Aslında 2015 yılına kadar Rusya-Katar ilişkileri oldukça çelişkili bir seyir izlemiştir. Özellikle Suriye meselesinde taraflar arasındaki ilişkiler gerilmiş ve Katar Beşar Esad'ı desteklediği için Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'i 21.yüzyılın diktatörü, İslam ülkelerinin düşmanı adlandırmıştır. Akabinde 2012 yılında Rusya'nın Katar'daki Büyükelçisi Vladimir Titorenko Doha havalimanında saldırıya maruz kalmasıyla beraber iki ülke arasındaki gerilim ciddi şekilde artmıştır. Lakin Rusya gerilimin büyümesine izin vermemiş ve Katar'a yeni Büyükelçi görevine Nurmammed Kholov'u tayinetmiştir. 2015 yılından sonra Rusya ve Katar arasında özellikle enerji alanında işbirliği diyalogu güçlendirilmiştir. Suudi Arabistan ve Katar arasındaki krizde tarafsız politika izlemeye çalışan Rusya her iki ülkeyle dengeyi koruyup saklamaya çalışsada Katar'ın 2017 yılına kadar Rusya'ya yaptığı 2.5 milyon dolar yatırım hiç şüphesiz Moskova için cazip bir faktör olmuştur¹⁹⁴.

Krizin akabinde 10 Haziran'da Katar Dışişleri Bakanı Al Tani Rusya'nın başkenti Moskova'ya ziyaret gerçekleştirmiş ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'la Basra Körfezi'ndeki son siyasi durumu müzakere etmişlerdir. Rusya'nın bu meseleye dair tutumunu dile getiren Lavrov Moskova'nın bölge ülkelerinin işine karışmak niyetinin olmadığını ve onların egemenliğine saygı gösterdiğini belirtmiştir¹⁹⁵. Gerçekleşen krizin akabinde Rusya ve Katar ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve Dışişleri Bakanı Al Tani Katar'ı desteklediği için Moskova'ya teşekkür etmiştir. Böylelikle iki ülke arasındaki işbirliğini takdirettiğini belirtmiştir¹⁹⁶. Katar Emiri Tamim Bin Hamad Al Tani'nin krizin akabinde Rusya Devlet Başkanı Putin'le beraber yaptığı telefon görüşmesi, Donald Trump'ın ABD'ye davetini geri çevirmesi ve

¹⁹⁴ Why Russia Seeks To Stay Neutral in Saudi-Qatar Rift, Al-Monitor, 31.08.2017, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/08/russia-neutral-saudi-arabia-qatar-rift-gcc-lavrov-kuwait.html>, (22.09.2017).

¹⁹⁵ Koaliçiya po İzolyaçii, Glava MİD Katara Poblogadaril Rossiyu za Predlojennuyu Pomosh, Gazeta.ru, 10.06.2017, https://www.gazeta.ru/politics/2017/06/10_a_10716179.shtml, (10.02.2018).

¹⁹⁶ Glava MİD Katara Poblagadaril Rossiyu za Podderjku, Lenta.ru, 10.06.2017, https://lenta.ru/news/2017/06/10/qatar_thnx/, (15.02.2018).

Katar'ın Türkiye ve İnanla işbirliği içine girmesi bölgede yeni koalisyonun ortaya çıktığını işaret etmektedir¹⁹⁷. Diğer Basra Körfezi lkelerinin Katar'a ambargo uygulamasına rağmen Doha'nın hem Rusya ile hemde Türkiye ile ekonomik işbirliği gelişmiştir. Kriz sürecinde Katar resmilerininde yaptıkları açıklamadan Moskova'nın başlıca ekonomik ortaklarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik Katar Suriye meselesinde ilk başlarda Rusya karşıtı tutum izlesede, krizin patlak vermesinin ardından Astana ve Ceneve sürecinde Rusya'nın tutumunu desteklediklerini belirtmiřlerdir¹⁹⁸.

Rusyalı siyasi uzmanlara göre Katar ilerleyen zamanda hem enerji alanında hemde Ortadoğu'daki siyasi meselelerde taraflar arasında anlaşma sağlanırsa Rusya'nın en yakın partneri ve önemli silah alıcısı olabilmektedir. ABD'nin en büyük askeri ssnn Katar'da bulunduğunu vurgulayan Rusya'nın önemli Ortadoğu uzmanlarından olan Aleksandr şumilin'e göre Rusya-Katar ilişkilerinin geleceği her iki ülkenin savunma sanayisinde imzalayacağı sözleşmelere bađlıdır¹⁹⁹. 30 Ağustos'ta iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerlemesi adına Katar'ın Başkenti Doha'da Rusya ve Katar Dışişleri Bakanlarının görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Rusya bu adımı atmakla Basra Körfezi'nde gözardı edilemeyecek kadar önemli bir aktör olduğunu ve Sergey Lavrov'un Katar'ın akabinde Kuveyt'i ziyaret etmesiyle bölgede giderek artan nüfusunu gstermiřtir²⁰⁰. Görüşme zamanı taraflar arasında müzakere edilen başlıca konular ticari-ekonomik işbirliği, ortak projeler, Ortadoğu'da yaşanan en son gelişmeler

¹⁹⁷Sliskom Blijniy Vostok, Gazeta.ru, 09.06.2017, https://www.gazeta.ru/comments/2017/06/09_e_10714919.shtml, (23.10.2017).

¹⁹⁸Posol Katara: Rossiya Budet Odnim Iz Glavnix Partnerov Nashey Novoy Ekonomiki, Ria Novosti, 23.07.2017, <https://ria.ru/interview/20170723/1498995477.html>, (23.10.2017).

¹⁹⁹Davi Na Gaz: Katar Predlagaet Soyuz Rossii, Ria Novosti, 24.07.2017, <https://ria.ru/world/20170724/1499068613.html>, (23.10.2017).

²⁰⁰ Why Russia Seeks to Stay Neutral in Saudi-Qatar Rift, a.g.e.

özellikle Katar krizi olmuştur²⁰¹.2017 Ekim ayında Rusya ve Katar arasında askeri- teknik işbirliği hakkında karşılıklı anlaşma imzalanmıştır²⁰².

Son yıllarda Katar ve Rusya arasında ekonomik işbirliğinin ilerlemesi yolunda atılan önemli adımlardan biriside Katar'ın Rusya'ya yaptığı önemli yatırımlardır. Yapılan yatırımlara Rusya'ya ait VTB Bank, Petersburg'daki Pulkovo havalimanı ve enerji kampanyası Rosneft'in 19.5 hissesinin İsviçre ticaret şirketi Glencore ve Katar hükümeti tarafından özelleştirilmesi sayılabilmektedir. Bahsedilen yatırım Rusya'nın devlet bütçesine 700 milyar ruble gelir sağlamıştır²⁰³. Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Katar'a son ziyaretinden sonra iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi bağların daha da ilerleyeceği tahmin edilmektedir.

Uzun süre ABD Basra Körfezi'nde kendi hegemonluğunu sürdürsede, Katar krizinde daha çok Suudi Arabistan'ın yanında olarak Katar'ı terörist grupları desteklemekle suçlamıştır. Rusya ise bu meselede aksine dengeli bir diplomasi izlemeye çalışmış ve tarafları masa arkasında toplanarak krizi halletmeyi teklif etmiştir. Arabuluculuk rolünü üstlenen Rusya eğer Katar krizinin halledilmesinde başarılı politika izlerse yakın gelecekte önemli bir aktör olarak bölgede hegemon güce çevrilebilmektedir.

Rusya ve Bahreyn arasında diplomatik ilişkiler daha SSCB'nin dağılmasından önce 29 Eylül 1990 tarihinde kurulmuştur²⁰⁴. İlk defa 1-2 Aralık 2008'de Bahreyn emiri Hamad bin İsa Al Halifa'nın Moskova'ya resmi ziyareti gerçekleştirilmiş ve dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedyev'le görüşme sırasında iki ülke arasında esas

²⁰¹Rossiya i Katar Budut Narashivat Dvustoronnee Sotrudnichestvo, Komsomolskaya Pravda, 31.08.2017, <https://www.kp.ru/online/news/2853905/#619289>, (23.10.2017).

²⁰²Russia, Qatar Sign Agreement on Military and Technical Cooperation, TASS, October 25, 2017, <http://tass.com/defense/972547>, (13.11.2017).

²⁰³Russia and The GCC Crisis, 13.06.2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/06/russia-gcc-crisis-170613073826800.html>, (13.11.2017).

²⁰⁴ Posolstvo Rossiyskoy Federacii v Korolevstve Baxreyn, <http://bahrain.mid.ru>, (13.11.2017).

müzakere konusu uluslararası ekonomik kriz ve Ortadoğu ile ilgili meseleler olmuştur. Akabinde 2009 yılında her iki ülkenin Dışişleri Bakanı arasında işbirliği hakkında anlaşma imzalanmıştır. Rusya ile işbirliğini ön planda tutan Bahreyn Emiri 2014 yılında yeniden Rusya'ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir²⁰⁵. Bahsedilen görüşmede Rusya ve Bahreyn arasında esas müzakere meselesi Suriye ve İran'la beraber enerji konusunda işbirliğine varılmıştır. Ayrıca Rusya'nın "Kommersant" gazetesi Bahreyn hükümetinin Rusya'nın yardımıyla ülkedeki muhalif şii gruplarla çözüm yolu bulmaya çalıştığını iddia etmiştir²⁰⁶.

Ekonomik işbirliği konusunda 2014 yılında önemli gelişmeler yaşanmış iki ülke arasında ekonomik-ticaret hacmi %27 artarak 20,1 milyar dolara ulaşmıştır²⁰⁷. Genel olarak 2011-2015 yılları arasında taraflar arasındaki ticaret hacmi 61,3 milyon dolar teşkil etmiştir. Ayrıca 2014 yılında Rusya ve Bahreyn arasında ortak yatırımlar hakkında memorandum imzalanmıştır²⁰⁸. 2008-2009 yıllarında Rusya'nın dev enerji kampanyası Gazprom ve Bahreyn'in Ulusal Petrol ve Doğalgaz kurumu arasında petrol yataklarıyla zengin Avali'de jeolojik çalışmaların başlatılmasına dair anlaşma imzalanmıştır²⁰⁹.

Rus siyasilerine göre son yıllarda Bahreynle işbirliğinin dahada ilerlemesi amacıyla çaba gösteren Moskova'nın en başlıca hedefi Ortadoğu bölgesinde Kremlin'e yakın partnerler bulmaktır. Bu sebeple Rusya Basra Körfezi'ndeki ülkelerle hem enerji hemde askeri-teknik işbirliğini öne çıkarma çabası içindedir. Sahip olduğu petrol yatakları sebebiyle büyük önem taşıyan Bahreyn aynı zamanda Basra Körfezi'ndeki

²⁰⁵Otnosheniya Rossii i Baxreyna, TACC İnfomaçionnoye Agentstvo Rossii, 08.02.2016, <http://tass.ru/info/2648305>, (13.10.2017).

²⁰⁶Korol Baxreyna Podkatil "Na Formule 1", Kommersant.ru, 11.10.2014, <https://www.kommersant.ru/doc/2588190>, (13.10.2017).

²⁰⁷Mejgosudarstvenniye Otnosheniya Rossii i Baxreyna, Ria Novosti, 08.02.2016, <https://ria.ru/spravka/20160208/1370299908.html>, (13.10.2017).

²⁰⁸Otnosheniya Rossii i Baxreyna, a.g.e.

²⁰⁹Russian Foreign Policy and The GCC, a.g.e., s.22.

konumuyla ve %70 nüfusunun Şii olması sebebiyle de bir taraftan Kremlin'i diğer taraftan ise Suudi Arabistan ve İran'ı da yakından ilgilendirmektedir. Arap Baharı sürecinde Bahreyn'de yaşanan siyasi protestoları bir "İç Mesele" olarak değerlendiren Moskova aynı zamanda silah satmaya hazır olduğunuda belirtmektedir. Hatta Rusya'nın silah ihraç şirketi Rosoboronexport'un baş yöneticisi Anatoli İsakın Bahreyn'in kısa bir süre içerisinde Kreml'in yeni silah alıcısı haline geldiğini açıklamıştır. Ancak diğer Basra Körfezi ülkeleri ile olduğu gibi Bahreyn ve Rusya arasında esas anlaşmazlık konusu Suriye meselesi olmuştur²¹⁰.

Rusya ve Umman arasında diplomatik ilişkiler 1985 yılında kurulduğunda, Umman Sovyetler'in dağılmasından sonra 1991'de Rusya Federasyonu'nu tanımıştır. Akabinde 1994 yılında iki ülke arasında ekonomik-ticari anlaşma imzalanmıştır²¹¹. Diğer Basra Körfezi ülkeleriyle Rusya arasındaki ilişkilere bakıldığında zaman, Rusya ve Umman ilişkileri bir o kadar gelişmediği görülmektedir. Taraflar arasında esas itibarıyla enerji işbirliği ön plana çıkmaktadır. İki ülkeyi birleştiren en mühüm noktalardan biri ise OPEC'e üye olmamalarıdır.

2010 Şubat ayında Rusya'nın Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Umman'a resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Görüşme zamanı her iki tarafıda ilgilendiren mühim konu Suriye meselesi olmuştur. Bunun dışında enerji işbirliği ve ekonomik ilişkilerde ön planda tutulmuştur. 2010 yılında iki ülke arasında ticaret hacmi 13 milyon dolar, 2014 yılında ise ticari ilişkiler rekor seviyeye ulaşarak 100 milyon dolar teşkil etmiştir²¹². En

²¹⁰MELKUMYAN, a.g.e., s.14-15.

²¹¹ Posolstvo Rossiyskoy Federacii v Sultanate Oman, http://www.oman.mid.ru/ru/rus-oman_ru.html, (23.11.2017).

²¹²Russia's Search For a New Middle East Partner Now Includes Oman, Russia Direct, 9 February 2016, <http://www.russia-direct.org/opinion/russias-search-new-middle-east-partner-now-includes-oman>, (15.01.2018).

son 2015 yılında ise ikili ticaret hacmi 106 milyon dolara ulaşmıştır²¹³. 2009 yılında ise Rusya ve Umman arasında nükleer enerji işbirliğine dair anlaşma imzalanmıştır²¹⁴. 16 Eylül 2016 tarihinde Petersburg’da ilk Rusya-Umman iş zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirvede Petersburg ve Umman Ticaret Odaları arasında ikili ilişkileri güçlendirmek adına anlaşma imzalanmıştır²¹⁵.

Sovyetler döneminden beri Rusya’nın Basra Körfezi’ndeki en önemli partnerlerinden bir diğeri Küveyt olmuştur. Küveyt ve SSCB arasında ilişkiler 1960’lı yıllardan itibaren başlasada, diplomatik ilişkiler 1985 yılında kurulmuştur. İkili ilişkilerin kurulmasının ardından 1993 yılının sonunda askeri işbirliğine dair anlaşma imzalanmıştır. 2000 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya’nın dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmış, özellikle enerji meselesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca 2001’de Küveyt hükümeti tarafından Rus kampanyalarına (Lukoil, Sibneft) ülkenin kuzey bölgesinde (Batı Sibirya) yeni petrol sahalarının keşfedilmesi teklif edilmiştir. Akabinde 2002 Aralık tarihinde yurtdışındaki petrol yataklarının geliştirilmesi için Küveyt kampanyaları Rusya’yı ziyaret etmiştir. 2003 yılında ise dönemin Rusya Enerji Bakanı İgor Xanukoviç Yusufov’un Küveyt’e gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki enerji işbirliğini olumlu yönde etkilediği görülmektedir²¹⁶.

²¹³ V.İ. Matvienko: Oman Dlya Rossii –Nadejny i Perspektivny Partner, 12.02.2016, <https://interaffairs.ru/news/show/15063>, (15.01.2018).

²¹⁴Lavrov on Visit to UAE, Oman: Russia, GCC Members Inch Closer to Each Other in Times of Hard Choices, Strategic Culture Foundation, 03.02. 2016,<http://www.strategic-culture.org/news/2016/02/03/lavrov-visit-uae-oman-russia-gcc-members-inch-closer-each-other-times-hard-choices.html>, (23.01.2018).

²¹⁵ Pervyy Rossiysko-Omanskiy Biznes-Sammit Sostoyalsya v Peterburge. 23.09.2016, <http://diplomatu.ru/pervyj-rossijsko-omanskij-biznes-sammit-sostoyalsya-v-peterburge/>, (23.01.2018).

²¹⁶NataliyaBUDNIKOVA, “Neftyanie Monarhii Aravii i Rossiya”, **Vestnik RUDN**, Mejdunarodniye Otnosheniya 2004, No: 1, s.41-42,<https://cyberleninka.ru/article/v/neftyanye-monarhii-aravii-i-rossiya>, (13.01.2018).

Küveyt ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerde 1991’de yaşanan Küveyt krizi önemli rol oynamaktadır. Rusya yaşanan kriz zamanı Irak’ın işgalini kınamış ve Küveyt’e destek vermiştir.Hatta 1990 yılının sonunda eski SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şvarnadze BM toplantısında Küveyt’e destek verdiklerini açık şekilde dile getirmiş ve 15 Kasım tarihinde Sovyetler Birliği Başkanı Mihayıl Gorbaçov ise krizi halletmenin tek yolunu Irak hükümetini işgali durdurmaya mecbur etmek olarak açıklamıştır²¹⁷. Ayrıca Küveyt’in Irak tarafından işgal edilmesi sebebiyle Sovyetler Irak’a karşı silah satışını durdurmuşlardır. Bunun dışında dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeniy Primakov krizi halletmek amacıyla Irak’a resmi ziyaret gerçekleştirmiş ve Saddam Hüseyin’le görüşsede, amacına ulaşamamıştır. Ancak 9 Eylül 1990 tarihinde Mihayıl Gorbaçov ve Corc Buş arasında Helsinki’de gerçekleştirilen Sovyet-Amerikan zirvesinde Irak’ın Kuveyt’ten uzaklaştırılmasına dair bildiri kabul edilmiştir²¹⁸. Rusya’nın bu meselede Küveyt’in yanında yer alması bugünde iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir.

2013 yılında yapılan araştırmaların sonucuna göre, Küveyt’in toplam petrol hasılatı 146,2 milyon ton teşkil etmiştir. Belirtilmesi gerekir ki, petrol hasılatında en önemli rolü Kuwait Oil Company oynamaktadır. Bahsedilen yıl esnasında Küveyt 102,9 milyon ton petrol ihraç etmiştir. 2014 yılının istatistik verilerine göre ise Küveyt’te kanıtlanmış petrol rezervleri 13,98 milyar dolar teşkil etmiştir. Petrol rezervleri haricinde 2014 yılında Küveyt’te kanıtlanmış gaz rezervleri 1,78 trilyon metre³ teşkil etmektedir²¹⁹. Diğer Körfez ülkeleri gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olması

²¹⁷ Aleksey Borisoviç PODÇEROB, “Rossiya i Krizisniye Situaçii Vokrug İraka: İstoriya i Sovremennost”, **Vestnik MGİMO Universiteta**, No: 5, 2010, s.165-166, <http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/vestnik/2010-14-5.pdf>, (13.01.2018).

²¹⁸Vladimir Aleksandrovich NIKITYUK, İrak i Geopolitiçeskiye Posledstviya “Buri v Pustıne”, İstoriya Mejdunarodnix Otnosheniy, s.49-50, <https://cyberleninka.ru/article/v/irak-i-geopoliticheskie-posledstviya-buri-v-pustyne-1990-e-gg>, (13.01.2018).

²¹⁹Energetiçeskoye Buduşee Rossii, TEK Rossii, 01.01.2015, s.49-52,http://медиагэк.рф/wp-content/uploads/2015/10/ZHurnal_TEK-Rossii-1-2015.pdf, (13.01.2018).

sebebiyle Küveyt'te Rusya için büyük önem taşımaktadır. 16 Mayıs 2010 yılında Rusya'nın Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Küveyt'in Başbakanı Şeyh El Sabah arasında enerji işbirliğini müzakere etmek amacıyla görüşme gerçekleştirilmiştir²²⁰. 9-10 Eylül 2015 tarihinde Küveyt emiri Sabah Al- Ahmet ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında Soçi'de resmi görüşme yapılmıştır. Görüşme sonrasında Rusya Cumhurbaşkanlığı'nın resmi sitesinde iki ülke arasında başlıca müzakere konularının ikili ilişkilerin geleceği ve Ortadoğu'da yaşanan güncel sorunlar olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Bunun dışında "Gazprom" ve Küveyt'in petrol şirketleri arasında işbirliğine dair memorandum imzalanması hakkında diyalog gerçekleştirilmiştir²²¹.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşın akabinde Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında fikir ayrılıkları sebebiyle sorunlar ortaya çıkmasına rağmen, Moskova Umman, Katar ve BAE'le arasındaki ekonomik ilişkileri daha da ilerletmeyi başarmıştır²²². Rusya Merkez Bankası'nın 2015 yılındaki istatistik verilerine göre, BAE Rusya'ya 28 milyon dolar değerinde yatırım yapmıştır. Bir önceki yıllara dikkat edilirse, 2007 yılında 11, 2008'de 13, 2009'da ise 22 milyon dolar değerinde BAE'den Rusya'ya yatırım yapıldığı görülmektedir. 2014 yılının ikinci yarısında ise Küveyt'in Rusya'ya yaptığı yatırım 8 milyon dolar teşkil etmiştir. Rusya ise 2010 yılında Suudi Arabistan'a 2 milyon dolar yatırım yapmıştır²²³.

Ortadoğu, özellikle Suudi Arabistan dünyada en ucuz ve en bol fosil yakıtların bulunduğu bölge olmaktadır. Suudi Arabistan'ın arazisi Arap yarımadasının %80'ni

²²⁰Energetičeskaya Strategiya Rossii Na Blijnem Vostoke, IRAN.ru, 06.12.2010, http://www.iran.ru/news/analytics/70302/Energetičeskaya_strategiya_Rossii_na_Blizhnem_Vostoke, (13.01.2018).

²²¹Elena MELKUMYAN, "Vizit Emira Kuveyta v Rossiyu", **İnstitut Blijnego Vostoka**, 12.11.2015, <http://www.iimes.ru/?p=26529>, (13.01.2018).

²²²Kak Rossiya Obxajivaet Persidskogo Zaliva, İnosti.ru, 2 Ağustos 2016, <http://inosmi.ru/politic/20160802/237407371.html>, (13.01.2018).

²²³ Aydrus İrina Axmed ZEYN, "İnvestiçionnoye Sotrudniçestvo Rossii i CCAGPZ Tendençii Poslendix Let", s.6, http://193.232.218.56/web-local/fak/rj/files.php?f=pf_f9ac5fa7a31f60399023b23679a068c2, (13.01.2018).

kapsamaktadır. Kuzey ve Kuzey Doğu'da Ürdün, Irak ve Küveyt'le, Doğu'da Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ile, Güney'de ise Umman ve Yemen'le sınır komşusu olmaktadır. Dünyanın ve Ortadoğu'nun en büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan'ın tarihine dikkat edilirse, her zaman ABD'nin en yakın müttefiki olduğu görülmektedir. Zengin petrol kaynaklarına sahip olması sebebiyle Suudi Arabistan'ın ekonomisinde iyi bir şekilde gelişmiştir. Aynı zamanda bütün dünya Müslümanları için büyük önem taşıyan Mekke ve Medine'nin Suudi Arabistan'ın sınırları içinde yer alması da ülkeye büyük önem kazandırmaktadır. Buna rağmen, petrol Suudi Arabistan ekonomisinin esasını teşkil etmektedir. Suudi Arabistan'nın tüm gelirlerin %75'ni, ihracat gelirlerinin %90'nı petrol sektörü karşılamaktadır²²⁴. Suudi Arabistan'ın Küveyt ile sınırında, "Tarafsız Bölge" diye adlandırılan yerde 5 milyar varil rezerv bulunmaktadır. 2013 yılının sonu itibariyle günlük petrol üretimi 11.53 milyon varil teşkil eden Suudi Arabistan dünyanın petrol ihtiyacının %13'nü karşılamaktadır. Suudi Arabistan'ın gaz üretimi ise 2013 yılında 103 milyar metre³ olarak tespit edilmektedir²²⁵.

Petrol fiyatlarının artması ülkenin ekonomisini olumlu şekilde etkilediği için 1973-1982 yılları arasında Suudi Arabistan'ın gayri safi yurt için hasılatı artmıştır. 1970-1975 yılları arasında GSYİH 163 milyar riyal teşkil etmiştir. 1980 yılında ise GSYİH hızlı bir şekilde artarak 544 milyar Suudi Arabistan riyali seviyesine ulaştığı görülmektedir. 1980 sonrasında petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ülkenin ekonomisini hiç şüphesiz olumsuz şekilde etkilemiştir²²⁶. Örnek olarak, 2005 yılında Suudi Arabistan'ın

²²⁴Ertan EFEGİL, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", Ortadoğu Analiz Mayıs 2013, Cilt: 5, Sayı: 13, s.108, <https://www.turkishnews.com/tr/content/wp-content/uploads/2014/08/Suudi-Arabistanin-Dis-Politikasini-Sekillendiren-Faktorler.pdf>, (13.01.2018).

²²⁵ Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Foreign Economic Relations Board, Mart 2015, s.6-9, <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, (13.01.2018).

²²⁶ Onur BİLGİN, "Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?", **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010, s.33-34, www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/onur_bilgen.pdf, (13.01.2018).

petrol ihracatından kazandığı gelirin 160 milyar dolar olduğunu söylemek mümkündür²²⁷.

Uluslararası arenada ise Suudi Arabistan kendini Arap ve Müslüman dünyasının lideri konumunda görmektedir. Ayrıca uluslararası petrol fiyatlarının düzenlenmesinde önemli bir aktördür. Bugüne kadar halledilmemiş Filistin-İsrail meselesinde Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir²²⁸.

Petrol ve doğalgaz rezervleri Suudi Arabistan'ın ekonomisinde önemli konuma sahiptir. Suudi Arabistan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 267 milyar varil, günlük petrol üretimi ve ihracatıysa 10 milyon varil olmaktadır²²⁹. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %23'üne sahip olan Suudi Arabistan aynı zamanda en düşük maliyetlerle petrol üreten ülke konumundadır. Günlük değişmekle birlikte 9-10 milyon varillik bir üretim gerçekleştiren Suudi Arabistan tek başına ABD petrol talebinin yaklaşık %25'ini karşılayabilmektedir²³⁰. British Petroleum'un istatistik verilerine göre, Er Riyad'ın gaz rezervleri ise 8,2 trilyon metre³'dür. 2014 yılında ise gaz hasılatı 108 milyar metre³ teşkil etmektedir. 2015 yılının istatistik rakamlarına göre, Suudi Arabistan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 36,7 milyar ton'dur. Bahsedilen yılda ülkenin günlük petrol üretimi 12 milyon barel teşkil ettiği tespit edilmiştir²³¹. Suudi Arabistan'ın enerji politikasında 1933'da kurulan "Suudi Aramco" petrol şirketi önemli rol oynamaktadır. 20 Ocak 2016 tarihinde Krallığın Dışişleri Bakanı Adel Al Cubeyr son yıllarda yaşanan

²²⁷Delovaya Saudovskaya Araviya, www.saudi.polpred.ru, Moskva 2008, s.146.

²²⁸Delovaya Saudovskaya Araviya, a.g.e., s.6.

²²⁹ Jonathan J.PIERCE, "Oil and The House of Saud: Analysis of Saudi Arabian Oil Policy", **Digest Of Middle East Studies**, Spring 2012, s. 90, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1949-3606.2012.00128.x/pdf>, (13.01.2018).

²³⁰ Veysel AYHAN, **İmparatorluk Yolu**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Ağustos 2006, s.104.

²³¹ Ekonomika Saudovskoy Aravii i Nizkiye Çenı Na Neft, Analitiçeskiy Çentr Pri Pravitelstve Rossiyskoy Federaçii, Vıpusk No:6, Mart 2016, s.14, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/8380.pdf>, (19.02.2018).

petrol fiyatlarındaki düşüşün esas sebebini petrolün gerektiğinden fazla bir şekilde üretilmesi olarak göstermiştir. Saudi Aramco şirketinin başkanı Halid Al Falih 22 Ocak'ta Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Formu'nun Genel Kurul toplantısında Suudi Arabistan'ın dünyada en büyük petrol ihracatçısı olduğunu ve petrol üretimini azaltmayacağını dile getirmiştir. Bunun dışında son yıllarda ABD'nin de Suudi Arabistan'dan ithal ettiği petrolün hacminde de düşüş yaşandığı görülmektedir. Örnek olarak, 2014 yılında ithal edilen günlük petrol miktarı 1,462 varil, 2015'de ise günlük 820 bin varile inmiştir²³².

Suudi Arabistan'ın ekonomisini iki önemli faktör etkilemektedir: İlk olarak Suudi Arabistan'ın 2030 yılı için hedeflediği ekonomiye ulaşması için devam etmekte olduğu ekonomik reformdur. Reformun başlıca amacı; Suudi Arabistan'ın ekonomisini yeniden gözden geçirmek, ham üretim ve ihracattan bağımlılığını azaltmak olarak ifade edilmektedir. Bahsedilen reformun en önemli destekleyicisi Suudi Arabistan'ın ikinci Başbakan yardımcısı Muhammed Bin Salman Al Suud'tur. İkinci mühim faktör ise bütçe sınırlamalarına rağmen Suudi Arabistan'ın ulusal enerji dengesi içindeki doğalgaz payını artırmak için projelere yatırım yapmaya devam etmesi denilmektedir²³³. Aynı zamanda Suudi Arabistan dünyada kısa süre içerisinde kullanılabilir yedek kapasitesini muhafaza etme konusunda resmi politikası varolan yegane ülke durumundadır.

British Petroleum'un 2015 yılında dünya enerjisi üzerinde yaptığı istatistik incelemelere göre, Suudi Arabistan'ın 267 milyar varil (kanıtlanmış\ proven reserves) petrol rezervi bulunmaktadır. 2014 yılında ise Suudi Arabistan'ın günlük petrol üretimi

²³²Konstantin DUDAREV, "Saudi Aravia: Neftyanie Voyni i Ekonomičeskiye Reformı", **Oil Gas Journal Russia**, 2016, s.29-30, <http://ogjruussia.com/uploads/images/Articles/Jan-Feb-2016/26-30.pdf>, (13.02.2018).

²³³ Anna MANAFOVA, "Is Oil-Gas Friendship Possible Between Russia and Saudi Arabia", Russian International Affairs Council, 14.11.2016, <http://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/vozmozhna-li-neftegazovaya-druzhba-rossii-i-saudovskoy-aravi/>, (12.12.2017).

9,5 milyon varil, ihracatı ise yaklaşık 7 milyon varil civarında olmuştur. Son on yılda Suudi Arabistan'ın petrol tüketimi (liquid consumption) hızla artarak, 2014 yılında günlük 3,185 milyon varile ulaştığı tespit edilmiştir²³⁴. Ülkenin enerji politikası konusunda derin araştırmalar yapmak amacıyla 2009 yılında Kral Abdullah'ın desteğiyle üniversite açılmıştır²³⁵ (King Abdullah University of Science and Technology). Bunun dışında, enerji çalışmaları ve onun bölgesel ve küresel siyasi etkilerini araştırmak için Er-Riyad'ta Kral Abdullah Petrol Çalışmaları ve Araştırma Merkezi kurulmuştur. Bütün bunlardan yola çıkarak Suudi Arabistan'ın önümüzdeki yıllardada enerji piyasasında çok önemli rol oynayacağını söylemek mümkündür²³⁶. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın enerji politikasında Petrol Politikaları Üzre Yüksek Meclis önemli rol oynamaktadır. Bahsedilen kurulun başlıca amacı ülkenin çıkarlarını temsil etmektir. Konsey 2000 yılının Şubat ayında Saudi Aramco'nun altbirimi olarak kurulmuş ve faaliyetini ulusal petrol ve gaz politikasına nezaret yönünde devam ettirmektedir²³⁷.

Basra Körfezi'nde hegemon güç rolünü oynayan ve özellikle Suudi Arabistan'ın güvenliği meselesinde öncelik yere sahip olan ABD'nin yerine artık bahsedilen ülkelerle farklı alanlardan dolayı ilişkilerini güçlendirmeyi başarmış Moskova görülmektedir. Özellikle son yıllarda Moskova bunun için önemli ölçüde bir çaba sarf etmiştir. Bu ülkelerin içerisinde özellikle Suudi Arabistan özel bir yere sahip olmaktadır. Suudi Arabistan uzun yıllar ABD için Kanada'dan sonra petrol ve doğalgaz yataklarının merkezi olarak önemli rol oynamıştır. Her ne kadar enerji rezervleri Kremlin için büyük öneme sahip olsada Suudi Arabistan'ı Rusya için önemli

²³⁴ Saudi Arabia Oil Policy: Mor Than Meets the Eye, The Oxford Institute for Energy Studies, June 2015, s.8, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2015/06/MEP-13.pdf>, (18.02.2018).

²³⁵ King Abdullah University of Science and Technology Official Site, <https://www.kaust.edu.sa/en>, (18.01.2018).

²³⁶ Hisham AKHONBAY, "Saudi Arabia's Energy Policy", **Center for Strategic & International Studies**, August 2012, s.5, <https://www.csis.org/analysis/saudi-arabia's-energy-policy>, (12.01.2018).

²³⁷ AKHONBAY, a.g.e., s.2.

kılan en mühim faktörlerden bir diğeri Er Riyad'ın Körfez İşbirliği Konseyi'nin lideri ve OPEC'te, uluslararası petrol fiyatlarının düzenlenmesinde önemli söz sahibi olmasıdır. Şüphesiz Rusya'nın % 20 nüfusunun Müslüman olması Suudi Arabistan'la mevcut ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Rusya-Suudi Arabistan ilişkileri Sovyetler dönemine dayanmaktadır. Hatta 1926 yılında Suudi Arabistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Sovyetler Birliği olmuştur. 1932 yılında ise Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Kral Faysal'ın SSCB'ye ilk ziyareti gerçekleştirilmiştir²³⁸. 1938 yılında ise Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasında bazı sorunlar yaşanması ve Suudi Arabistan'ın dış politikasının Batı'ya doğru ilerlemesi sebebiyle diplomatik ilişkiler askıya alınmıştır²³⁹. Bu dönemde seyir eden ikili ilişkilerde özellikle ticari işbirliği oldukça geri planda kalmıştır. Yaşanan sorunların en önemlisi 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslümanların Stalin tarafından sürgün edilmesi olmuş ve bu mesele Suudi Arabistan'la ilişkileri oldukça olumsuz şekilde etkilemiştir. Bunun dışında, SSCB'nin Suudi Arabistan'da görevde olan yetkili temsilcisi Kerim Hakimov'un 1937'de Moskova'ya çağırılarak, orada casus ve vatan haini adlandırılmasının ardından 1938 yılında Hakimov vurularak öldürülmüştür. Soğuk Savaş yıllarında ise Suudi Arabistan her zaman ABD'nin tarafında yer almıştır. Ancak 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı zamanı Sovyetler Birliği'nin Filistin'i desteklemesi sebebiyle Suudi Arabistan-SSCB ilişkileri ılımlı bir seyir izlemeye başlamıştır²⁴⁰. 1978'te Camp-David görüşmeleri sonucunda ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesi ve 1979 Ocak ayında Sovyet Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Bölümü Başkanı O.G. Grinevski'nin Kuveyti ziyaret etmesi Sovyet-Suud

²³⁸ Posolstvo Rossiyskoy Federachii ve Korolevstve Saudovskaya Araviya, <http://www.riyadh.mid.ru/spravka.html>, (13.01.2018).

²³⁹ Mejgosudarstvenniye Otnosheniya Rossii I Saudovskoy Aravii, Ria Novosti, 23.01.2015, <https://ria.ru/spravka/20150123/1043885412.html>, (13.01.2018).

²⁴⁰ Damir MUXETDINOV, "Perviy Drug-Luçşe Novix Dvux 90 Let Rossiysko-Saudovskim Otnosheniyam", IslamRF.RU, 26.10.2016, <http://islamrf.ru/news/amal/analytics/40620/>, (13.01.2018).

yakınlaşmasında etkili faktör rolünü oynadığı görülmektedir²⁴¹. Ancak 1979 yılında Afganistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesi ve küresel enerji piyasasında egemen güç olma mücadelesi sebebiyle Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinde yeniden olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte Basra Körfezi ülkeleri ABD yanlısı tavır sergileyerek Sovyet rejim karşıtı bir tutum içerisinde yer almışlardır. 1970-80 yılları arasında Sovyetler Birliği dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olduğu için Suudi Arabistan tarafından tehlike olarak kabul edilmiştir²⁴². Ayrıca Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin komünizmi dünyaya yayma çabası Suudi Arabistan için Müslüman dünyasına karşı tehlike olarak algılanmaktaydı²⁴³. Bütün bunların aksine 1970-1978 döneminde ABD-Suudi Arabistan askeri işbirliği ilerlemiş ve askeri malzeme satışı sürekli bir şekilde artmıştır. 1970'te 200 milyon dolar değerindeki satış 1978'te 4.8 milyar dolara ulaşmıştır²⁴⁴.

1989 yılında Sovyetlerin Afganistan'dan ordusunu geri çekmesi ikili ilişkilerin alevlenmesinde kıvılcım rolünü oynamıştır. Moskova'nın 1980'li yılların sonunda Suudi Arabistan'a karşı ilgisinin artmasında en önemli faktör Rusya'nın güvenliğinin sağlanması için Er-Riyad'ın ne tür bir politika izlemesiydi. Hatta 1988 yılında Arabistan Dışişleri Bakanı Suud El-Faysal Moskova'ya ve akabinde Sovyet elçisi Vladimir Polyakovda Er-Riyad'a ziyaret gerçekleştirmiştir²⁴⁵. Böylelikle, Rusya-Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkiler yeniden 1991 yılında kurulmuş ve 1994 yılında ise ticari-ekonomik ve bilimsel işbirliği hakkında hükümetlerarası anlaşma imzalanmıştır²⁴⁶.

²⁴¹ ARI, 2000'li..., a.g.e., s.94.

²⁴² Indrani TALUKDAR, "Dissonance Between Saudi Arabia and Russia", **Indian Council of World Affairs**, 24 February 2015, s.2, <http://www.icwa.in/pdfs/VP/2014/VPDissonance24022015.pdf>, (16.02.2018).

²⁴³ EFEGİL, a.g.e., s.107.

²⁴⁴ ARI, 2000'li..., a.g.e., s.76.

²⁴⁵ ARI, 2000'li..., a.g.e., s.187.

²⁴⁶ Elena MELKUMYAN and Grigoriy KOSACH, "Vozmojnosti Dlya Strategičeskix Otnosheniy Rossii i Saudovskoy Aravii", *Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam*, No:6, 31.08.2016, s.4, <http://russiancouncil.ru/common/upload/Russia-SaudiArabia-policy-brief-6-ru.pdf>, (15.01.2018).

Hatta Gorbaçov döneminde Suudi Arabistan Rusya'ya karşılıksız şekilde 4 milyar dolar kredi vermeyi teklif ettiği görülmektedir. Bu dönemden itibaren Rusya Suudi Arabistan'la ekonomik ilişkilerini ilerletmeye üstünlük vermeye başlamıştır²⁴⁷. 1992 yılında Er-Riyad'ta Rusya'nın ilk Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev Basra Körfezi ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Fahd Bin Abdul Azizle bir araya gelmiştir. Görüşmenin esas konusu Rusya'nın Suudi Arabistan'la ilişkilerini ilerletme niyeti ve Er-Riyad'ın Kuzey Kafkasya'daki faaliyetleri olmuştur. Yine aynı yılda Rusya Bakanlar Kurulu Temsilcisi Çernomırdin Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiği bilinmektedir²⁴⁸.

2000 yılında V.Putin'in iktidara gelmesiyle beraber ilişkiler de gözle görülür değişim yaşanmıştır. Özellikle 2002 yılından itibaren ilişkiler daha sık bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Bunun en büyük sebebi ise 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yapılan saldırı nedeniyle ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin keskin şekilde bozulması olmuştur. Yaşanan saldırının ardından ABD Basra Körfezi ülkelerini, özellikle Suudi Arabistan'ı uluslararası terörizmi finanse etmekle itham etmiştir. Akabinde 2003 yılında Suudi Arabistan Kralı Abdulla Bin Abdül Aziz Rusya'ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. 2002 Ekim ayında ticari-ekonomik, bilimsel ve kültürel işbirliği konusunda ortak Rusya-Suudi Arabistan Komisyonunun faaliyeti canlandırılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 2003 yılında Suudi Arabistan Kralı'nın Rusya'ya 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Er-Riyad'a yaptığı ziyaret sonucunda daha güçlü bir ivme kazanmıştır²⁴⁹.

Rusya ve Suudi Arabistan arasında enerji işbirliğinin güçlendirilmesi için ilk adım 2002 Ekim ayında Kremlin enerji firmalarının krallık topraklarında yeni petrol

²⁴⁷ Oleg OZEROV, Rossiya i Saudovskaya Araviya: 20 Let Novix Otnosheniy, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/347>, (13.01.2018).

²⁴⁸ KOSACH and ARAVIYA, a.g.e., s.130.

²⁴⁹ Neymatov Azad YAGUTOVIÇ, "Analiz Sovremennix Rossiysko-Saudovskix Otnosheniy", **Vestnik MGIMO Universiteta**, No:4, 2011, s.269, <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sovremennyh-rossiysko-saudovskih-otnosheniy>, (21.11.2017).

yataklarının keşfedilmesine dair Er Riyad'ın onayı ile atılmıştır. Bahsedilen yıla kadar Rusya'ya mahsus petrol firmalarının Suudi Arabistan'ın sınırları içerisinde faaliyette bulunmasına resmi şekilde izin verilmemiştir. Bunun sebebi ise 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin Basra Körfezi'ndeki en yakın müttefiki Suudi Arabistan ile ilişkilerinin bozulması olmuştur. Ayrıca enerji alanında işbirliğinin ilerlemesinde Rus firması "Stroytransgaz"ın resmi heyetinin Suudi Arabistan'a ziyaretinde büyük rol oynamıştır²⁵⁰.

Suudi Arabistanlı yatırımcıların Rusya'ya ilk yatırımları 1991 yılına dayanmaktadır. Bahsedilen yılda Rusya ve Suudi Arabistan'ın ortak yatırım şirketi olan "Petrosax" kurulmuştur. Şirketin kurulmasındaki amaç Rusya'nın Sahalin bölgesinde yer alan petrol yataklarının keşfedilmesi olmuştur. Ancak 2004 yılında Petrosax "Urals Energy" kampanyasına satılmıştır²⁵¹.

2-3 Eylül 2003 tarihinde Suudi Arabistan Kral'ı Abdul Aziz Bin Abdulla'nın Rusya'ya ziyareti iki ülke ilişkilerini olumlu şekilde etkilemiştir. Hatta bu görüşmede Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Suudi Arabistan'ı Arap dünyasının lideri konumunda gördüğünü dile getirmiştir. Aynı zamanda Kral Abdul Aziz Bin Abdulla'nın ziyareti sırasında "Al Jazeera" kanalı Rusya'nın uluslararası arenada özel yeri olduğu, her iki ülkenin uluslararası barış ve güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynadığını vurgulamıştır. Aynı zamanda her iki ülkenin büyük petrol ihracatçısı ve dünya petrol fiyatları üzerinde istikrarın sağlanmasında önemli aktörler olması hakkında bilgiye de yer verilmiştir²⁵². Kral Abdul Aziz'in ziyaretinden sonra iki ülke arasında

²⁵⁰BUDNIKOVA, a.g.e., s.42-43.

²⁵¹ Vladislav SENKOVIÇ, "Rossiya I Saudovskaya Araviya: Neispolzuemye Vozmojnosti Sotrudničestva Po Lini Delovıx Krugov", Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam, 06.12.2013, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-saudovskaya-araviya-neispolzuemye-vozmozhnosti-sot/?sphrase_id=496341, (13.11.2017).

²⁵²Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya: Problemy i Perspektivy, İnstitut Blijnego Vostoka, Moskva 2003, s.33, https://inafran.ru/sites/default/files/page_file/rossiysko-saudovskie_otnosheniya.pdf, (15.11.2017).

ticaret hacmi artarak, 2005 yılında 235 milyon dolar, 2008’de 450 milyon dolar, 2012’de ise rekor seviyeye ulaşarak 1 milyar dolar teşkil ettiği görülmektedir²⁵³.

2007 yılında ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Suudi Arabistan’a gerçekleştirilen ziyaret iki ülke arasında yeni sayfa açılmasında önemli rol oynamıştır. Putin yapılan görüşmede esas amacın iki ülke arasında enerji alanında işbirliğini güçlendirmek olduğunu dile getirmiştir²⁵⁴. Vladimir Putin’in Er Riyad’a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında “Rusya, Ülke ve İnsanlar” adlı fotoğraf sergisi açılmıştır. Açılış töreni 12 Şubat tarihinde Kral Abdul Aziz Merkezinde yapılmıştır²⁵⁵. Ayrıca ziyaretin ilk gününde Rusya’nın haber ajansı “Ria Novosti” ve Suudi Arabistan’ın Milli haber ajansı arasında işbirliği hakkında anlaşma imzalanmıştır²⁵⁶. Akabinde Suudi Arabistan’ın Uluslararası Güvenlik Konseyi Sekreteri Prens Bandar Bin Sultan 2007 yılında Moskova’ya gerçekleştirdiği ziyarette Vladimir Putin’le görüşmüştür. 2008’de ise Rusya Finans Bakanı Aleksey Kudrin’in Er-Riyad’a gerçekleştirdiği ziyarette ticari işbirliği konusunda görüşmeler yapılmıştır²⁵⁷. Aynı zamanda 2007 yılında Rusya’nın “Vneşekonombank”, “Roseskimbank” ve Saudi Arabistan Kalkınma Fonu arasında sanayi ürünleri ihracatının geliştirilmesi alanında karşılıklı anlaşma ve işbirliği için memorandum imzalanmıştır²⁵⁸. Özellikle 2008 yılından sonra Rus firmalarının Suudi Arabistan’a yatırım yapma konusunda ilgileri bir hayli artmıştır. Hatta 2009-2011 yılları arasında 15’ten fazla Rus şirketi yatırım

²⁵³ SENKOVIÇ, a.g.e.

²⁵⁴ Mark N. KATZ, “Saudi-Russian Relations Since the Abdullah-Putin Summit”, Middle East Policy; Spring 2009, s.113, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-4967.2009.00384.x/abstract>, (19.01.2018).

²⁵⁵ V Saudovkoy Aravii Otkroetsya Fotovıstavka, Ria Novosti, 09.02.2007, <https://ria.ru/society/20070209/60443889.html>, (18.01.2018).

²⁵⁶ Ria Novosti i Saudovskoye İnfırmagentstvo Podpışıt Soglaşeniye, Ria Novosti, 11.02.2007, <https://ria.ru/media/20070211/60538625.html>, (13.01.2018).

²⁵⁷ KATZ, a.g.e., s.113.

²⁵⁸ Podpısano Rossiysko-Saudovskoye Soglaşeniye v Finansovo-Kreditnoy Sfere, Ria Novosti, 11.02.2007. <https://ria.ru/economy/20070211/60547416.html>, (13.01.2018).

yapmaya çalışmış ancak başarısız olmuştur²⁵⁹. 2010 yılının başında Suudi yatırım şirketi “Novar Capital” Rusya’nın “Ural Endüstri ve Ural Polar” firmasına 750 milyon dolar değerinde yatırım yapmak istediğini açıklamıştır²⁶⁰.

İkili ilişkilerde yaşanan pozitif gelişmelerin yanı sıra, Rusya’nın dış politikada sergilediği bazı tavırlar ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Saddam Hüseyin zamanında Rusya’nın Irak ve Suriye ile yakın ilişkiler kurması, İsraille çoktarafli ilişkilere sahip olması, aynı zamanda İran’la nükleer enerji meselesinde işbirliği yaparak silah göndermesi Suudi Arabistan tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Hatta 2000 yılında İslam İşbirliği Teşkilatının toplantısında Suudi Arabistan bakanlarından biri Rusya’yı Çeçenlere karşı insanlık dışı hareketlerde bulunması sebebiyle suçlamıştır. Rusya ise karşılıklı şekilde Er-Riyad’ı Çeçenistan’daki ayrılıkçı hareketleri desteklemekle suçlamıştır. 2007 yılında ise Ramazan Kadirov’un Mekke’ye gerçekleştirdiği ziyaret ve Rusyalı Müslümanların sayısının (2006 yılında) 13.000’den 2007’de 25.000’e yükselmesi Moskova’yı rahatsız eden mühim meselelerden biri olmuştur. Diğer taraftan ise bu mesele Rusya’yı İslam dünyasıyla yakın ilişkiler kurmaya sevk etmekte de önemli rol oynamıştır. Hatta bu meselenin ardından Kremlin dış politikasında İslam ülkeleri ile sık ilişkiler kurmaya öncelik verilmeye başlatılmıştır. Uzun yıllar Rusya’yı İslam düşmanı olarak gören Suudi Arabistan politikasındaki değişiklikten sonra Moskova’nın İslam İşbirliği Teşkilatına gözlemci statüsünde katılmasını desteklemiştir. 2005 yılında Moskova İslam İşbirliği Teşkilatı’na gözlemci statüsü almaya hak kazanmıştır²⁶¹. Rusya’nın İslam ülkeleri ile işbirliğine bu kadar önem vermesinin bir diğer sebebidir Rusya’da 20 milyona kadar Müslüman nüfusun yaşamasıdır. Ayrıca Vladimir Putin 2003 yılında Tacikistan’a gerçekleştirdiği ziyaret de Rusya’da yaşayan Müslümanların mülteci değil, bu ülkenin vatandaşı olduklarını

²⁵⁹ SENKOVIÇ, a.g.e.

²⁶⁰ OZEROV, a.g.e.

²⁶¹ NOSETTI, a.g.e., ss.9-12.

belirtmiştir. Hatta bu sebepten dolayı Rusya'yı Müslüman dünyasının ayrılmaz parçası olarak gördüğünü de ifade etmiştir²⁶². Rusya ve İran arasında sık işbirliğinin var olması Kremlin Suudi Arabistan'la ilişkilerinde sıkıntı yaşamamasını tetikleyen sebeplerden biri olmuştur. Suudi Arabistan'a göre özellikle Moskova ve İran arasında askeri ve nükleer işbirliğinin güçlü olması Basra Körfezi'ndeki güçler dengesi için büyük tehlike rolünü oynamaktadır. Çünkü Şii-Sünni meselesi sebebiyle Suudi Arabistan İran'ı milli güvenliğine ve resmi politikasına karşı büyük tehdit olarak algılamaktadır²⁶³.

Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki ilişkiler enerji politikaları bağlamında son zamanlarda güçlü ivme kazanmaktadır. Her ne kadar Rusya Suudi Arabistan'ı enerji meselesinde partner olarak görsede, aynı zamanda rakip olarak kabul etmektedir. Örnek olarak, Rusya'nın günlük petrol üretimi 10,54 milyon varil, Suudi Arabistan'ın ise yaklaşık 9,66 milyon varil teşkil etmektedir²⁶⁴. Özellikle, 2016 yılından itibaren Suudi Arabistan Polonya, Litvanya ve Çek Cumhuriyeti'ne, Rusya ise Çin'e ham petrol ihraç etmeye başlamıştır²⁶⁵.

Petrol fiyatları Rusya'nın ekonomisini doğrudan ve dolaylı yolla ciddi şekilde etkilemektedir. Her iki ülkeyi birleştiren en mühim noktalardan biride zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmalarıdır. 2001-2003 yılları arasında Suudi Arabistan'ın Petrol ve Mineral Kaynaklar Bakanı Ali İbrahim Al-Nueymi'nin Moskova'ya, akabinde dönemin Rusya Enerji Bakanı İgor Yusufov'un Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği

²⁶² Elena MELKUMYAN, "Saudovsko-Rossiyskiye Otnosheniya v Konstekste Globalnix İzmeneniy v Sisteme Mejdunarodnix Otnosheniy", Vestnik RUDN, Seriya "Mejdunarodniye Otnosheniya" No:1, 2006, s.58, <https://cyberleninka.ru/article/n/saudovsko-rossiyskie-otnosheniya-v-kontekste-globalnyh-izmeneniy-v-sisteme-mezhdunarodnyh-otnosheniy>, (15.01.2018).

²⁶³Rossiysko-Saudovskiy Otnosheniya: Vizovı i Perspektivı, 04.04.2016, <http://rusisworld.com/ekspertnoe-mnenie/rossiysko-saudovskie-otnosheniya-vizovy-i-perspektivy>, (15.01.2018).

²⁶⁴ 7 Faktov Ob Otnosheniyax Saudovskoy Aravii I Rossii, Vesti Ekonomika, 04.06.2014, <http://www.vestifinance.ru/articles/43557>, (01.12.2017).

²⁶⁵ Is Oil –Gas Friendship Possible Between Russia and Saudi Arabia, Russia New Now, <https://www.therussophile.org/is-oil-and-gas-friendship-possible-between-russia-and-saudi-arabia.html/>, (05.12.2017).

ziyaret taraflar arasında enerji işbirliğine doğru atılmış önemli adımlar olmuştur²⁶⁶. Rusya'dan farklı olarak Suudi Arabistan OPEC üyesi olduğu için petrol üretimini artırmak ve azaltmak konusunda önemli karar alma yetkisine sahiptir. 2003-2007 yılları arasında petrolün fiyatlarında yükselme yaşansada Moskova'nın üretimini azaltmaması Suudi Arabistan ve Rusya ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Ancak OPEC ve Suudi Arabistan'ın faaliyetleri sonucunda 2008'in ikinci yarısında petrol fiyatlarında önemli şekilde düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında ise Sovyetlerin dağılmasından sonra ilk defa Rusya en büyük petrol ihracatçısı olmuştur (248,3 milyon ton)²⁶⁷.

Enerji politikaları çerçevesinde her iki ülke arasında bir sıra anlaşmazlıklar mevcuttur. Örnek olarak, Rusya'nın devamlı şekilde Suudi Arabistan ve OPEC üzerinde petrol üretimlerini azaltmaları için baskı kurmaya çalışması Er-Riyad'ı rahatsız eden başlıca faktörlerden biri olarak bilinmektedir. Taraflar arasında anlaşmazlık ortaya çıkaran diğer bir konuda, Rusya'nın OPEC'e üye olmak istememesidir. OPEC petrol üretimlerini kontrol altında tutma yetkisine sahip olduğu için Suudi Arabistan Moskova'nın üye olmasını her yönle desteklemektedir²⁶⁸. Ancak buna rağmen, 2007 yılında Vladimir Putin'in gerçekleştirdiği ziyaret zamanı görüşmelerin esas konusundan biride ekonomik ilişkiler olmuştur. Ziyaret sırasında enerji üretimi ve işletilmesi konusunda karşılıklı işbirliği hakkında anlaşma imzalanmıştır. Üstelik, taraflar arasında enerji ve yatırım yapılmasında işbirliği hakkında programda kabul edilmiştir²⁶⁹. Bunun dışında Rusya'nın Enerji kampanyası Başkanı Vagif Alekberov ve Suudi Arabistan'ın Petrol Bakanı Ali an-Nueymi ilişkileri geliştirmek arzusunda olduklarını bildirmişlerdir²⁷⁰. Akabinde 13 Şubat 2007'de Oman'a yaptığı ziyaret sırasında Rusya

²⁶⁶ MUXETDİNOV, a.g.e.

²⁶⁷ NOSETTİ, a.g.e., s.15.

²⁶⁸ Mark N.KATZ, "Saudi-Russian Relations in the Putin Era", Middle East Journal, Vol 55, No:4, Autumn 2001, s.611, <http://www.marknkatz.com/files/Saudi-Russian-Relations-MEJ.pdf>, (05.12.2017).

²⁶⁹ MELKUMYAN and KOSACH, a.g.e., s.5.

²⁷⁰ "Lukoyl" Naşel, Çem Pojivitsya v Saudovskoy Aravii, İzvestiya, 12.02.2007, <http://izvestia.ru/news/393468>, (14.12.2017).

Devlet Başkanı tarafından dünya enerji piyasasında Suudi Arabistan'ın Moskova için öncelikli partner olduğu dile getirilmiştir. 2009 yılında Cidde'de "Rusya-Suudi Arabistan Formu"nda iki ülke arasında ticari ve sanayi işbirliği için yeni fırsatlar gündeme getirilmiştir. Akabinde 2010 yılında ise ardarda ülkelerarası ticari-ekonomik ve bilimsel işbirliği adına Rusya-Suudi Arabistan hükümetlerarası komisyonu toplantısı gerçekleştirilmiştir²⁷¹.

Rusya'nın iki büyük enerji kampanyası olan Gazprom ve Lukoil'in Suudi Arabistan'ın enerji sektöründe etkin bir güç kazandığı söylenmektedir. İlk defa 2003 yılında iki ülke arasında petrol ve doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Akabinde 2004 yılında Lukoil firması Suudi Arabistan'da doğalgaz yataklarının keşif edilmesi ve geliştirilmesi için sözleşme imzalamıştır. Aynı zamanda diğer bir Rus şirketi olan Sroytransgaz ve Saudi Oger arasında 2003 yılında ortaklık anlaşması, 2007 yılında ise 124 kilometrelik petrol boru hattı inşa edilmesi için 100 milyon dolar değerinde bir sözleşme imzalamıştır²⁷². 2012 yılında ise Rusya-Arap İş konseyinin etkin faaliyeti sonucunda Rusya-Suudi Arabistan arasında ticaret hacmi 1,5 milyar dolara ulaşmıştır²⁷³. Aslında Vladimir Putin'in Suudi Arabistan'a ziyareti Moskova'nın yatırım ve ticaret konusundada sık işbirliği yapmak istemesini bir kez daha kanıtlamıştır.

Rusya ve Suudi Arabistan arasında işbirliğinin yanı sıra petrol fiyatlama konusunda güçlü rekabet mevcuttur. 11 Eylül saldırısı yaşanmadan önce, Rus hükümeti ve Rusya petrol firmaları daha yüksek petrol fiyatlarını tercih etmekteydi. Rus petrolü Suudi Arabistan petrolünden daha pahalıya üretildiği ve ihracat terminaline teslim

²⁷¹ Eldar KASAYEV, "Energetičeskaya Strategiya Rossii Na Blijnem Vostoke", Jurnal Strategiya Rossii, No:11, Kasım 2010, http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1290498857&archive=1290499075&start_from=&ucat=14&, (14.01.2018).

²⁷² Mark N.KATZ, "The Emerging Saudi-Russian Partnership", Mideast Monitor, January-March 2008, s.6, <http://ebot.gmu.edu/bitstream/handle/1920/3015/The%20Emerging%20Saudi-Russian%20Partnership.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (15.01.2018).

²⁷³ Rossiysko-Arabskiy Delovoy Sovet 10 Let İtogi i Perspektivi, ag.e., s.130.

edildiğinden beri Moskova yükselen petrol fiyatlarının kendi ekonomisi için oldukça önemli olduğunu anlamıştır. Ayrıca son yıllar petrol fiyatlarında yaşanan düzensizlik Rusya'nın vergi gelirlerinin yükselmesi ülkenin ekonomisini olumsuz şekilde etkilemiştir. 11 Eylül ikiz kulelere yapılan saldırının akabinde dünyadaki politik dengeler değişmeye başlamıştır. Şüphesiz yaşanan değişikliklerin dünya ekonomisi üzerinde önemli ölçüde etkisi olmuştur. 2003 yılında Rusya ve Suudi Arabistan arasında enerji işbirliğine dair bazı olumlu gelişmeler yaşanmış, "Rusya-Suudi Arabistan" zirvesi sırasında taraflar arasında dünya enerji piyasasında istikrarın sağlanması konusunda anlaşma imzalanmıştır²⁷⁴. 2003-2004 yılları aynı zamanda Rusya ve Suudi Arabistan arasında petrol üretimi konusunda rekabet yılları olmuştur. Ayrıca Rusya'nın petrol piyasasındaki önemli potansiyeli diğer Basra Körfezi ülkeleri içinde risk olarak algılanmıştır²⁷⁵. 2003 yılında Rusya'da petrol üretimi 421 milyon 364,1 bin ton, 2004 yılındaysa 458 milyon 808,4 bin ton teşkil etmiştir²⁷⁶. Suudi Arabistan'da ise petrol üretimi 2003 yılında 485,1 milyon ton, 2004'de ise 506 milyon ton teşkil ettiği görülmektedir²⁷⁷.

2015 yılının Rusya-Suudi Arabistan ilişkileri bakımından önemli bir yıl olduğunu söylemek mümkündür. İlişkilerin olumlu şekilde ilerlemesinde Suudi Arabistan Savunma Bakanı Muhammed Bin Salman'ın Petersburg'a ziyareti önemli rol oynamıştır. 17 Haziran tarihinde yapılan görüşmede Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Rusya ve Suudi Arabistan arasında uzun yıllar boyu ilişkilerin iyi olduğunu

²⁷⁴Mark.N. KATZ, "Saudi-Russian Relations, Saudi-Russian Relations Since 9/11", Problems Of Post-Communism, March/April 2004, s.5-6, https://www.researchgate.net/publication/290278765_Saudi-Russian_Relations_Since_911, (15.01.2018).

²⁷⁵TALUKDAR, a.g.e., s.3.

²⁷⁶Leontiy Viktorovich EDER, İrina Viktorovna FILIMANOVA, Vasiliy NEMOV, İvan Andreevich PROVORNIY, "Dobıça, Pererabotka i Eksport Nefti i Nefteproduktov v Rossii", Vestnik Tyumenskogo Gosudarstvennogo, 2014, s.90, <https://cyberleninka.ru/article/n/dobycha-pererabotka-i-eksport-nefti-i-nefteproduktov-v-rossii>, (15.01.2018).

²⁷⁷ Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi, <http://www.ekodialog.com/Konular/suudi-arabistanin-petrol-uretimi-tuketimi-petrol-politikalari.html>, (13.01.2018).

vurgulamıştır. Bundan başka Vladimir Putin iki ülke arasındaki ilişkilerin esasını ekonomik işbirliğinin teşkil ettiğini ve ticaret hacminin son yıllarda daha da arttığını dile getirmiştir. 2015 Ocak ayında Salman Bin Abdül Aziz'in Suudi Arabistan Kralı olmasından sonra taraflararası işbirliği daha da gelişmiştir. Akabinde Mayıs ayında Rusya Devlet Başkanı'nın Ortadoğu ve Afrika ülkeleri üzerine özel temsilcisi Mihayıl Leonidoviç Bogdanov Cidde'ye gerçekleştirdiği ziyarette Suudi Arabistan Kralı Salman Bin Abdul Aziz ve Dışişleri Bakanı Adil Al-Cubeyriy'le görüşmüştür. Görüşmenin ana konusunu Suriye, Yemen, Irak'taki yaşanan siyasi durum ve DAES'e karşı mücadele teşkil etmiştir. Aynı zamanda yapılan görüşmeler esnasında iki ülke arasında nükleer enerji, askeri-tekniik işbirliği konusunda 6 anlaşma ve memorandum imzalanmıştır²⁷⁸. 2015 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen G20 zirvesi zamanı Salman Bin Abdül Aziz ve Vladimir Putin arasında yapılan görüşme bir çok alanda işbirliğinin gelişmesine güçlü ivme kazandırmıştır²⁷⁹.

Son yıllarda Basra Körfezi'nde başarılı politika yürüten Rusya 2016 yılından itibaren özellikle enerji politikaları konusunda ilişkilerini bir hayli güçlendirmiştir. Rus Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve Suudi Arabistan'ın Enerji Bakanı Halit Al Falih arasında Çin'de gerçekleştirilen G20 zirvesi zamanı görüşme yapılmıştır. Her iki Bakan görüşmede petrol ve gaz endüstrisinde, enerji üretimi ve yenilenebilir enerji alanında işbirliğini ilerletme kararı almışlardır²⁸⁰. Ayrıca taraflar arasında ham petrol pazarında istikrarın sağlanması ve uzun vadeli yatırımın sürdürülebilirlik seviyesini sağlamak amacıyla ortak bildiri imzalanmıştır²⁸¹. Yapılan görüşmeler çerçevesinde Kral

²⁷⁸ Grigoriy KOSACH and Saudovskaya ARAVIYA, "Evolyuçiya Otnosheniy", ss.136-138, http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2015_06/8.pdf, (12.12.2017).

²⁷⁹ Saudovsko-Rossiyskiye Otnosheniya:İstoriya i Mnogoobeşayuşie Perspektivi, Gazeta İzvestiya, 15.02.2016, <http://izvestia.ru/news/604194>, (12.12.2017).

²⁸⁰ Saudi-Russian Joint Statement On Oil Market Cooperation, Reuters, 5 Sep 2016, <http://uk.reuters.com/article/g20-china-saudi-russia-oil-idUKL8N1BH303>, (12.12.2017).

²⁸¹ Russia, Saudi Arabia Sign Joint Statement To Stabilize Oil Market, Tass Russian News Agency, 5 September 2016, <http://tass.com/economy/897893>, (15.01.2018).

Muhammed Bin Selman Rusya ve Suudi Arabistan olmadan petrol piyasasında istikrarın sağlanmasının mümkün olmadığını vurgulanmıştır²⁸². Rusya'nın Enerji Bakanı Aleksandr Novak göreve başlamasının akabinde ilk ziyaretini 22 Ekim'de Suudi Arabistan'a gerçekleştirilmiştir. Enerji Bakanı Novak ziyaret zamanı Suudi Arabistan'ın Enerji Bakanı Halit Al Falih ve Saudi Aramco şirketinin rehberi Amin Naser`le görüşmüştür. Taraflar arasında enerji alanında işbirliğinin artırılması ve petrol fiyatlarına dair müzakereler yapılmıştır²⁸³. Görüşme sonucunda taraflar arasında petrol ve gaz sektöründe işbirliğine dair ortak memorandum imzalanmıştır²⁸⁴. 2014 yılının ortalarından itibaren petrol fiyatlarında %70 düşüş izlendikten sonra, Suudi Arabistan Petrol Bakanı Al-Naimi enerji pazarında istikrarın sağlanması için dünyanın en büyük üreticileri tarafından üretim dondurulmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple Rusya ve Suudi Arabistan petrol fiyatlarındaki çöküşü durdurmak ve fiyatlarda istikrar sağlanması için 2016 yılında anlaşmışlardır²⁸⁵. 2016 Şubat ayından itibaren başlayan ve 16-17 Nisan tarihinde OPEC üyesi Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela ve OPEC üyesi olmayan Rusya'nın katılımıyla üretim seviyesinin dondurulması için Doha'da gerçekleştirilen görüşme ise anlaşma sağlanamadan sonlandırılmıştır. Suudi Arabistan Prensini OPEC'in bütün üyelerinin toplantıya katılmadığı takdirde üretimi dondurmayacağını açıklamasının ardından İran ise böyle bir kararın alınmasına karşı olduğu gibi aynı zamanda Katar'da gerçekleştirilen görüşmeye

²⁸² Stability İn Global Oil Market Impossible Without Russia, Saudi Arabia-Riyadh, Sputniknews, 04.09.2016, <https://sputniknews.com/business/201609041044952735-russia-saudi-arabia-oil/>, (13.01.2018).

²⁸³ Aleksandr NOVAK, "Pogovoril s Glavoy Saudi Aramco A.Nasserom, Ministrom Nefti X.Al –Falixom i Pobıval Na Neftyanom Mestorojdenii Şeybah v Saudovskoy Aravii", Neftgaz.ru, 23.10.2016, <http://neftgaz.ru/news/view/154595-A.Novak-pogovoril-s-glavoy-Saudi-Aramco-A.-Nasserom-ministrom-nefti-H.-al-Falihom-i-pobyval-na-neftyanom-mestorozhdenii-Shaybah-v-Saudovskoy-Aravii>, (12.12.2017).

²⁸⁴ Rossiya I Saudovskaya Araviya Podpisali Memorandum O Sotrudniçestve v Energetike, Vzglyad Delovaya Gazeta, 23.10.2016, <https://vz.ru/news/2016/10/23/839694.html>, (12.12.2017).

²⁸⁵ Saudi Arabia and Russia Ministers Agree Oil Production Freeze, Financial Times, 17 February 2016, <https://www.ft.com/content/da44fb1c-d485-11e5-8887-98e7feb46f27>, (12.12.2017).

katılmamıştır²⁸⁶. Doha görüşme haberlerinin ardından Brent petrolün fiyatı 34 doların üzerinde görülmüştür. Son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan düşüş Rusya'nın ekonomisini olumsuz yönde etkilemekte ve Moskova'yı giderek daha da zorlamaktadır²⁸⁷. Aynı zamanda Doha'da gerçekleştirilen görüşmede Suudi Arabistan'ın bu konuda hiçbir taviz vermemesi Rusya ve Suudi Arabistan arasında enerji alanındaki gerginliği artırmıştır.

10 Aralık 2016 tarihinde Viyana'da petrol üreten ülkeler arasında üretimi azaltmak amacıyla toplantı gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz, böyle bir sonuca ulaşılmasında Rusya ve Suudi Arabistan en büyük petrol üreticileri olarak kilit rol oynamaktadır. Enerji Bakanı Aleksandr Novak, petrol üretiminin azaltılması için yapılan girişimlerin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından desteklendiğini dile getirmiştir²⁸⁸. 2016 yılından beri bazı OPEC üyeleri ve OPEC üyesi olmayan Rusya'nın çabaları sayesinde petrol fiyatları 50-55 dolar civarında seyretmeye başlamıştır²⁸⁹. Her ne kadar Rusya ve Suudi Arabistan arasında Suriye meselesiyle ilgili ciddi görüş farklılıkları olsada, 2015-2016 yılı ikili ilişkiler için oldukça verimli geçmiştir. Hatta 2016'da Suudi Arabistan'ın Dışişleri Bakanı Adil Al Cubeyr CNBC televizyon kanalına röportajında Suudi Arabistan'ın Rusya ile ilişkileri daha da ilerletmek ve yatırımları artırmak istediğini dile getirmiştir. Ayrıca iki ülke arasında

²⁸⁶Rastoplennaya Neft, Lenta.ru, 7 Aprely 2017, <https://lenta.ru/articles/2016/04/17/oilfail/>, (05.01.2018).

²⁸⁷Suudi Arabistan ve Rusya'dan Petrol Anlaşması, 16 Şubat 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suudi-arabistan-ve-rusyadan-petrol-anlasmasi>, (05.01.2018).

²⁸⁸Klyuçevaya Rol V Soglaşenii Po Nefti Prinadlejit Moskve i Er-Riyadu, Ria Novosti, 10.12.2016, <https://ria.ru/economy/20161210/1483299423.html>, (05.01.2018).

²⁸⁹ Saudi Arabia, Russia Offer United Front on Oil Supply Cuts, Bloomberg, 07.05.2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-07/saudi-energy-minister-says-yet-to-decide-on-extending-cuts>, (21.11.2017).

ticaret hacminin oldukça yetersiz olduğunu ifade eden Bakan Adil Al Cubeyr bu durumun değişmesi gerektiğini vurgulamıştır²⁹⁰.

2017 yılında Basra Körfezi ülkeleri arasında krizin patlak vermesiyle bölgede uzun süredir sessiz bir şekilde devam eden gerilim zirveye tırmanmıştır. Hiç şüphesiz bu durumla beraber uzun yıllar boyu Ortadoğu’da rekabet içinde olan iki hegemon aktör Basra Körfezi’nde yeniden süper güç olma mücadelesi içine girmişlerdir. Suudi Arabistan ve diğer Basra Körfezi ülkelerinin Katarla diplomatik ilişkilerini kesmesi ve Katar’a ambargo uygulaması sonucunda yalnız bölgede değil uluslararası arenada da dengeler değişmeye başlamıştır. Uzun yıllar Suudi Arabistan’la siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmek için büyük çaba sarfeden Rusya aynı zamanda yukarıda bahsedildiği gibi son yıllarda Doha ile de işbirliğini önemli şekilde ilerletmiştir. Basra Körfezi’ndeki dengelerin değişmesinde hiç şüphesiz Donald Trump’ın Suudi Arabistan’a yaptığı sonuncu ziyaret büyük rol oynamıştır. İki ülke arasında yapılan görüşme sonucunda 280 milyar dolar değerinde silah anlaşması imzalanması Ortadoğu tarihinde bugüne kadar imzalanmış en önemli silah anlaşmalarından biri olmaktadır²⁹¹. ABD Devlet Departmanı’nın verdiği bilgiye göre Suudi Arabistan’ın imzaladığı silah anlaşması Basra Körfezi’nin güvenliğinin sağlanmasında ve Er-Riyad’ın İranla ve İran’ın desteklediği terörist gruplarla mücadele etmesinde önemli rol oynamaktadır²⁹². Silah anlaşmasının yanı sıra Suudi Arabistan’ın petrol firması Saudi Aramco ve ABD’li müttefikleri arasında 50 milyar dolar değerinde anlaşma imzalanmıştır. 2001 yılında ABD’de ikiz kulelere yapılan saldırıdan sonra ve eski Cumhurbaşkanı Obama’nın

²⁹⁰Glava MİD,“Saudovskoy Aravii Prizval Uluçşit Otnosheniya s Rossiey”, RT Na Russkom, 07.01.2016,<https://russian.rt.com/inotv/2016-01-07/Glava-MIDa-Saudovskoj-Aravii-prizval>, (21.11.2017).

²⁹¹ Finansı Protiv Ubejdeniy:SŞA Zaklyuçili Krupneyshuyu Voennuyu Sdelku s Saudovskoy Araviey, Russia Today, 20.05.2017, <https://russian.rt.com/world/article/391867-saudovskaya-araviya-ssha-orugie-postavki>, (21.11.2017).

²⁹² SŞA İ Saudovskaya Araviya Zaklyuçili Orujeynyuyu Sdelku Na \$ 110 mlrd, BBC Russkaya Slujba, 20.05.2017,<http://www.bbc.com/russian/news-39987095>, (21.11.2017).

döneminde Suudi Arabistan'la gerginleşen ilişkilerin Donald Trump'ın ziyareti sonrasında olumlu sonuçlandığını söylemek mümkündür. Hatta iki ülke arasında uzunvadeli işbirliği hakkında ortak deklarasyon imzalanmıştır. Aynı zamanda yıllardır istikrarsızlığın varlığını sürdürdüğü Ortadoğu'da ortaya çıkan tehditlerle yüzleşmek ve onlara karşı mücadele etmek gibi meselelerde deklarasyonda yer almıştır²⁹³.

Aslında Basra Körfezi'nde gerginlik uzun süredir devam ediyor olsada Suudi Arabistan'ın imzaladığı silah anlaşmasının gerilimi zirveye tırmandırdığı aşıkardır. Suudi Arabistan'ın ABD'le yeniden yakın işbirliği kurması ise Rusya'nın Basra Körfezi'ndeki çıkarlarıyla çatıştığı için Trump'ın ziyaretinin akabinde 30 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Suudi Arabistan'ın Savunma Bakanı Muhammed Bin Salman'la görüşerek ikili ilişkileri müzakere etmiştir. Ayrıca görüşmede iki ülke arasında askeri anlaşma imzalanması, ekonomik ve ticari, OPEC bünyesindeki enerji işbirliği ve Suriye konusu öncelik meseleler arasında yer almıştır. Aynı zamanda Devlet Başkanı Putin Suudi Arabistan Kralı'nı Moskova'ya davet etmiştir²⁹⁴. Görüşmede taraflar arasında toplam 6 anlaşma imzalanmıştır. Aynı zamanda yapılan anlaşmalardan bazıları nükleer işbirliği konusunu da kapsamaktadır²⁹⁵. Bununla beraber Suudi Arabistan Enerji Bakanı Halit Al-Falih Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve Rus Enerji firması Rosneft'in Başkanı İgor Seçin'le görüşerek Saudi Aramco ve Rosneft arasındaki

²⁹³ Vizit Trampa v Er-Riyad: Rekordnaya Orujejnaya Sdelka i Strategiçeskoye Partnerstvo, Tacc İnfomaçionnoye Agentstvo Rossii, 21.05.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4268498>, (21.11.2017).

²⁹⁴ Vladimir Putin Vsretilsya s Naslednim Prinçem, Ministrom Oboronı Saudovskoy Aravii Muxammedom Bin Salmanom Al Saudom, Pervıy Kanal, 30.05.2017, <https://www.1tv.ru/news/2017-05-30/326179-vladimir-putin-vstretilsya-s-naslednym-printsem-ministrom-oborony-saudovskoy-aravii-muhammedo-m-ben-salmanom-al-saudom>, (29.10.2017).

²⁹⁵ Zachem Korol Saudovskoy Aravii Edet v Rossiyu, Vesti Ekonomika, 08.09.2017, <http://www.vestifinance.ru/articles/90643>, (29.10.2017).

işbirliği, ortak yatırımlar yapılması hakkındaki meseleler masaya yatırılmıştır²⁹⁶. Suudi Arabistan ve ABD arasında silah anlaşmalarının imzalanmasının akabinde 10 Temmuz'da Rusya ve Suudi Arabistan arasında 3.5 milyar dolarlık silah anlaşması imzalanmıştır²⁹⁷. İmzalanan anlaşmalardan ortaya çıkan sonuca göre ABD ve Rusya arasında Basra Körfezi'nde hegemonluk elde etmek için ciddi bir şekilde rekabet artmaktadır. Nitekim ABD ve Suudi Arabistan arasında imzalanan silah anlaşmasının değeri göz önünde bulundurulursa, Moskova ile yapılan anlaşmanın değerinin oldukça düşük olduğu düşünülmektedir. Rus Savunma Sanayi Şirketi Rostech Genel Müdürü Sergey Çemezov Rusya'nın Suudi Arabistan'da "Kalaşnikof" markalı silah üretimi için fabrika inşa etmek niyetinde olduğunda belirtmiştir²⁹⁸. Suudi Arabistan'la işbirliğini ilerletmek adına Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak 23 Temmuz'da Peterbusrg'da Suudi Arabistan'ın Enerji Bakanı Halit Al Falih'le görüşmüş, taraflar arasındaki toplantıda enerji işbirliği, OPEC'e üye olan ve üye olmayan ülkeler arasında petrol üretiminin sınırlandırılmasına dair anlaşmalar elde edilmesi çerçevesinde konular ele alınmıştır²⁹⁹.

Katar krizinin gerçekleştiği günden itibaren Rusya Basra Körfezi'ndeki ülkelerle işbirliğini dengeli bir şekilde yürütmek için önemli çaba sarf etmektedir. Suudi Arabistan'la ABD'nin yaklaşması Rusya'nın Basra Körfezi'ndeki çıkarlarıyla çatıştığı için Moskova Er-Riyad'la mevcut ilişkilerini üst düzeye taşımak niyetindedir. Bu sebeple Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 9-11 Eylül tarihlerinde Suudi

²⁹⁶ Saudovskiy Ministr Rasskazal o Vstreche Putinim i Sechinim, RBC.ru, 1.06.2017, http://www.rbc.ru/economics/01/06/2017/593039439a794737472aaaac#xtor=AL-%5Binternal_traffic%5D--%5Brss.rbc.ru%5D-%5Btop_stories_brief_news%5D, (29.10.2017).

²⁹⁷ Moskva i Er-Riyad Podpisali Predvaritelny Orujeyny Dogovor Na 3.5 Milyard Dollarov, Vzgljad, 10.07.2017, <https://www.vz.ru/news/2017/7/10/877968.html>, (23.12.2017).

²⁹⁸ V Saudovskoy Aravii Nachnut Delat Avtomatı Kalashnikova, Komsomolskaya Pravda, 10.07.2017, <https://www.kp.ru/daily/26702.5/3727518/>, (15.01.2018).

²⁹⁹ Aleksandr Novak Provel Vstrechu s Ministrom Energetiki, Promishlennosti I Mineralnix Resursov Korolevstva Saudovskaya Araviya Xalidom Al-Falixom, Ministerstvo Energetiki Rossiyykoy Federachii, 23.07.2017, <https://minenergo.gov.ru/node/8788>, (15.01.2018).

Arabistan'a ve Ürdün'e resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan Kral'ı Salman Bin Abdül Aziz'le gerçekleşen görüşmenin esas konusu petrol, OPEC çerçevesinde işbirliği, Suriye, Filistin-İsrail, Yemen, Libya, Irak'ta siyasi krizler ve bu krizlerin halledilmesi olmuştur. Görüşmede Suriye konusunu dile getiren Suudi Arabistan tarafı Suriye'nin egemenliğinin her iki ülke için önemli olduğunu belirtmiştir³⁰⁰. Ayrıca Rusya Dışişleri Bakanı Basra Körfezi ve Kuzey Afrika'da istikrarın elde edilmesinin Kremlin için çok önemli olduğunu ve Basra Körfezi ülkelerinin birliğini desteklediklerini belirtmiştir³⁰¹. Suudi Arabistan'ın akabinde Ürdün'ü ziyaret eden Sergey Lavrov görüşmesinde de çözüm yolu bulunmayan Filistin-İsrail ve Suriye meselesini dile getirdiği bilinmektedir³⁰².

ABD ve Suudi Arabistan ilişkilerinin ilerlemesi sonrası Rusya Basra Körfezi'nde süpergüç olma planlarını realiteye taşımak için Suudi Arabistan'la işbirliğini geliştirmeye daha da çok önem vermeye başlamıştır. Uzun zamandır resmi ziyareti beklenen Suudi Arabistan Kralı Selman Bin Abdül Aziz el Suud 5 Ekim'de ilk kez Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke ilişkilerinin ilerlemesi yolunda çok önemli bir adım olmuştur. Hiç şüphesiz taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmenin esas konusu Suriye'dir. Suudi Arabistan Kralı Suriye'nin arazi bütünlüğünün her iki ülke için önemli olduğunu belirterek Astana görüşmelerinin önemini vurgulamıştır³⁰³. Ayrıca iki ülke Dışişleri Bakanları arasında gerçekleştirilen görüşmede Suriye meselesi haricinde görüşmede Irak, Yemen ve Basra Körfezi'nde yaşanan siyasi durumlar ele

³⁰⁰ Saudovskaya Araviya Vstretila po Korolevski, Pravda, 10.09.2017, <https://www.pravda.ru/news/world/10-09-2017/1348168-lavrov-0/>, (20.02.2018).

³⁰¹ Lavrov Urges Direct Talks, GCC Unity Amid Gulf Crisis, Aljazeera, 10.09.2017, <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/lavrov-urges-direct-talks-gcc-unity-gulf-crisis-170910111507561.html>, (20.02.2018).

³⁰² Na Odnoy Volne Sergey Lavrov Vstretilsya s Korolem I Vrachami, Rossiyskaya Gazeta, 11.09.2017, https://rg.ru/2017/09/11/lavrov-obsudil-s-iordanskim-kollegoj-palestino-izrailskij-konflikt.html?utm_source=rg.ru&utm_medium=offline&utm_campaign=back_to_online, (20.02.2018).

³⁰³ MİD Saudovskoy Aravii: Otnosheniya s Moskvoy Dostigli "İstoriçeskogo Momenta, Ria Novosti, 05.10.2017, <https://ria.ru/world/20171005/1506275628.html>, (20.02.2018).

alınmıştır. Görüşme sonrası Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Al Cubeyr Rusya ile ilişkilerin ilerlemesini ABD’le mevcut stratejik ilişkilerini etkilemeyeceğini de dile getirmiştir³⁰⁴.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Suudi Arabistan Kralı’nın Moskova’ya ziyaretini tarihi ziyaret olarak değerlendirmektedir. Görüşme sonucunda taraflar arasında siyasi, ticari-ekonomik, nükleer enerji, askeri ve diğer alanlar dahil olmak üzere 14 anlaşma imzalanmıştır³⁰⁵. İlaveten Rus Yatırım Fondu ve Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fondu arasında enerji projelerinin gerçekleştirilmesi için 1 milyar dolar³⁰⁶, yine teknoloji alanında 1 milyar dolar yatırım yapılması için ortak Rusya-Suudi Arabistan platformunun kurulması hakkında anlaşma imzalanmıştır. Son yıllarda Suudi Arabistan nükleer enerji santrallerinin inşa edilmesine hayli önem vermeye başlamış ve Suudi heyetinin Moskova’ya ziyaretinde de Arabistan Enerji Bakanı ve Rosatom nükleer enerji şirketi arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır³⁰⁷. Bilindiği gibi enerji alanında ortak işbirliği Suudi Arabistan ve Rusya ilişkilerinin esasını teşkil etmektedir. Yapılan görüşmelerde Saudi Aramco ve “Gazprom neft” şirketleri mevcut enerji işbirliğini daha da ileri düzeye taşımak kararı almışlardır³⁰⁸. Suudi Arabistan Kralı’nın ziyaretinin akabinde Kasım ayında Rus delege heyeti tarafından Suudi Arabistan’a ziyaret gerçekleştirilmiştir. Gazprom, Lukoil ve diğer hükümet üyelerinin de katıldığı ziyarette iki ülke arasında viza rejiminin kolaylaştırılması, ortak enerji projeleri

³⁰⁴ MID Saudovskoy Aravii: Otnosheniya s RF Ne Narushayut Partnerstvo s SŞA, İzvestiya, 06.10.2017, <https://iz.ru/655420/2017-10-06/mid-saudovskoi-aravii-otnosheniia-s-rf-ne-narushaiut-partnerstvo-s-ssha>, (20.02.2018).

³⁰⁵ Rossiya i Saudovskaya Araviya Podpisali 14 Dokumentov po İtoğam Peregovorov, Russia Today Na Russkom, 05.10.2017, <https://russian.rt.com/world/news/436875-rossiya-araviya-podpisali-dokumenty>, (20.02.2018).

³⁰⁶ İtogi Pergovo Gosvizita Korolya Saudovskoy Aravii v Rossiyu, TACC İnformacionnoye Agentstvo Rossii, 08.10.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4627597>, (01.02.2018).

³⁰⁷ Neft, Orujie i Atomnaya Energetika: Glavniye İtogi Vizita Korolya Saudvskoy Aravii v Moskvu, Russia Today Na Russkom, 06.10.2017, <https://russian.rt.com/world/article/436931-saudovskaya-araviya-vizit-korol-putin-dogovory-siriya>, (01.02.2018).

³⁰⁸ İtogi Pergovo....., a.g.e.

yürütülmesi müzakere edilmiştir. 2014 yılından itibaren Suudi Arabistan ve Rusya arasında ilerleyen ticari-ekonomik işbirliğinin 2017 yılında %66,7 oranında büyüyerek 666,5 milyon dolara ulaştığı görülmektedir³⁰⁹.

2.3. Sonuç

Suudi Arabistan Kralı'nın Rusya'ya resmi ziyaret gerçekleştirmesi Suudi Arabistan-Rusya ilişkileri tarihi sürecinde yapılmış en önemli ziyaret olmakla beraber aynı zamanda iki ülke ilişkilerinin bütün alanlarda ciddi şekilde ilerlediğini ve Rusya'nın Basra Körfezi'nde giderek güçlenmekte olan aktör olduğunu göstermektedir. Eğer Rusya Katar krizinin çözüme kavuşmasında önemli rol oynarsa hiç şüphesiz bu meseleden, hem Ortadoğu hem de Basra Körfezi'ndeki mevcut politikalar ciddi kazanç elde edeceklerdir. Görüşmelerin iki taraf içinde verimli geçtiği göz önünde bulundurulursa; Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinin bundan sonra daha da ilerleyeceğini söylemek mümkündür. Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü başkan yardımcısı Yelena Suponina Suudi Arabistan kralının Rusya'ya ziyaretini tarihi ziyaret adlandırmış ve 10 yıl önce Vladimir Putin'in Suudi Arabistan'a ziyaret ettiğini dile getiren Suponina geçen on yılda Ortadoğu'da durmadan yaşanan siyasi krizlerin iki ülke ilişkilerinde engel rolü oynadığını belirtmiştir³¹⁰.

2017 yılının Rusya-Suudi Arabistan ilişkileri açısından verimli bir sene olduğu düşünülürse, Rusya'nın ilerleyen dönemlerde Basra Körfezi'nde etkili bir aktör olacağını söylemek uygun olacaktır. Bunun dışında ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımasının akabinde sadece Arap dünyasında değil aynı zamanda İslam ülkelerinde ABD karşıtlığı giderek artmıştır.

³⁰⁹ İtogi Goda: Rossiysko-Saudovskaya Drujba Kak Lekarstvo ot Deshevoy Nefti, Ria Novosti, 30.12.2017, https://ria.ru/ny2018_resume/20171230/1512013299.html, (01.02.2018).

³¹⁰ Ekspertı: Vizit Korolya Govorit o Priznanii Roli Rossii na Blijnem Vostoke, Ria Novosti, 05.10.2017, <https://ria.ru/world/20171005/1506283884.html>, (01.02.2018).

Rusya ise bu meselede oldukça dengeli bir politika izleyerek, Kremlin bölgedeki gücü ve etkisi daha da artmıştır³¹¹. 2018 yılında ise Rusya ve Arap ülkeleri arasında işbirliğinin ilerlemesinde önemli rol oynayan Rus-Arap İş Konseyi'nin 15. Yılı tamamlanmıştır. Rus-Arap İş Konseyi Rusya ve Arap ülkeleri arasında her alanda ilişkilerin kurulması ve gelişmesi için farklı alanlarda forumlar düzenlemektedir.³¹²

Rusya'nın Müslüman Arap coğrafyasıyla işbirliğine bu kadar önem vermesinde politik, ekonomik, enerji meselelerinin yanı sıra birde güvenlik faktörü büyük rol oynamaktadır. 2011 yılından beri Ortadoğu'da aktif faaliyet gösteren İŞİD, El-Kaide terör örgütü ve Suriye'deki diğer terörist gruplar Rusya'nın milli güvenliği için büyük tehdit özelliğine sahiptir. Bu sebeple Rusya adı geçen terörist gruplarla mücadele etmekte Ortadoğu ülkeleriyle işbirliğini ön planda tutmaktadır³¹³.

³¹¹ Politika Rossii Na Blijnem Vostoke v 2018 Godu: Şçenarii, Riski, Vozmojnosti, Evraziya Ekspert, 10.01.2018, <http://eurasia.expert/politika-rossii-na-blizhnem-vostoke-v-2018-godu-stsenarii-riski-vozmozhnosti-/>, (01.02.2018).

³¹² Chetvertaya Mejdunarodnaya Vıstavka "Arabiya-Ekspo 2018", Dvenadçataya Sessiya Rossiysko-Arabskogo Delovogo Soveta, https://docs.wixstatic.com/ugd/3d13c9_a5c91abb3ad44965a5f2cedf142c4ace.pdf, (01.02.2018).

³¹³AKSENENOK, a.g.e.

BÖLÜM III

RUSYA’NIN ORTADOĞU’DA ENERJİ POLİTİKALARI

3.1. Rusya’nın OPEC ve GECF ile İlişkileri

Bugün uluslararası ilişkilerde en önemli belirleyici unsurlardan biri olan petrol eski zamanlardan beri insanlar arasında çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. 1228 yılında Bağdat’ta petrol dolu cam balonların savaş sırasında askeri ihtiyaçları karşılamak için kullanıldığı bilinmektedir. Sonraki yıllarda petrolün stratejik nesne haline dönüşmesi sonucunda çokuluslu petrol şirketleri ortaya çıkmıştır. Bu şirketlerin kurulmasının iki mühim sebebi bulunmaktadır. İlk olarak ihtiyacı karşılayacak petrol kaynaklarını bulmak ve geliştirmek, bir diğeri ise piyasayı garanti altına almak ve haddinden fazla fiyat rekabetinin önüne geçmek için varolan ve potansiyel arzı kontrol etmek denilebilmektedir. Bahsedilen şirketler uzun yıllar boyu göz ardı edilmeyecek derecede güçlü bir aktöre dönüşerek devletlerle aynı konumda yeralmayı başarmışlardır³¹⁴. Dünyanın çeşitli bölgelerinde petrolün ortaya çıkmasıyla beraber bu ülkeler uluslararası ilişkilerde ciddi önem kazanmaya başlamışlardır. Dünya genelinde tüketilen enerji kaynakları arasında petrol %32.6 ile ilk sırada yer almaktadır. Petrolü %30 ile kömür, %23,7 ile doğalgaz takip etmektedir³¹⁵.

Petrolün tarihi yüzyıl önce 27 Ağustos 1859’da Pensilvaniya eyaletindeki Titusville’de bir petrol yatağının bulunmasıyla başlamıştır³¹⁶. Özellikle Ortadoğu petrolün ortaya çıkmasından sonra ciddi anlamda büyük güçlerin dikkat merkezinde

³¹⁴Bilgehan EMEKLİER ve Nihal ERGÜL, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri, Jeopolitik Teoriler ve Petropolik”, **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010, s. 61, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/43511>, (15.02.2018).

³¹⁵ Halil İbrahim YILMAZ, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”, **Tesam Akademik Dergisi**, Ocak 2016, s.103.

³¹⁶Daniel DURAND, **Milletlerarası Petrol Politikası**, İstanbul: Kitapçılık Yayınları, 1966, s.25.

olmuştur. Bölgenin petrol üretiminde önemli bir yer tutmasına sebep olan neden ise büyük rezervlere sahip olmasıdır. Ortadoğu'da petrolün bulunma tarihi takriben yarım yüzyıl önceye dayanmaktadır. Ortadoğu'da petrolün ilk kez araştırılmasına 1884 yılında İran'da petrol kuyularının araştırılmasıyla başlanılmış ve bahsedilen araştırma William Knox D'arcy tarafından yürütülmüştür. İran Şahı'nın verdiği imtiyazla 26 Mayıs 1908'te Sendika Şirketi tarafından Mescid'i-Süleyman yakınlarında bulunmuştur. 1909 Ortadoğu tarihinde ilk defa kargo yoluyla petrol Mescid'i Süleyman'dan nakledilmiştir. Nitekim Uluslararası arenada 1.Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmasıyla petrole olan ihtiyaç çoğalmış ve Mescid'i-Süleyman'dan yapılan petrol üretimi 2.9 milyon varilden 8.6 milyon varile kadar artmıştır³¹⁷. İkinci kez 1927'de Irak'ın Kuzeydoğu tarafında yerleşen, bugün bütün dünya tarafından petrolün merkezi olarak kabul edilen Kerkük'te bulunmuştur. Ayrıca 1930 yılında Irak Petrol Şirketi tarafından 267 km petrol boru hattının inşaedilmesi Irak'ın nüfusunu hayli artırmıştır. Akabinde 1932 yılında petrole Suudi Arabistan kıyılarından 20 km uzaklıkta yerleşen Bahreyn'in Avali bölgesinde rastlanmış ve böylece Batı'ya mahsus petrol şirketlerinin Basra Körfezi'ne akın etmesine sebep olmuştur. Genel itibarıyla 1950'de Basra Körfezi'nde 157 milyar petrol keşfedilmiştir. 1960'ın sonu 1970 yılının başlangıcında Ortadoğu'da petrol üretimi ve ihracatı neredeyse 4 kat artmıştır. Ancak 1973 Arap-İsrail savaşı zamanı petrol fiyatlarının yükselmesi sonucunda OPEC ülkeleri petrol üretimi ve ihracatını azaltmayı öncelik mesele olarak ele almışlardır. Böylelikle 1976 yılında Basra Körfezi ülkelerinin günlük petrol üretimi 21.6 milyon varil olduğu halde, 1985'de bu rakam 10.2 milyon varile inmiştir³¹⁸. Artık 1962 yılında bölgede 20'e kadar petrol yatakları keşfedilmiştir³¹⁹.

³¹⁷ Peter SLUGLETT and Marion Farouk-SLUGLETT, **The Middle East the Arab World and Its Neighbours**, London: Times Books, 1996, s.316.

³¹⁸SLUGLETT and SLUGLETT, a.g.e., s.318-319.

³¹⁹DURAND, a.g.e., s.49-50.

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde İran'ın petrol rezervlerini millileştirme politikasından sonra hegemon güçler için Arap ülkelerinin önemi daha da artmaya başlamıştır³²⁰. Aslında petrolün millileştirilmesi İran'ın öncesinde ilk kez 1938 yılında Meksika Cumhurbaşkanı Cardenas tarafından yapılmıştır. İran'da ise petrolü millileştiren kişi Muhammed Musaddık olmuştur. Kore Savaşının patlak vermesiyle Ortadoğu petrolüne ihtiyacı artan Batı İran'la yakın ilişkiler kurmaya çalışsada Şah Musaddık'ın İngiliz karşıtı tavrı görüşmelerde engel rolünü oynamış ve Batı'nın İran petrolüne uyguladığı ambargo sonucunda İran ekonomisi ciddi şekilde zarara uğramıştır³²¹.

Ortadoğu petrolünün dünya petrolü içindeki payı %59.6'dır. Dünyada en kaliteli petrol rezervleri Ortadoğu'da bulunmaktadır. Üstelik petrolün aranma ve çıkarılması bakımında en ucuz petrol burada yer almaktadır. Bir varil petrolün maliyeti Suudi Arabistan'da 1,5 dolar, Irak'ta 1 dolar olarak saptanmıştır³²². Ortadoğu'da doğalgaz basıncının yüksek olması petrolün deniz kıyısına yakın olan kuyulardan üretilmesi ham petrolün daha az maliyetle üretilmesine sebep olmuştur. Bilindiği gibi Ortadoğu petrolü hegemon güçlerin ekonomilerinde önemli yer tutmaktadır. İlk defa 1870 yılında ABD tarafından bir milyar dolar sermayeyle kurulan Standart Oil şirketi 1872'de 40 milyon dolar petrol ihraç etmiştir. Bölgedeki diğer yabancı güç olan İngiltere 1909'da iki milyon sterling sermayeyle Anglo-Persian Oil Company'yi kurmuştur³²³.

1954 yılında Arap ülkeleri arasında kurulan Arap Ligi İktisadi Konseyi 1957'de petrol sanayisini millileştirmeyi karara alarak, 1959 yılından itibaren üç büyük

³²⁰ Railya Elif İDRİSOĞLU, "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları", **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.62.

³²¹ SLUGLETT and SLUGLETT, a.g.e., s.320-321.

³²² YILMAZ, a.g.e., s.105.

³²³ Şükrü S. GÜREL, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Nisan 1979, s. 30-37.

petrol üreticisi Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt'e eksiksiz bilgi vermek amacıyla Arap petrol konferansları düzenlenmeye başlamıştır³²⁴. 1959-1960 yılları arasında petrol fiyatlarının düşmesi petrol ihraç eden ülkelerin birlikte hareket etmesi ve 1960 yılında uluslararası örgüt olan OPEC'in kurulmasına imkan sağlamıştır³²⁵. Dış politikalarında petrolün ana belirleyici unsur olduğu ülkeler tarafından 1960 yılında OPEC'in kurulması uluslararası ilişkiler de önemli rol oynamıştır. 1973 yılında ise yükselen petrol fiyatlarının etkisiyle esas petrol tüketicileri tarafından küresel düzeyde petrol ve doğalgaz politikası alanındaki politikalarını koordine etmek amacıyla Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuştur³²⁶. 1970'li yılların ortasında yaşanan kriz sebebiyle uluslararası arenada petrolün rolü azalsa da, 21. yüzyılın başlarından itibaren iki taraflı ve çok taraflı formatta enerji diplomasisinin gerçekleştirilmesi için yeni kavramlar ve mekanizmalar gelişmeye başlamıştır. Hatta 21. yüzyılın başlarından itibaren, enerji kaynaklarına talep artması nedeniyle dünya ticaretinin hacmi genişlenmiştir³²⁷, Dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervi yaklaşık 1.140 milyar varildir. OPEC üyesi 11 ülke ise toplam ham petrol rezervinin %78'i (896 milyar varil) elinde tutmaktadır³²⁸. OPEC, 10-14 Eylül 1960 yılında 15 petrol üreticisi ülke tarafından Bağdat'ta kurulan uluslararası bir kuruluş olarak ifade edilmektedir. Dünya genelinde kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir kısmı OPEC'in kontrolü altında bulunmaktadır. Teşkilata üye olan birçok ülkenin ekonomisi ise petrol ihracat, ithalatına ve petrol fiyatlarına bağlı durumdadır. Örgütün başlıca görevi petrol , ihracatı ve üretiminde ülkelerin enerji politikasını ve faaliyetini koordine etmek, petrol piyasası ve fiyatlarında istikrar sağlanmasını elde etmektir. Bilindiği gibi, dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin %80'i OPEC

³²⁴ Daniel DURAND, **Uluslararası Petrol Sorunları**, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1974, s.112.

³²⁵ GÜREL, a.g.e., s.104.

³²⁶ Blijny Vostok I Sovremennost, İstitut Vostokovedeniya Ran, Moskva 2007, s.53, http://book.iimes.su/wp-content/uploads/2007/r2007sbor_p.pdf, (23.02.2018).

³²⁷ Aleksandr. M. SMİRNOV, Sravnitelny Analiz Energetičeskoj Diplomatii RF i Evropeyskogo Soyuzu, Sravnitel'naya Politika 2, 2014, s.87, <https://mgimo.ru/upload/docs2/6Alexander-Smirnov.pdf>, (12.02.2018).

³²⁸ AYHAN, a.g.e., s.88.

ülkelerinin payına düşmektedir. Kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük kısmı İran, Irak, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın payına düşmektedir. OPEC ülkeleri ekonomisinin önemli kısmını petrol ihracatından elde ettikleri gelir teşkil etmektedir³²⁹. OPEC'in nizamnamesi 15-21 Ocak 1961'de Karakas'ta gerçekleştirilen ikinci toplantıda onaylanmıştır³³⁰. OPEC'in kurulduğu Bağdat Konferansı'nda üretici ülkeler başlıca amaçlarını güçlü faktör olan petrol konusunda uluslararası şirketlerin fiyat ve üretim politikalarına karşı ortak bir politika izlemek ve fiyatların istikrarlı düzeyde tutulmasını sağlamak olarak kararlaştırmışlardır³³¹.

Ekonomileri tam olarak petrole bağlı olan ülkelerin çok zaman yaşanan istikrarsızlıklardan olumsuz yönde etkilendiğini ve petrol fiyatlarında yaşanan istikrarsızlıkların uzun yıllar boyu çok farklı sebepleri olduğunu söylemek mümkündür. İlk defa 1967 yılında 6 günlük Arap-İsrail savaşını İsrail'in kazanmasından sonra OPEC tarafından üye ülkelerin Petrol Politikası Bildirgesi yayımlanmıştır. Bildiride üye ülkelerden kendi petrol rezervlerini geliştirmeleri, bütün petrol operasyonlarına katılmaları, vergileri ve fiyatları kontrol etmeleri talep edilmiştir. 1973'te yaşanan Arap-İsrail savaşı zamanı ise OPEC üyesi Arap ülkelerinin ABD ve İsrail'e yönelik ambargo uygulamasının ardından petrol fiyatları önemli şekilde artış göstermiştir. Savaşın akabinde gerçekleşen OPEC toplantısında üye olan 9 Arap ülke tarafından ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını korumak için petrol üretimi ve fiyatlanmasının kontrol edilmesi kararı kabul edilmiştir³³². Nitekim İran'da da 1979 yılında ortaya çıkan Ayetullah Humeyni devrimi zamanı petrol fiyatları birdenbire yükselmiştir. Resmi fiyatlarda istikrarın sağlanması için 1979 Aralık ayında OPEC yetkilileri tarafından Venezuela'nın

³²⁹ Yuliya Vasileva PETROVNA, "Ekonomika Stran Eksporterov Nefti, Elektronnyy Nauçnyy Jurnal" **Neftegazovoe Delo**, 2012 No:6, s.576-577.

³³⁰Lala ALIZADE, "Sovremennyye Tendenci Razvitiya i Pravovogo Regulirovaniya Mirovogo Rınka Nefti", **Azerbaydjanskiy Gosudarstvennyy Ekonomicheskiy Universitet**, Magisterskaya Dissertachiya, Baku 2016, s.43.

³³¹AYHAN, a.g.e., s. 237.

³³²SLUGLETT and SLUGLETT, a.g.e, s.322.

Karakas bölgesinde toplantı yapılsada 1 varilin fiyatı 24 dolara yükseltilmiş, akabinde 1981 yılında yapılan toplantıda ise 36 dolara çıkartılmıştır³³³. Aynı zamanda İran-İrak savaşı ve 1991 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi sebebiylede petrol fiyatlarında hızlı yükselmeler yaşanmıştır. Hatta bu konudaki bilgiyi ABD Devlet Başkanı George Bush'un Newsweek dergisinde yayınlanan "Niçin Körfez'deyiz?" başlıklı makalesinde geniş yer verilmiştir. George Bush'un söylediklerine göre;"eğer ABD zamanında Kuveyt'in işgalinin önlemine almasaydı Saddam Hüseyin büyük petrol rezervlerinin yer aldığı Körfez'e tamamen sahip olabilirdi". Hatta Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda petrol fiyatlarının iki kat yükseldiğini de ifade etmiştir³³⁴. Körfez krizinin patlak vermesinin hemen ardından petrol fiyatı 15 dolardan 30 dolara kadar yükselmiştir³³⁵. Kuveyt'i işgal etmesi sebebiyle BM tarafından Irak aleyhine uygulanan ambargo sonucunda Irak'ın günlük petrol üretimi 3.1 milyon barelden 500 bin barele düşmüştür³³⁶, Körfez krizinin Kuveyt'in ekonomisine zararıysa 65 milyon dolar teşkil etmiştir³³⁷, 1991 yılında ise Sovyetler Birliği günlük 10.3 milyon varil petrol üretimiyle dünyanın en büyük petrol üreticisi olmuştur³³⁸. Genel itibarıyla bölgede yaşanan siyasi ve ekonomik krizler petrol ülkelerinin üretimini ve petrol fiyatlarını doğrudan etkilemektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da 1985'te 684 milyon ton petrol üretimi, 1990'da 1 milyar 14 milyon tona ulaşmıştır. 1974-1994 yılları arasında Ortadoğu'nun yedi büyük petrol ihracatçısı İran, Irak, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan ve BAE'nin toplam petrol ihracatı 16 milyar tondur. Ayrıca bu dönemde adı geçen yedi ülkenin askeri harcamaları

³³³ İdris DEMİR, "OPEC: Güçlü Bir Kartel?", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008, s.236-238.

³³⁴ Nasuh USLU, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, s.179.

³³⁵ Michael M. HUTCHISON and Aggregate DEMAND, "Uncertainty and Oil Prices: The 1990 Oil Shock in Comparative Perspective", **Monetary and Economic Department**, No:31, August 1991, s.34.

³³⁶ Eliyahu KANOVSKIY, "The Economic Consequences of the Persian Gulf War: Accelerating OPEC's Demise", The Washington Institute for Near East Policy, 1992, s.11.

³³⁷ KANOVSKIY, a.g.e., s.25.

³³⁸ KANOVSKIY, a.g.e., s.78.

toplam gelirlerinin %30'nu teşkil etmektedir. En yüksek askeri harcama Irak ve İran tarafından yapıldığı görülmektedir. Suudi Arabistan'da petrol gelirlerinin %30'u askeri harcamalara sarfedilmektedir. Örnek olarak, 1981-1993 yılları arasında 677,006 milyar dolarlık petrol ihracatının mukabilinde 283,929 milyar dolarlık askeri harcama yapıldığı bilinmektedir³³⁹.

Bütün bunlarla beraber enerji rezervleri 21.yüzyılda dünyada yaşanan birçok çatışma ve savaşların sebebi olmuştur. ABD eski Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'in "Enerji, elinde fazla güç olmayan ülkelere olağanüstü güçler vermektedir" cümlesi petrolün hem politika hem de ekonomide önemli bir faktör olduğunu göstermektedir³⁴⁰. Bunun dışında Winston Churchill'in "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir" sözü petrolün hegemon güçler için ne kadar değerli olduğunu bir daha vurgulamaktadır³⁴¹. Ancak enerji krizlerinin patlak vermesi ve bugünde devam etmesi uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda enerji güvenliği kavramı devletin siyasi ve ekonomik güvenlik seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır³⁴².

Jeopolitik ve jeostratejik konumu ve zengin enerji kaynakları sebebiyle Rusya küresel enerji denkleminde önemli yere sahiptir. Daha Sovyetler döneminde (1987) Rusya'da 51 milyon ton petrol üretilmiştir³⁴³. Rusya ekonomisi Sovyetler döneminde zor bir dönem geçirmiş, askeri ve sanayi ürünleri üretimi gerçekleştiren bir ülke

³³⁹ Suat PARLAR, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s.553-554.

³⁴⁰ Halil DAĞ, "Rusya'nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye", 21. Yüzyıl Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık-Ocak-Şubat 13-14, Sayı: 6, s.207, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi%281%29.pdf>, (15.12.2017).

³⁴¹ Yazgan ERBİL, "Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği", **Yüksek Lisans Tezi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s.29, http://sites.khas.edu.tr/tez/yazganerbil_izinli.pdf, (15.02.2018).

³⁴² YUREVNA, a.g.e., s.35.

³⁴³ Nataliya Valerevna VORONINA, "Toplivo-Energetičeskiy Kompleks, Rol Rossii Na Mirovom Rınke Nefti", Jurnal Daydjest Finansı, No: 9, 2005, ss.14-15, <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-rossii-na-mirovom-rynke-nefti>, (15.01.2018).

olmuştur. 1991’de SSCB’nin çökmesinden sonra kalan dış borçlar sebebiyle 1998 yılına kadar ekonomisi kötü bir duruma düşmüştür. Bu konuyla ilgili olarak 1993’de Rusya ve Paris Kulübü³⁴⁴ arasında imzalanan anlaşmada Moskova Sovyetler döneminden kalan 100 milyar dolar dış borcu kendisinin ödeyeceğini kabul etmiştir. Nitekim ihracatının %70-%75’ni doğalgaz, petrol ve diğer doğal kaynaklardan teşkil eden Rusya’nın rezervlerini uluslararası arenada değerlendirmesi sonucunda ekonomisi önemli şekilde gelişmiştir. 2003 yılından itibaren diğer ülkelerin Rusya’ya yatırım yapması, enerji rezervlerinin üretimi ve ihracatından elde edilen gelirlerle birlikte ekonomide diriliş yaşanmıştır. 2005 yılında ise altın\döviz rezervi 185 milyar dolara ulaşmıştır. Enerji kaynakları ve silah ihracatından elde ettiği gelirle Rusya borcunun önemli bir kısmını ödemiştir³⁴⁵. Rusya ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucunda “Mood’s Ajansı” tarafından yatırım yapılabilecek ülkelerin arasında 2003 Kasım tarihinde Rusya’nın da adı yer almaktadır³⁴⁶.

Rusya dış politikada önemli yere sahip olan enerjiyi diğer ülkelerle ilişkilerinde gerekli durumlarda siyasi bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Doğalgaz ve enerji rezervlerine sahip eski Sovyet ülkelerinin kendi petrolünü Rusya aracılığıyla dünya enerji piyasasına çıkarması Moskova’nın bu ülkeler üzerinde yıllardır devam eden hegemonluğunu daha da güçlendirmesine izin vermiştir. 27 Kasım 2001’de Hazar petrolünü Rusya aracılığıyla Avrupa’ya taşıyacak olan Bakü-Novorosiski boru hattı anlaşması faaliyete geçmiştir. Ancak Bakü-Novorosiski boru hattına alternatif olarak Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmayla ortaya çıkan Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi Rusya tarafından iyi bir şekilde karşılanmamıştır. Kremlin mevcut

³⁴⁴ Club de Paris, Resmi İnternet Sitesi, <http://www.clubdeparis.org/>, (15.02.2018).

³⁴⁵ İlyas KAMALOV, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası Moskova’nın Rövanşı**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, Ocak 2008, s. 12-14.

³⁴⁶ HEKİMOĞLU, a.g.e., s.118.

çıkarlarına ters olan bu proje ABD tarafından desteklenmiş ve eski Sovyet ülkeleri için bağımsız ekonomi geliştirmek yolunda büyük fırsat oluşturmuştur³⁴⁷.

1992 yılından itibaren, Rusya'nın enerji politikasının şekillenmesinde önemli belgeler kabul edilmeye başlanılmıştır. Bunlara 1992 yılında kabul edilmiş “Yeni Ekonomik Koşullar Altında Enerji Politikası Konsepti”, 2010 yılına kadar olan dönem için Rusya'nın enerji stratejisinin temel hükümleri, 2020 ve 2030 yılına kadar olan dönem için Rusya'nın enerji stratejisi dahildir. Moskova'nın 2030 Enerji Stratejisi Rusya'nın enerji politikasının ve ekonomisinin uluslararası arenada güçlendirilmesi için büyük önem taşımaktadır³⁴⁸. 2030 Enerji Stratejisi Rusya'nın enerji politikası ve enerji güvenliğinin sağlanmasında kilit rol oynamaktadır³⁴⁹. Ayrıca Rusya'nın 2020 yılına kadar olan Milli Güvenlik Stratejisi'nde ülkenin milli güvenliğini sağlamanın en önemli noktası enerji güvenliğinin sağlanması olarak belirtilmiştir³⁵⁰. 1998 yılında Rusya'nın enerji politikasının belirlenmesinde mühim rol oynayan Devlet Enerji Strateji Enstitüsü kurulmuş ve başlıca görevi yakın döneme ait yakıt ve enerji tesislerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir³⁵¹. Rusya'da enerji sektörü ile ilgili düzenlemeler 1995 tarihli Subsoil Yasası (Petrolün özel mülkiyete ait olduğunu öngören) ve aynı tarihte imzalanan Ürün Paylaşım anlaşmaları yasası çerçevesinde yapılmakta olup, bunun

³⁴⁷KAMALOV, a.g.e., s.31.

³⁴⁸ Yuriy Viktoroviç BOROVSKIY, “Energetičeskaya Politika Rossii Na Mejdunarodnoy Arene”, MGİMO MİD Rossii, s.41, <https://cyberleninka.ru/article/v/energetičeskaya-politika-rossii-na-mezhdunarodnoy-arene>, (15.02.2018).

³⁴⁹ Rasporyajeniem Pravitelstva Rossiyskoy Federaçii, Energetičeskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 Goda, 13.11.2009, s.40, <https://www.consultant.ru/law/hotdocs/7765.html/>, (15.03.2018).

³⁵⁰ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federaçii ot 12 Maya 2009 g. N537 “O Strategii Naçionalny Bezopasnasti Rossiyskoy Federaçii do 2020 goda” Rossiyskaya Gazeta, 19.05.2009, <https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>, (15.03.2018).

³⁵¹ Mustafa Cem ÜNAL, “Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi”, Açık Arşiv, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011, s.27, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6093/>, (15.03.2018).

dışında uluslararası anlaşmaların ilgili hükümleri de bu alanda önemli rol oynamaktadır³⁵².

Rusya'nın Enerji Stratejisinin temel ilkeleri aşağıdaki gibi maddelenmektedir³⁵³;

- Enerji politikası üzerinde devlet kontrolünün sağlanması,
- Petrol ve gaz şirketleri üzerinde devlet kontrolün sağlanması,
- Petrol ihracatından elde edilen gelirleri Rusya'nın ekonomisinin güçlendirilmesi için harcamak,
- Rusya'nın 2030 yılına kadar mevcut Enerji Stratejisinde temel hedefi enerji güvenliğidir. Rusya'nın enerji politikasında esas hedeflerden biride ülkenin ekonomi sektörünün potansiyelini artırmak için doğal enerji kaynaklarının en etkin ve doğru şekilde kullanılmasıdır.

Yukarıda bahsedildiği gibi Sovyetler'in çökmesinden sonra kendi iç sorunlarıyla yüzleşen Rusya'nın Vladimir Putin'in iktidara gelmesine kadar parçalanacağı öngörülmekteydi. Dış politikada köklü değişiklikler yapan Putin günümüzde Rusya'yı yeniden küresel güç statüsüne getirmeyi başarmıştır. Hiç şüphesiz Rusya'nın sahip olduğu enerji rezervleri de ekonomisinin canlanmasında büyük rol oynamaktadır. 2003 yılının sonundan itibaren enerji sektörünün devletin kontrolü altına geçmesiyle beraber enerji politikası dış politikanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Rusya'nın enerji politikasında dev enerji şirketi olan Gazprom'un rolü önem arz etmektedir. Nitekim Gazprom dünyanın en büyük yedinci şirketi olması sebebiyle de diğer uluslararası şirketlerle her zaman rakip konumundadır. Aynı zamanda Devlet

³⁵² Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G8 Başkanlığı, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelistmeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa, (06.03.2018).

³⁵³ Rusya Enerji Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://minenergo.gov.ru/node/1026>, (06.03.2018).

Gazprom'u bazı durumlarda enerji politasında baskı aracı olarak kullanmaktanda çekinmemektedir. Örnek olarak, 2006 yılında Ukrayna'ya ihraç edilen doğalgazın kesilmesi bizat Gazprom aracılığıyla gerçekleştirilmiştir³⁵⁴. Genel itibarıyla Rus dış politikasında enerjinin tehdit aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu sebeple Gazprom'un politikada aktif kullanılan bir araç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hatta "Stratfor"un 2011 yılında yayımlanan makalesinde: "Rusya'nın enerji politikasında yeni bir dönüşüm hazırlandığı ve enerji faktörünü politik bir araç olarak kullandığı" iddia edilmektedir³⁵⁵. Gazprom'un uluslararası arenada sahip olduğu önemli statüsü Rusya'nın da nüfusunu artırmaktadır. "Gazprom için iyi olan Rusya için de iyidir" sloganı kurumun Rusya için taşıdığı önemin bariz örneği olmaktadır³⁵⁶. Ayrıca Gazprom'un Rusya ekonomisine sağladığı katkı payı da oldukça önemli bir faktördür. Böylelikle Gazprom'un enerji rezervlerinin ihracatından elde ettiği gelir ülkenin GSYİH'nin %8'ni oluşturmaktadır³⁵⁷. Rusya'nın enerji rezervleri 23-24 milyar ton petrol, 47-50 trilyon metre³gaz olarak değerlendirilmektedir³⁵⁸.

Rusya'nın dış politikasında enerji güvenliği özel bir konuma sahiptir. Bugün Rusya dünyadaki petrol piyasasının en büyük aktörlerinden biri ve ikinci en büyük petrol ihracatçısı ve ithalatçısı durumundadır.1986 yılında Rusya'nın günlük petrol üretiminin fiyatı 11.5 milyondan 1996 yılında 6.1 milyona inmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi 1991'de Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya'nın ekonomisinde durgunluk yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda petrol fiyatlarının düşmesi bütçe gelirlerini de düşürmüştür. Bütçe gelirlerinin azalması ise ülkede nakit paraya olan ihtiyacı da beraberinde artırmıştır. Ayrıca ekonomik kriz petrol ve doğalgaz üretiminin de

³⁵⁴ KAMALOV, a.g.e., s.279-280.

³⁵⁵ YUREVNA, a.g.e., s.29.

³⁵⁶ HEKIMOĞLU, a.g.e., s.120.

³⁵⁷ VAROL, a.g.e., s.109.

³⁵⁸ Gazprom, a.g.e.

azalmasına sebep olmuştur³⁵⁹. 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya'nın ekonomisinde özellikle petrol sanayisinde ilerleme yaşanmıştır. Vladimir Putin meşhur "Rusya binyıllık dönemin dönüşünde" konuşmasında Rusya için önemli olan; Rusya ekonomisinin modernleştirilmesi, iç politikada istikrar sağlanması, Rusya'nın milli güvenliğinin artırılması olmak üzere 3 noktayı belirtmiştir³⁶⁰. Daha 1999 yılında Vladimir Putin Başbakan tayin edilirken bir sıra vergilerin azaltılması, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması gibi bir takım ekonomik reformlara imza atmıştır. İktidarının ilk yılında Rusya'nın ekonomik anlamda çökmüş olmasının yanısıra Kremlin IMF'e 16.6 milyar dolar borcu bulunmaktaydı. 2000 yılında ise Rusya'nın dış borcu 158.7 milyar dolar teşkil etmiş, kamu ve dış borcu ülkenin GSYİH'nin %84 oranına ulaşmış idi. Lakin 1999 yılında yükselen petrol fiyatları sayesinde kendi enerji kaynaklarını dünya piyasasında pazarlama fırsatı Rus ekonomisinin canlanması için fırsat olmuştur. 1998 yılında petrol varilinin günlük fiyatı 11.88 dolar olduğu halde, 1999 Ağustos ayında petrolün günlük varol fiyatı 20.17 dolar, Aralık'ta 25.48 dolar, 2000 Mayıs ayında 27.47 dolar, Kasım'da ise 32'52 dolar teşkil etmiştir.³⁶¹.

Rusya'nın enerji politikasında Ortadoğu ülkeleri daha Sovyetler döneminden bu zamana kadar önemli rol oynamaktadır. Rusya'nın Ortadoğu'ya karşı mevcut genel ilgisi ise Kiyev Rusya'sı döneminden beri başladığı bilinmektedir³⁶². Rusya için zengin doğal enerji kaynaklarına sahip ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Rusya ve Suudi Arabistan'ın enerji stratejisinde en büyük fark Moskova sahip olduğu petrolün hepsini üretirken, Suudi Arabistan petrol rezervlerini saklamaktadır. Moskova'nın ham

³⁵⁹ Emre POLAT, **Russian Energy Security Through the Prism of Diversification of Natural Gas Trade with The EU**, Moscow: Moscow State Institute of International Relations, 2016, s.59.

³⁶⁰ Vladimir PUTİN, "Russia At The Turn Of The Millennium", 1999, <http://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm>, (05.03.2018).

³⁶¹ VAROL, a.g.e., s.73.

³⁶² Aleksandra ÇUVARYAN, "Energetičeskiye Otnosheniya Na Blijnem Vostoke", Diplomatičeskoy Akademii MİD Rossii, s. 83-84, http://observer.materik.ru/observer/N1_2014/073_090.pdf, (05.02.2018).

petrol fiyatlarının oluşmasındaki rolü gittikçe artmaktadır. Ayrıca Rusya OPEC üyesi olmamasına rağmen 1998 yılından itibaren gözlemci statüsünde OPEC'in toplantılarına aktif katılım gerçekleştirmektedir. 2008 yılının ortalarından itibaren dünya petrol fiyatlarında çöküş yaşanması sebebiyle Rusya ortak işbirliği içinde hareket etmek için OPEC üyesi ülkelere daha fazla önem vermeye başlamıştır³⁶³. Suudi Arabistan ve diğer OPEC ülkelerinin ekonomisi Rusya'dan farklı olarak petrol fiyat gelirlerine tam olarak bağımlılık göstermektedir. Ancak Rusya'nın silah sanayisi iyi bir şekilde geliştiği için dolayısıyla petrol fiyatları Rusya'yı Suudi Arabistan ve diğer Basra Körfezi ülkeleri kadar etkilememektedir. Suudi Arabistan ve diğer OPEC ülkelerinde petrol fiyatları ile ilgili kararları bürokrasi belirlerken, Rusya'da bu mesele ile ilgili kararlar hükümet ve petrol kampanyaları tarafından alınmaktadır. 2007 yılında Rusya'nın günlük petrol ihracatı 5,264 milyon varil olduğu halde, 2010 yılında bu rakam 5,609 milyon varil teşkil etmiştir³⁶⁴. 2009 yılının istatistik bilgilerine göre, Rusya'da 494 milyon ton petrol, 663 milyar m³ gaz üretilmiştir. 2010 yılında ise Rusya'nın yıllık petrol üretimi 500 milyon tona, gaz hasılatı ise 588,9 milyar m³'e ulaşmıştır³⁶⁵.

2006 yılında Petersburg'da gerçekleşen G8 Zirvesinde Rusya tarafından küresel enerji güvenliğinin sağlanması için resmi belgeler kabul edilmiştir³⁶⁶. Zirvenin ana konusu Ukrayna enerji krizi, Avrupa ülkelerinin Rusya'dan enerji bağımlılığının olması ve enerji güvenliği olmuştur.13 Ocak 2010'da Rusya Güvenlik Konseyin de yaptığı konuşmada Dmitri Medvedyev, enerji güvenliğinin ülkenin bağımsızlığı için

³⁶³ BOROVSkiY, a.g.e., s.41.

³⁶⁴Xlopov Oleg ANATOLYEviÇ, "Politika OPEK i İnteresı Rossii", Jurnal Obşestvo: Politika, Ekonomika, Pravo No:3, 2012, s.34,<https://cyberleninka.ru/article/v/politika-opek-i-interesy-rossii>, (05.03.2018).

³⁶⁵ Ali HASANOV, "Xezer-Gara Deniz Hovzesi ve Cenubi Gafgazın Geoiqtisadiyyatı:Azerbaycannın Enerji Siyaseti", **Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdareçilik Akademiyası**, s.30-31.

³⁶⁶ Jiznin Stanislav ZAXARoviÇ, "Rossiyskaya Energetičeskaya Diplomatiya i Mejdunarodnaya Energetičeskaya Bezopasnost", Jurnal Baltikskiy Region No: 1, 2010, s.11, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiyskaya-energetičeskaya-diplomatiya-i-mezhdunarodnaya-energetičeskaya-bezopasnost-geopolitika-i-ekonomika>, (05.032018).

önemli bir rol oynadığını dile getirmiştir. 27-30 Ocak 2011 tarihinde gerçekleşen Davos Enerji Formu'nda dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedyev enerjinin güvenliği ve verimliliği meselesinin önemini belirtmiştir³⁶⁷. Örnek olarak, 11 Eylül'de yaşanan terör olayının; hem dünya enerji piyasası ve güvenlik meselelerinde hem de ABD, Rusya ve Suudi Arabistan üçgeninde önemli bir iz bıraktığı bilinmektedir. İkiz kulelere yapılan saldırı sonrası bir taraftan ABD ve Rusya aynı safta yer alırken, diğer taraftan ABD ve Suudi Arabistan ilişkilerinde gerilim yaşanmıştır. ABD ve Rusya radikal terör örgütlerine karşı birlikte sert bir tavır sergilemiş, dolayısıyla normalde ABD'nin müttefiki olan Suudi Arabistan bu olaydan sonra Rusya ile yakınlık kurmaya başlamıştır³⁶⁸. Bunun dışında 11 Eylül saldırısının ardından Suudi Arabistan petrolüne olan güven zayıflamış ve Rusya'nın OPEC'e alternatif bir aktör olması gündeme gelmiştir. Buna rağmen Suudi Arabistan enerji piyasasında mevcut güçlü konumunu korumaktadır. Suudi Arabistan atıl kapasitesinin günlük 1,4-1,9 varil olduğunu ve Rus petrolünün OPEC petrolü ile kıyaslamada daha pahalı olduğu göz önünde bulundurulursa, Moskova'nın Suudi Arabistan karşısında daha zayıf konumda yer aldığını söylemek mümkündür³⁶⁹. Bilindiği gibi Rusya'nın Ortadoğu'da enerji politikasında İran önemli rol oynamaktadır. Her iki ülke de nükleer enerji ve siyasi işbirliği konusunda ilişkilerini geliştirmektedir. Aynı zamanda Rusya tarafından İran'a barışçıl nükleer enerji programlarının geliştirilmesi için yardımlar yapılmakta ve Moskova İran'da askeri üslerini genişletmektedir. Bunun dışında Rusya İran'ın

326 Çernenko Elena FEDEROVNA, "Energetičeskaya Sostavlyayuşaya Politiki Rossii v Zerkale Geoeekonomiki", Vestnik RUDN, Seriya Mejdunarodniye Otnosheniya, 2012, No: 4, s.63, <https://cyberleninka.ru/article/v/energetičeskaya-sostavlyayuşaya-politiki-rossii-v-zerkale-geoeekonomiki>, (05.02.2018).

327 Gawdat BAHGAT, "The New Geopolitics of Oil: The United States, Saudi Arabia and Russia", Foreign Policy Research Institute, 2003, s. 449-451, <https://www.fpri.org/article/2003/07/new-geopolitics-oil-united-states-saudi-arabia-russia>, (05.01.2018).

³⁶⁹Emre BAYSOY, "Rusya, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitikası", **Dergipark**, s.69, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrj/article/view/5000098906/5000092162>, (05.01.2018).

güneyinde yer alan petrol sahalarının keşfedilmesi ve işlenilmesinde aktif yer aldığı görülmektedir³⁷⁰.

Dünyada toplam petrol ve gaz rezervlerinin %25'ne sahip olan Rusya Federasyonu dünya ülkeleri arasında ikinci sıraya sahiptir. BM'nin verdiği istatistik bilgilere göre, Rusya doğalgaz ihracatı ve üretiminde, sahip olduğu kömür rezervlerine göre ilk yerde bulunmaktadır. Bunun dışında Rusya sahip olduğu elmas rezervlerine göre ilk yere, üretimine göre ise ikinci sırada yer almaktadır³⁷¹. 2015 yılında Rusya'nın doğalgaz ve petrol üretiminin de ortalama 10.73 milyon varil artış gözlemlenmiştir. British Petroleum'un istatistiksel verilerine göre, Rusya 2014 yılında ABD'den sonra ikinci en büyük gaz üreticisi olmuştur. Bahsedilen yılda Rusya'nın doğalgaz üretimi 578,7 milyar m³ teşkil etmiştir³⁷². 2020 yılına kadar Rusya'nın gaz üretiminin 2011 yılı ile kıyaslamada 3.2, petrol üretiminin ise 1.7 defa artması beklenmektedir³⁷³.

Rusya'da başlıca petrol havzaları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır³⁷⁴;

- Sakhalin- yedi milyar varil,
- Doğu Sibiry- 81 milyar varil,
- Volga Ural-15 milyar varil,
- Kuril-Aleut-yedi milyar varil,
- Hazar havzası-81 milyar varil.

³⁷⁰ Çerņiçina Sofiya YURYEVA, "Naçionalnaya Bezopasnost i Energetičeskaya Diplomatiya Rossii Na Blizhnem Vostoke", Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Ministerstva İnostrannix Del Rossiyskoy Federacii, s.4, <https://cyberleninka.ru/article/v/natsionalnaya-bezopasnost-i-energetičeskaya-diplomatiya-rossii-na-blizhnem-vostoke>, (05.01.2018).

³⁷¹ ASVATUROVA, a.g.e., s.24.

³⁷² POLAT, a.g.e., s.50.

³⁷³ FEDEROVA, a.g.e., s.65.

³⁷⁴ West Siberian Oil Basin, PetroNeft, <http://petroneft.com/operations/west-siberian-oil-basin/>, (05.01.2018).

Rusya sahip olduğu doğalgaz rezervleri açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Zengin doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya Avrupa lkelerinin %70 doğalgaz ihtiyacını da karşılamaktadır. Rusya'da en çok doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bölge olan Batı Sibirya ülkenin doğalgaz üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Batı Sibirya'nın dışında Rusya'nın doğalgaz rezervlerinin önemli kısmının bulunduğu bölge Doğu Sibirya ve Rusya'nın Uzak Doğusu olarak bilinmektedir. Resmi istatistiksel verilerine göre, Doğu Sibirya 52,4 milyar m³ doğalgaz rezervine sahip olduğu ifade edilmektedir³⁷⁵.

Bağımsız Devletler Topluluğu ve Avrupa lkeleri enerji alanında Rusya'nın esas ortakları olarak kalmasına rağmen, Moskova aktif şekilde Basra Körfezi lkeleri ile ilişkilerini güçlendirme çabası içerisindedir. Ortadoğu lkelerinin toplam enerji kaynakları 802 milyar varil olduğunu göz önünde bulundurursak, bölgenin Rusya için ne kadar önemli olduğunu anlamak mümkündür. Suudi Arabistan'dan sonra Rusya ikinci en büyük petrol üreticisi olan ülkedir. 1998-2005 yılları arasında Rusya'nın petrol üretimindeki artışı dünyadaki petrol tedarikinin %40'nı oluşturmakta idi. 2005 yılında Rusya'nın ürettiği petrol toplam dünya petrol üretiminin %12.1'ni, Suudi Arabistan'nın üretimi ise %13'5'ni teşkil etmiřtir³⁷⁶. 2012-2014 yılları arasında petrol retiminde Rusya ilk sırada, Suudi Arabistan ise ikinci sırada yer almaktadır. Bunun dışında, 2013 yılında Rusya %19,6, 2014 ise %16,7 oranında doğalgaz retmiřlerdir³⁷⁷. OPEC yesi olmamasına rağmen, Suudi Arabistan Rusya'nın Ortadoğu'daki enerji politikaları için önemli rol oynamaktadır. Hatta 2015 yılında Suudi Arabistan tarafından petrol fiyatlarının düşürülmesi dış ticaret gelirinin %70'i petrol ve doğalgaza bağlı olan

³⁷⁵ Gazprom Eastern Gas Program, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/east-program/>, (05.01.2018).

³⁷⁶Varol, a.g.e., s.134.

³⁷⁷Energetieskaya Strategiya Rossii Na Period Do 2035, s.7, www.energystrategy.ru, (13.02.2018).

Rusya'nın ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir³⁷⁸. 2004 yılında ise Rusya'nın petrol şirketi Lukoil Oversiz Rub El –Hali bölgesinde doğalgaz sahalarının keşfedilmesi ve işlenilmesine dair ihale kazanmışlardır. Akabinde 2007 yılında %80 hissesi Lukoil Oversiz %20 hissesi ise Suudi Aramco'ya ait olan “LUKSAR” enerji şirketi kurulmuştur. Bahsedilen yılda “Stroytransgaz” ve “Suudi Aramco” arasında Şeyba-Abkeyk boru hattının inşaedilmesi hakkında 100 milyon değerinde sözleşme imzalanmıştır³⁷⁹. 2005 yılında Rusya Ticaret Odası Başkanı Yevgeniy Primakov'un Doha'ya ziyaretinin akabinde 2006 yılında ise Rusya ve Katar Dışişleri Bakanları Sergey Lavrov ve Hamad Jassim arasında gerçekleşen görüşmede taraflar enerji işbirliğinin güçlendirilmesinin önemini belirtmişlerdir³⁸⁰. 11 Şubat 2007 tarihinde Münih Güvenlik Konferansı'na Rusya'nında katılmasının ardından Vladimir Putin'in liderliği ile Katar ve Suudi Arabistan'a da ziyaret gerçekleştirilmiştir. Yapılan ziyaret Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri arasında enerji işbirliğinin ilerlemesinde önemli rol oynamıştır.

Moskova 1990'lı yılların sonu 2000'li yılların başlangıcından itibaren OPEC ülkelerine daha fazla önem göstermeye başlamıştır. Rusya-OPEC ilişkileri 1991'den itibaren gelişme göstermiştir. 1998-1999 yıllarında dünya petrol fiyatlarında düşüş yaşanması sebebiyle OPEC'le ilişkilerini güçlendiren Rusya bu dönemden itibaren OPEC tarafından gerçekleşen toplantı ve kongrelere katılmaya başlamıştır.2001'de ikiz kulelere yapılan saldırı ve küresel ekonomik krizden sonra ilişkilerin kuvvetlendiği görülmektedir. Ancak 2002'de Rusya ve OPEC arasında petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve OPEC Moskova'dan üretimini

³⁷⁸ Rusya, Suudi Arabistan ve Avrupa Üçgeninde Türkiye, Türkiye Enerji Vakfı, 1 Şubat 2016, <http://www.tenva.org/2015-rusya-suudi-arabistan-ve-avrupa-enerji-ucgeninde-turkiye>, (13.02.2018).

³⁷⁹ ASVATUROVNA, a.g.e., s.105.

³⁸⁰ Li XING and Ma YUAN, “A Comparative Analysis Of Us-Russia Middle East Energy Strategy”, Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, Vol: 4, No:3, 2010, s.93, <http://mideast.shisu.edu.cn/upload/article/85/49/612065154fd1bea1ea15e3cb2c54/36b62312-3c50-4985-a394-7f667d6a8990.pdf>, (13.01.2018).

azaltması hakkında talepte bulunmuştur. 2002 Mart ayında petrol yöneticileri Rusya'nın günlük petrol üretimini azaltmak için anlaşılarda yapılan araştırmalar Rusya'nın üretimini azaltmadığını göstermektedir³⁸¹. Lakin ABD'nin 2003 yılında Irak'a girmesinden sonra petrol fiyatlarının yükselmesiyle beraber anlaşmazlık sona ermiştir³⁸². 2003-2007 yılları arasında daha çok petrol fiyatlarında yükseliş ön planda yer almıştır. İlerleyen ikili ilişkilerin akabinde 2005 yılından itibaren Rusya ve OPEC arasında Rusya Enerji Bakanı ve diğer resmi bürokratlarında katılımıyla planlanan enerji diyalogu kurulmuştur³⁸³.

2008 yılında petrol fiyatlarında yeniden yaşanan düşüş ve Rusya'nın Gürcistan'a karşı savaş başlatmasıyla birlikte Rusya ve OPEC arasında karşılıklı işbirliği ön plana geçmiş, Kremlin'in Batı cephesiyle ilişkileri ise bozulmuştur. Hatta dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedyev zamanında OPEC resimleri ve Libya Enerji Bakanı Abdulla Salim El Badri tarafından Rusya'ya ziyaret gerçekleştirilmiş ve görüşmenin esas konusunu petrol üretiminin azaltılması hakkında müzakereler teşkil etmiştir. Ancak Rusya bu görüşmede kendi üretimini azaltacağına dair söz vermekten kaçınmıştır³⁸⁴. Buna rağmen Rusya'nın 2008 yılındaki günlük petrol üretimi 9.78 milyon varil olduğu halde 2009 Ocak ve Şubat ayında bu rakam 9.75 milyon varil teşkil etmiştir³⁸⁵. Yapılan müzakerelerin akabinde 2009'da Rusya Federasyonu'nu önemli görevlilerinden (deputy prime minister)İgor İvanoviç Sechin'in liderliği altında Rus heyeti OPEC'in Viyana'da gerçekleştirilen toplantısına

³⁸¹ Jareer ELASS and Amy Myers JAFFE, "The History and Politics of Russia's Relations with OPEC", James A. Baker III Institute for Public Policy and The Institute of Energy Economics Japan, May 6, 2009, s.18.

³⁸²Oleg Xlopov ANATOLEVICH, "Politika OPEC i İnteresı Rossii, Jurnal Obshestvo: Politika", **Ekonomika**, Pravo, No:3, 2012, s.34-35,<https://cyberleninka.ru/article/v/politika-opek-i-interesy-rossii>, (21.01.2018).

³⁸³Sotrudnichestvo s OPEC, Ministerstvo Energetiki Rossiyskoy Federacii, <http://minenergo.gov.ru/node/496>, (23.12.2017).

³⁸⁴ ELASS and JAFFE, a.g.e., s.20.

³⁸⁵ Rossiya Otkazalas Rabotat Po Pravilam OPEC, İstitut Energetisheskoy Strategii, 11.09.2009, <http://www.energystrategy.ru/news/11.09.2009-1.htm>, (21.01.2018).

katılmıştır³⁸⁶. Hiç şüphesiz bu yakınlaşmanın arkasında duran en önemli sebeplerden biride rublenin düşmesinden dolayı Rusya'nın ekonomisinin zarara uğramasıdır. Hatta 2009 yılında Rusya'nın Maliye Bakanı Aleksey Kudrin bütçede 1,5 -2 trilyon değerinde açık olduğunu bildirmiştir³⁸⁷.

Dünya petrol fiyatlarının düzenlenmesinde OPEC'in büyük rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, Basra Körfezi ülkelerinin Rusya'nın enerji ortaklığı planları için ne kadar önemli olduğunu anlamak mümkündür³⁸⁸. 2008 yılının sonlarına doğru OPEC Genel Sekreteri ve Libya Petrol Bakanı Abdulla Salim El-Badri ile dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedyev arasında gerçekleştirilen görüşmede Rusya'nın OPEC'le daha sık işbirliği kurmak istemesi dile getirilmiştir³⁸⁹. 25 Eylül 2008'de Rusya'nın Enerji Bakanı Sergey Şmatko OPEC'in dünya petrol fiyatları üzerindeki etkisini takdir ettiğini ve Moskova'nın artık OPEC'le daha sık işbirliği yürütmesi gerektiğini belirtmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün Rusya'nın ekonomisi için büyük tehlike olduğunu söyleyen Bakan petrol üretimini artırmak için enerji firmalarının mücadele etmesi gerektiğini de vurgulamıştır³⁹⁰.

OPEC ve Rusya arasında Enerji Diyalogu meselesi ilk defa 2005 yılında gündeme gelerek resmileştirilmiş ve ilk kez 2012 yılında konuyla ilgili toplantı gerçekleştirilmiştir³⁹¹. Üçüncü üst düzey Rusya-OPEC enerji diyalogu 2013 yılında Viyana'da toplanmıştır³⁹². 30 Temmuz 2015'de Moskova'da Rusya ve OPEC arasında

³⁸⁶ ANATOLEVICH, a.g.e., s.35,

³⁸⁷ ELASS and JAFFE, a.g.e., s.19.

³⁸⁸ ANATOLYEVICH, a.g.e., s.35.

³⁸⁹ ELASS and JAFFE, a.g.e., s.20.

³⁹⁰ Russia Wants to Influence Global Oil Price-Minister, "Reuter" 25.09.2008, <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-pricesbpind/russia-wants-to-influence-global-oil-price-minister-idUSTRE48O1EZ20080925>, (21.01.2018).

³⁹¹ http://www.opec.org/opec_web/en/3788.htm, (21.01.2018).

³⁹² The 3rd High-Level Meeting of the OPEC-Russia Energy Dialogue Was Held Today in Vienna, Institute of Energy for South-East Europe, <http://www.iene.eu/the-3rd-high-level-meeting-of-the-opec-russia-energy-dialogue-was-held-today-in-vienna-p911.html>, (21.01.2018).

Dördüncü Üst Düzey enerji diyalogu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Görüşmede en çok vurgulanan mesele petrol üretiminin azaltılması ve fiyatlarda yaşanan istikrarsızlık olmuştur³⁹³. Toplantıya Rusya'nın Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve OPEC Genel Sekreteri Abdulla Salem El-Badri başkanlık etmiştir³⁹⁴. Akabinde Beşinci Üst Düzey Rusya-OPEC enerji diyalogu 24 Ekim 2016'da Viyana'da bir araya gelmiştir³⁹⁵. Görüşme sırasında Aleksandr Novak ve OPEC'in Genel Sekreteri HE Mohammad Sanusi Barkindo, Hindistan'ın Petrol ve Doğalgaz Bakanı D.Prandxanom, Suudi Arabistan'ın Petrol Bakanı A. Al-Naimi arasında müzakereler gerçekleştirilmiştir³⁹⁶. Yapılan müzakerelerin başlıca konusu kısa, orta ve uzun vadeli petrol piyasasındaki hedefler olmuştur. Bunun dışında son zamanlarda dünya petrol fiyatlarında yaşanan istikrarsızlık görüşmede dile getirilmiştir³⁹⁷.

2016 yılının Eylül ayında Çin'in Hangzhou eyaletinde gerçekleştirilen G20 zirvesinde ise Rusya ve Suudi Arabistan arasında enerji ve ekonomi alanında yakın işbirliği kurulması amacıyla ortak bildiri imzalanmıştır. Aynı zamanda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Suudi Arabistan Kralı Muhammed bin Salman arasında dünya petrol fiyatlarında istikrar sağlanması ve uzunvadeli yatırım hakkında müzakereler yapılmıştır³⁹⁸. Rusya ve OPEC işbirliğinin giderek ilerlemesi adına Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 23 Aralık 2016'da gerçekleşen basın toplantısındaki konuşması oldukça önemlidir. Toplantıda Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Rusya ve

³⁹³Fourth Meeting of the OPEC-Russia Energy Dialogue, Organization of Petroleum Exporting Countries, 30.07.2015, http://www.opec.org/opec_web/en/3127.htm, (18.02.2018).

³⁹⁴http://www.opec.org/opec_web/en/press_room/3127.htm, (18.02.2018).

³⁹⁵Rossiia i OPEK Soglasni Na Menshe, Gazeta.ru, 24.10.2016, <https://www.gazeta.ru/business/2016/10/24/10268897.shtml>, (18.02.2018).

³⁹⁶ Russia and OPEC, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, http://www.mid.ru/rossia-v-gruppe-20-rossia-i-specializirovannye-mezdunarodnye-ekonomiceskie-organizacii-mvf-vto-oesr-fseg-opek-i-dr/-/asset_publisher/uFvfWVmCb4Rl/content/id/2142166, (18.02.2018).

³⁹⁷http://www.opec.org/opec_web/en/press_room/3789.htm, (20.02.2018).

³⁹⁸Rossiia Gotovit Alternativu OPEK, PolitRussia.com, 06.09.2016, <http://politussia.com/ekonomika/rossiya-gotovit-alternativu-998/>, (25.02.2018).

OPEC işbirliğinin herkes için faydalı olacağını ve petrol üretiminin azaltılması konusundada birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır³⁹⁹.

Petrol üretimi konusunda rekabet küresel güçler arasında her zaman devam etmiştir. En çok petrol üreten ülkeler listesine günlük 12 milyon 500 bin varil ile öncülük eden ABD'yi, 11 milyon 600 bin varil ile Suudi Arabistan ve 10 milyon 800 bin varil ile Rusya izlemektedir. Son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ABD dışında diğer petrol ülkelerinin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Petrol fiyatlarının ilk önce 50, daha sonra 40 doların altına inmesi ile beraber Rus para birimi ruble bu durumdan zarar görmüştür. Rusya ile beraber petrol fiyatlarındaki düşüşten etkilenen Suudi Arabistan'ın döviz rezervleri 7 milyar 700 milyondan 647 milyar dolara inmiştir. Suudi Arabistan'ın ekonomisini etkileyen nedenlere, yalnız petrol fiyatlarındaki düşüş dahil olmamakla beraber, aynı zamanda Yemende savaşa dahil olması ve Eylül 2015'te yaşanan Hac felaketi de sayılabilmektedir⁴⁰⁰.

2016 yılının Kasım ayında OPEC üyesi 13 ülke günlük petrol üretimini 1,2 milyon varil, örgüte üye olmayan 11 ülke ise 600 bin varil azaltmak hakkında anlaşmışlardır. Anlaşmanın imzalanmasının akabinde (19 Aralık) petrolün bir varili 55.3 dolar olmuştur. Enerji Bakanı Aleksandr Novak Rusya'nın günlük petrol üretiminin 11 milyon varilden fazla olduğunu ve Rusya olmadan petrol piyasasında istikrar sağlanmasının mümkün olmayacağını bildirmiştir. Bunun dışında Bakan Novak üretim azaltılması hakkında müzakerelerin 2015 yılında Rusya, Suudi Arabistan ve Venezuela arasında başlatıldığını ifade etmiştir⁴⁰¹. 30 Kasım'da imzalanan anlaşmadan sonra Rus para birimi ruble yükselmeye başlamıştır. Rusya Bankası'nın

³⁹⁹Putin Schitaet Sotrudnichestvo Rossii s OPEK Poleznım Dlya Vsex, Ria Novosti, 23.12.2016, <https://ria.ru/economy/20161223/1484435071.html>, (25.02.2018).

⁴⁰⁰ YILMAZ, a.g.e., ss.235-240.

⁴⁰¹Stranı OPEK Ne Mogli Dogovoritsya Mejdu Soboy s 2008 Goda, Vedomosti.ru, 19.12.2016, <https://www.vedomosti.ru/business/characters/2016/12/19/670312-strani-opek>, (23.02.2018).

istatistik verilerine göre 2016 Aralık ayında 1 dolar-61,7931, 1 euro ise 64,6727 Ruble olmuştur⁴⁰². 2017 Aralık ayında ise Rus rublesi ve ekonomideki enflasyon oranı büyük ölçüde istikrarlı bir seyir izlemiştir⁴⁰³.

Yukarıda bahsedildiği gibi 24 ülke tarafından petrol üretiminin azaltılması hakkında anlaşma 1 Ocak 2017’de yürürlüğe girmiştir. Akabinde 22 Ocak tarihinde Venezuela Petrol ve Sanayi Bakanı Nelson Martinez petrol üretimini yaklaşık 90 bin varil civarında azalttıklarını ifade etmişlerdir. Enerji Bakanı Aleksandr Novak Ocak ayında Rusya’nın günlük petrol üretiminin 11,15 milyon varil teşkil ettiğini bildirmiştir⁴⁰⁴. OPEC’in ileri sürdüğü tahminlere göre Şubat ayında Rusya’nın petrol üretimi 2016 yılıyla kıyaslandığında 60 bin varil azaldığı ve 11.21 milyon varil olduğu görülmüştür⁴⁰⁵. Mart ayının istatistik verilerine göre Rusya’da ortalama günlük petrol üretimi 11.046 milyon varil⁴⁰⁶ Nisan ayında ise 11 milyon varil civarında olmuştur⁴⁰⁷.

24-25 Mayıs 2017 yılında Viyana’da OPEC üyesi ve OPEC üyesi olmayan ülkelerin katıldığı 172. OPEC olağan toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantının başlıca konusu petrol üretiminin sınırlandırılması olmuştur. Toplantının sonucu olarak OPEC üyeleri anlaşmanın 9 aylık zaman dilimiyle uzatılması (2018 yılının ilk yarısına kadar) hakkında karar almışlardır⁴⁰⁸. OPEC üyesi ülkeler ve 11 OPEC üyesi olmayan ülke

⁴⁰² Chentralnyy Bank Rossiyskoy Federachii, https://cbr.ru/currency_base/daily.aspx?date_req=20%2f12%2f2016, (23.02.2018).

⁴⁰³ OPEC Monthly Oil Market Report, 18 January 2018, s.19, http://www.opec.org/opec_web/en/publications/338.htm, (23.02.2018).

⁴⁰⁴ OPEK Vıpolnila Soglasheniye o Sokrashenii Dobichi Nefti Na 80 Prochentov, Lenta.ru, 22.01.2017, <https://lenta.ru/news/2017/01/22/opec80percent/>, (23.02.2018).

⁴⁰⁵ OPEK Povichila Prognoz Po Dobiche Nefti v Rossii, Ria Novosti, 14.03.2017, <https://ria.ru/economy/20170314/1489979275.html>, (23.02.2018).

⁴⁰⁶ Rossiya v Marte Sokratila Dobichu Nefti Bolee Chem Na 200 Tısyach Barreley v Sutki, RT Na Russkom, 31.03.2017, <https://russian.rt.com/business/news/374009-rossiya-neft-dobucha>, (23.02.2018).

⁴⁰⁷ Russian Oil Output Declines, Almost At Global Pact Target, Reuters, 02.05.2017, <http://www.reuters.com/article/us-russia-energy-production-idUSKBN17Y0EQ>, (12.03.2018).

⁴⁰⁸ Neftyanıye Zamorozki: O Chem Dogovorilis Na Vstreche OPEK, Russia Today, 25.05.2017, <https://russian.rt.com/business/article/393389-neft-vstrecha-opek>, (18.03.2018).

günlük petrol üretimini 1.8 milyon varil azaltma kararı almışlardır. Enerji uzmanlarının fikirlerine göre, eğer anlaşma süresi uzatılmamış olsa idi, petrol fiyatlarının önümüzdeki yılda ortalama 43 dolara inmesi beklenmekteydi⁴⁰⁹. OPEC genel sekreteri Muhammed Barkindo Viyana toplantısının oldukça verimli geçtiğini dile getirerek OPEC üyelerinin hedeflerinin aynı olduğu belirtilmiştir. Enerji Bakanı Aleksandr Novak ise Rusya'nın petrol üretimini orantılı şekilde azaltacağını dile getirmiştir⁴¹⁰. İmzalanan anlaşmanın akabinde Enerji Bakanı Aleksandr Novak Rusya'nın üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirdiğini ve Ağustos ayında ortalama günlük petrol üretimini 344,9 bin varile kadar sınırladığını dile getirmiştir⁴¹¹. Aralık 2017'de Rusya ve Suudi Arabistan petrol üretiminin sınırlandırılması konusunda yapılan anlaşmayı 2018 yılının sonuna kadar uzatılmasına dair karar almışlardır⁴¹².

Uluslararası enerji politikalarının gerçekleşmesinde OPEC'le beraber GECF (Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu) da önemli rol oynamaktadır. On iki üyesi bulunan GECF'e dahil ülkeler; Cezayir, Bruney Sultanlığı, Venezüella, Mısır, İran, Katar, Libya, Nijerya, BAE, Umman, Rusya, Trinidad, Tobago, Ekvator Ginesi. Irak, Kazakistan, Niderland ve Norveç ise gözlemci statüsünde katılmaktadır. Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu'nun kurulmasının esas sebebi gaz ihracatçısı ülkelerin gaz ithal eden ülkelerle ilişkilerini, fiyat politikası, dünya genelinde doğalgaz yatırım projeleri, doğalgaz keşfi ve üretilmesine ilişkin hususları koordine etmek olarak belirlenmiştir⁴¹³. 19-20 Mayıs

⁴⁰⁹Oil Price Slides as OPEC Production Cuts Fail to Impress Markets, The Guardian, 25.05.2017, <https://www.theguardian.com/business/2017/may/25/opec-meeting-oil-price-saudi-arabia-production>, (18.03.2018).

⁴¹⁰ OPEK Prodoljit Sokrasheniya, Gazeta.ru, 25.05.2017, <https://www.gazeta.ru/business/2017/05/25/10690967.shtml>, (18.03.2018).

⁴¹¹ Rossiya Sokratila Neftedobichu v Ramkax Sdelki OPEK, Gazeta.ru, 03.09.2017, https://www.gazeta.ru/business/news/2017/09/03/n_10519730.shtml, (18.03.2018).

⁴¹² Ekspert: Rossiya i OPEK v 2018 Godu Popıtayutsya Sderjat Rost Çen Na Neft do 70\$, TACC İnfomachionnoe Agentstvo Rossii, 25.12.2017, <http://tass.ru/ekonomika/4840341>, (18.03.2018).

⁴¹³Evgeniy Biryukov SERGEYEVICH, "Forum Stran-Eksporteroz Gaza-Ambichiozniy Proekt s Neraskritim Potencialom", Rossiyskiy Vneshekonomicheskiy Vestnik, 2015, s.13,

2001 yılında İran'ın başkenti Tahran'da ilk kez GECF'e üye ülkelerin Bakanlar toplantısı gerçekleştirilmiştir. Gaz üreticisi ülkeler arasında diyalog geliştirmek, karşılıklı çıkarlar, enerji pazarında istikrarlılık oluşturmak gibi hedefler üye ülkeler tarafından belirlenmiştir. Her yıl üye ülkeler tarafından bakanlar toplantısı gerçekleştirilmektedir. Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu'nun en önemli toplantısı 23 Aralık 2008'de Moskova'da gerçekleştirilen 7.Bakanlar toplantısı olmuştur. Bu toplantı da Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu'nun resmi olarak uluslararası örgüt statüsünü kazanması hakkında hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Örgütün karargahı ise Katar'ın başkenti Doha seçilmiştir.⁴¹⁴

2011 yılından itibaren GECF'in zirve toplantıları gerçekleştirilmektedir. İlk zirve toplantısı Katar'ın başkenti Doha'da, 2. Zirve toplantısı ise 2013 yılında Moskova'da gerçekleştirilmiştir. Zirve de dünya doğal gaz piyasasında ihracat yapan ülkelerin temel faaliyetlerini belirleyen Moskova deklarasyonu kabul edilmiştir.⁴¹⁵

3.2. Rusya-Körfez İşbirliği Konseyi

Rusya ve Basra Körfezi ülkeleri ilişkileri yalnız enerji, ticari-ekonomik işbirliği ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyasi çerçevede de ilişkilerini ilerletmişlerdir. Rusya'nın Basra Körfezi ile ilişkilerinde Körfez İşbirliği Konseyi önemli rol oynamıştır. Rusya'nın bu kuruluşa gözlemci statüsünde katılması, bu ülkelerle yakın işbirliği kurması bölgede etkin bir aktör olmasına yardım etmiştir.

<https://cyberleninka.ru/article/n/forum-stran-eksporterov-gaza-ambitsioznyy-proekt-s-neraskrytym-potentsialom>, (13.03.2018).

⁴¹⁴GECF Official Website, <https://www.gecf.org/resources/files/pages/history/gecf-history-file.pdf>, (13.03.2018).

⁴¹⁵4 Oktyabrya 2017 Goda v Moskve Sostoitsya Devyadnadchataya Ministerskaya Vstrecha FSEG, TACC İnformacionnoye Agentstvo Rossii, 03.09.2017, <http://tass.ru/ekonomika/626067>, (13.03.2018).

Ortadoğu’da yaşanan bir sıra gelişmeler: 1973 Filistin-İsrail Savaşı ve petrol krizi⁴¹⁶, 1979 İran İslam Devrimi, Sovyetlerin Afganistan’ı işgali, 1980’de gerçekleşen İran-İrak savaşı bölge ülkelerinin güvenliğine karşı risk oluşturmuş ve bu ülkeler kendilerini koruma altına alma gereği duymuşlardır. İran İslam Devrimi’nden sonra İran’ın bu bölgede yaşayan Şii nüfus üzerinde artan etkisi de Arap ülkeleri tarafından kendi güvenliklerine karşı tehdit olarak algılanmıştır. Hem iç hem de dış tehditleri ortadan kaldırmak için Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, BAE, Kuveyt ve Umman tarafından 25 Mayıs 1981 tarihinde Abu-Dabi’de Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur⁴¹⁷. Körfez İşbirliği Konseyi bölgesel kuruluş olarak faaliyet sürdürmektedir.

Kendi sınırları içinde 20 milyon Müslüman nüfus yaşayan Rusya için Körfez İşbirliği Konseyi ile derin ilişkiler kurmak, Kremlin İslam coğrafyasında ciddi şekilde nüfusunu etkilemektedir. Rusya 2005 yılında KİK’ne gözlemci statüsünde katılmıştır. 2008 yılında Körfez İşbirliği ve Rusya arasında stratejik diyalog kurulması hakkında işbirliği başlatılmıştır. 2011 yılında KİK ve Rusya arasında karşılıklı anlaşma hakkında memorandum imzalanmıştır. 2014 yılında ise Rusya ve KİK’nin bir sonraki toplantısı Küveyt’te düzenlenmiştir. 2016 yılının sonunda ise Moskova’da bakanlar toplantısı gerçekleştirilerek, her iki taraf Rusya ve KİK arasında stratejik diyalog çerçevesinde dostluk ve işbirliğini güçlendirmek ve geliştirmenin gerekliliği vurgulanmıştır⁴¹⁸.

⁴¹⁶ Elena MELKUMYAN, “SSAGPZ v Globalnıx i Regionalnıx Prochessax”,İnstitut Blijnego Vostoka, Moskva 1999, s.7, <http://book.iimes.su/?p=4564>, (13.03.2018).

⁴¹⁷ Gülşah Neslihan AKKAYA, “Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen”, **SETA**, Sayı: 70, Ağustos 2013, s.8.

⁴¹⁸Elena MELKUMYAN, Grigoriy KOSACH andTatyana Nosenko VSEVOLODOVNA, Rossiya v Vneshnepoliticheskix Prioritetax Soveta Sotrudnichestva Arabskix Gosudarstv Zaliva Posle Sobitiy “Arabskoy Vesni”, Vestnik MGİMO Universiteta, No:4, 2017, s.143, <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-vo-vneshnepoliticheskix-prioritetah-soveta-sotrudnichestva-arabskix-gosudarstv-zaliva-posle-sobytiy-arabskoy-vesny>, (13.03.2018).

11 Eylül 2011 tarihinde yaşanan terör saldırısı sonrası ABD Ortadoğu'da sayıları giderek çoğalmakta olan radikal gruplara karşı güvenlik önlemleri alınması gerektiğini gündeme getirmiştir. ABD'nin inisiyatifi ile KİK ülkeleri ile bölgede güvenlik kampanyaları başlatılmış, 2002 yılında ise Konsey ülkeleri tarafından terörle mücadele için ortak deklarasyon kabul edilmiştir. 2004 yılında üye ülkeler arasında terör gruplarına karşı önlemler almak için anlaşma imzalanmış, 2006 yılında ise KİK'de terörle daimi mücadele komisyonu kurulmuştur. 2006 yılında ise ABD ile Katar, Kuveyt, BAE arasında ABD'nin bu ülkelerdeki hava üslerinin uzun süreli kullanımı konusunda anlaşma imzalanmıştır⁴¹⁹. Bununla beraber Rusya'nın Basra Körfezi'nde aktif politikalarını engellemek için NATO Basra Körfezi ülkeleri ile askeri işbirliğini ileri sürmüş ve 2004 yılında KİK ülkeleri İstanbul Zirve Alyansı'na katılım gerçekleştirmişlerdir. Zirvenin amacı Basra Körfezi ülkeleri ile NATO üyesi ülkeler arasında işbirliği başlatmak idi⁴²⁰. ABD'nin bölge ülkeleri ile yakın işbirliği yürütmesini kendi çıkarları için risk olarak algılayan Rusya 2011 yılında Arap Baharı'nın başlaması ile bölge de daha güçlenmeye başlamıştır. Özellikle Suriye'de iç savaşın ortaya çıkması ile Rusya askeri operasyonlarını güçlendirmiş ve İŞİD, El-Kaide, Cepheten Nusra gibi terör gruplarına karşı KİK ülkeleri ile ortak şekilde mücadele etme operasyonlarını genişletmiştir. Hatta 2016 yılında Moskova'da gerçekleştirilen Rusya-KİK stratejik diyalogu toplantısında terörle mücadele konusunda ortak anlaşmaya varılmıştır. Suriye meselesi ile ilgili Rusya ve bölge ülkeleri arasında fikir ayrılıklarına rağmen son yıllarda Basra Körfezi ülkeleri bölgesel tehditlere karşı önlemler alınmasında Rusya ile işbirliğine daha olumlu bakmaktadırlar. Suriye, Libya, Irak ve Yemen'de savaşların

⁴¹⁹ MELKUMYAN, "Region...", a.g.e., s.85-86.

⁴²⁰ Kosach GRIGORIY and Saudovskaya ARAVIYA, "Stranı Soveta Sotrudnichestva i Nato: Razvitie Idei Sotrudnichestva", İnstitut Blijnego Vostoka, 30.04.2008, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/30-04-08.htm>, (13.03.2018).

bugüne kadar devam etmesi ve ABD'nin bu mesele ile ilgili çözüm bulamaması bölge ülkelerini Rusya ile işbirliği kurmaya teşvik eden en önemli nedenler arasındadır⁴²¹.

En son ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın Suudi Arabistan'a ziyaretinden sonra Ortadoğu'da "Arap NATO"su kurulması ile ilgili fikir ortaya atıldı. Ortadoğu'da İran'ın etkisini sınırlandırmaya hedeflenmiş ve İran'a karşı İsrail'le istihbarat paylaşılacak bu proje Sünni Arap ülkelerinin içinde bulunduğu bir ittifaktır. ABD'nin öncülüğü ile kurulacak bu ittifak Rusya'nın Basra Körfezi'ndeki menfaatleri ile çatıştığı için Kremlin bu ittifaka ılımlı bakmamaktadır. İlk önce İran aleyhine kurulacak bu ittifak Rusya'nın çıkarları ile örtüşmemektedir. Çünkü İran Rusya'nın Ortadoğu'da en yakın partnerlerinden biridir. Aynı zamanda kurulacak ittifak sonucunda Rusya'nın Ortadoğu'daki rolü sınırlanabilir.⁴²² Ortadoğu'da etkisini kaybetmeyi göze alamayan Rusya Basra Körfezi ülkeleri ile her alanda işbirliği planlarını genişlendirse de bölge de ABD-Rusya rekabeti gözle görülür şekilde artmaktadır.

3.3. Sonuç

Uluslararası ilişkilerde çatışma ve savaşlara vesile olan enerji faktörü her zaman hegemon güçlerin vazgeçilmezi olmaktadır. Zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması da Ortadoğu'nun önemini artıran en önemli faktörlerden biri olarak bilinmektedir. Enerji meselesi günümüzde devletlerin hem güvenlik hem de dış politikalarını gözle görülür derecede etkilemektedir. Nitekim Rusya'nın dış politikasında enerji faktörü büyük önem taşımaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Rusya'nın Ortadoğu politikasında enerji ve güvenlik faktörü birbiriyle sıkı sıkıya

⁴²¹MELKUMYAN, KOSACH and VSEVOLODOVNA, a.g.e., s.147.

⁴²²Rossiye Priglashayut v "Arabskoe NATO". Zachem Princ Muxammed Priezjal v Moskvu, Ria Novosti, 31.05.2017, <https://ria.ru/analytcs/20170531/1495450298.html>. (16.04.2018)

bağlantılıdır. Rusya Basra Körfezi ülkeleri ile ilişkilerini hem OPEC ve GEFC çerçevesinde hem de Körfez İşbirliği Konseyi çerçevesinde yürütmektedir. Enerji faktörü ile bölgeye nüfus eden Rusya bugün ABD ile beraber en önemli siyasi aktör konumunda yer almaktadır. Her ne kadar ABD Basra Körfezi'ni hayati çıkarları için vazgeçilmez olarak kabul etse de Rusya'nın bölge üzerinde giderek artmakta olan gücünün karşısını alamamaktadır. 2011 yılından itibaren Suriye'de iç savaşın patlak vermesi ile Rusya'nın askeri ve siyasi gücünün artması, bölgesel ve küresel sorunların çözümünde aktif rol oynaması bölge ülkeleri ile derin ilişkiler kurmasında önemli rol oynamaktadır.

SONUÇ

Arap-İsrail, Afganistan, İran-Irak gibi birbirini izleyen savaşların eksilmediği Ortadoğu'da istikrarsız statüko bugün de devam etmektedir. Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bölgenin sahip olduğu jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik önemi sebebi ile büyük güçler tarafından dünyanın merkezi olarak görülmektedir. Enerji kaynaklarının zenginliği egemen güçleri bu coğrafyaya entegre olmaya teşvik etmektedir. İç savaş ve gerilimin dinmek bilmediği Ortadoğu coğrafyası Arap Baharı'nın başlamasıyla hegemon güçlerin askeri müdalesine maruz kalmaktadır. Bölgenin esas aktörleri olan ABD, Rusya, İran'la beraber Çin de Ortadoğu'da hegemon güç olma yolunda ilerlemektedir.

SSCB'nin parçalanması ve Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile arada kalan zaman diliminde Ortadoğu'dan uzaklaşmış Rusya yeniden eski gücünü kazanarak bugün bölgenin esas aktörü konumunda olmayı başarmıştır. 2008 yılında Gürcistan'a yaptığı askeri müdahale, 2014 yılında Kırım'ın ilhak edilmesi, 2015 yılında Suriye'ye

yaptığı askeri müdahale ile Ortadoğu’da Rusya olmadan hiçbir hamle yapılamayacağını dünyaya kanıtlamıştır. Rusya’nın hayati çıkarları için büyük önem taşıyan Ortadoğu politikası Rus dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. 2000 yılından itibaren ilerleyen zaman diliminde Rusya’nın bölge ülkeleri ile ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Hem Sünni Arap ülkeleri ile hem de İran’la dengeli işbirliği yürüten Rusya bölgede daha çok pragmatist aktör rolünü oynamaktadır. Aynı zamanda Rusya’nın Basra Körfezi ülkeleri ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin farklı boyutta ilerlediğini söylemek mümkündür. Sovyetler döneminde Ortadoğu ülkeleri ile askeri-teknik işbirliği çerçevesinde seyir eden ilişkiler Vladimir Putin sonrası dönemde yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu dönemden itibaren Rusya Basra Körfezi ülkeleri ile enerji alanında işbirliği kurmak için enerji kurumları aracılığıyla bölgeye nüfus etmeye başlamıştır. Tez de bahsedildiği gibi Rusya’nın Lukoil, Gazprom, Rosneft gibi dev enerji kurumları Rusya’nın Ortadoğu politikasında öne çıkan en önemli kurumlar olarak bilinmektedir. Nitekim OPEC, GECF gibi uluslararası enerji kurumları ile işbirliği Rusya’nın Ortadoğu’da enerji politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. OPEC üyesi olmamasına rağmen OPEC aracılığıyla kuruma üye olan Basra Körfezi ülkeleri ile enerji alanında ortak projelere imza atmış ve bu sayede etkisini artırmayı başarmıştır. Şüphesiz hem OPEC aracılığıyla hem de Gazprom, Lukoil gibi enerji kurumları çerçevesinde yapılan işbirliği Rusya’nın ekonomisinde olumlu yönde etkilemektedir. Hem Rusya’nın hem de Basra Körfezi ülkelerinin ekonomisinin petrol fiyatlarına bağlı olması, tarafları OPEC çerçevesinde işbirliği kurmaya teşvik eden önemli nedenlerden biridir. 1 Aralık 2016 tarihinden beri Rusya OPEC’le birlikte petrol üretiminin sınırlandırılması için ortak işbirliği yürütmektedir. Petrol fiyatlarının istikrarsız bir seyir izlemesinden dolayı Rusya ve Suudi Arabistan arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar OPEC çerçevesinde çözülmektedir. Ayrıca Suriye’de yaşanan iç savaş sebebiyle Rusya ile bölge ülkeleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara rağmen taraflar aralarındaki enerji ve ticari-ekonomik işbirliğinin zarar görmemesine özen gösterilmektedir. Kurumların uluslararası ilişkiler de çözüm ve anlaşma sağlayan bir

niteliğe sahip olduğu hatırlanırsa; Rusya'nın Basra Körfezi ülkeleri ile ilişkilerinde ne kadar önemli rol oynadıklarını da anlamak mümkündür.

Rusya'nın dış politikasında güvenlik olgusu önemli olduğu için Basra Körfezi ülkeleri ile terör gruplarına karşı mücadele görüşmeleri de en çok vurgulanan meselelerdendir. Bu sebeple Rusya Basra Körfezi ülkeleri ile askeri-teknik işbirliğinin ilerlemesine önem göstermektedir. Özellikle ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın Mayıs 2017 tarihinde gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanan silah anlaşmaları Rusya'nın çıkarlarına karşı tehlike oluşturmaktadır. Akabinde Rusya'da Suudi Arabistan'la silah anlaşması imzalayarak ABD'den geri kalmamıştır. 2017 yılında patlak veren Katar krizinin ardından silah satmaya hazır olduğunu belirten Rusya hem Suudi Arabistan'la hem de Katar'la silah anlaşmaları imzalayarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. ABD'nin aksine Rusya'nın son yıllarda Basra Körfezi'nde pragmatik siyaset yürütmesi bölge ülkelerinin daha çok Rusya ile yakınlık kurmak istemesine neden olmuştur. Nitekim İran'la da yakın ilişkilere sahip olması da Rusya'nın Ortadoğu'da elini güçlendiren en önemli faktörlerden biridir. Çünkü İran'ın Ortadoğu'da nükleer güç olmasına karşın alınabilecek tek güç Rusya'dır. Rusya izlediği dengeli politika sayesinde Ortadoğu'da istikrar sağlayabilecek tek aktör olduğunu kanıtlama iddiasındadır.

Hegemon güçler arasında Ortadoğu'da bugüne kadar devam eden rekabetin başlıca sebeplerinden biri olan enerji meselesi, Rusya'nın Ortadoğu politikasının kırmızı çizgisini oluşturmaktadır. Suriye'ye yaptığı askeri operasyonlar ve petrol fiyatlarında yaşanan istikrarsızlık sebebiyle Rusya'nın ekonomisi ciddi şekilde zarar görmüş, bu sebeple de Basra Körfezi ülkeleri ile enerji alanında işbirliğini genişletmek, Rusya için çıkarları doğrultusunda büyük önem taşımaktadır. Basra Körfezi ülkeleri ile enerji bazında ilerleyen işbirliği ve ortaklık projeleri Rusya'nın enerji gücünü Avrupa da etkili bir şekilde kullanmasına izin vermektedir.

Rusya Gaz İhraç Eden Ülkeler Formu aracılığıyla Katar ve Cezayir gibi zengin doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerle işbirliği yürütmektedir. 2011 yılında gerçekleşen Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nda Rusya, gaz üretimi için projeler geliştirip, satışı için fiyatları artırmak için dünyanın en büyük 12 doğalgaz ihracatçısının desteğini almayı başarmıştır. Aynı zamanda Rusya, Katar ve Cezayir arasında Avrupa doğalgaz piyasasında işbirliği yapmak konusunda anlaşmaya varılmıştır. Rusya'nın doğalgaz piyasasında gücünü artıracak bu adımlar Kremlin'den enerji bağımlılığı olan Avrupa ülkeleri tarafından tehlike niteliğinde görülmektedir.

2011 yılından itibaren Ortadoğu'da yaptığı askeri harcamalara ve Suriye'deki savaşın ciddi zararlarına rağmen ekonomisi zayıflasa da Rusya bölgede kendini güçlendirmeyi başarmış ve yaşanan krizlerin çözülmesinde Rusya olmadan hiçbir adım atılamayacağını kanıtlamıştır. İmzaladığı askeri anlaşmalarla bölgenin en büyük silah ihracatçısı olan Rusya hem ticari-ekonomik, hem enerji alanında Ortadoğu'nun tek gücü olma yolunda adımlar atmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

ARI, Tayyar. **2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999.

ARI, Tayyar. **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa: Dora Yayınları, Ekim 2014.

AYHAN, Veysel. **İmparatorluk Yolu**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Ağustos 2006.

DURAND, Daniel. **Milletlerarası Petrol Politikası**, İstanbul: Kitapçılık Yayınları, 1966.

DURAND, Daniel. **Uluslararası Petrol Sorunları**, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1974.

ERALP, Atilla. **Devlet ve Ötesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

GELERİ, Aytekin. **Yeni Rusya, Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Ankara: Başak Matbaa, Haziran 2010.

GÜREL, Şükrü S. **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Nisan 1979.

Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 23 Eylül 2013.

KAMALOV, İlyas. **Putin Dönemi Rus Dış Politikası Moskova’nın Rövanşı**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, Ocak 2008.

Middle East Countries Mineral Industry Handbook, International Business Publications, USA Washington DC, USA-Middle East Countries, 6 May 2015.

NYE, Joseph S. and Robert O. KEOHANE. **Power and Interdependence**, World Politics in Transition, December 1977.

PARLAR, Suat. **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

POLAT, Emre. **Russian Energy Security Through the Prism of Diversification of Natural Gas Trade with The EU**, Moscow: Moscow State Institute of International Relations, 2016.

SAĞLAM, Kadir. **Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri**, İstanbul: Elit Kitaplar, Mayıs 1999, s.107.

SLUGLETT, Peter and Marion Farouk-SLUGLETT, **The Middle East the Arab World and Its Neighbours**, London: Times Books, 1996.

RUTHERFORD, Malcolm. **Institutions in Economics, The Old and New Institutionalism**, USA: Cambridge University Press, 1994.

ÜŞÜMEZSOY, Şener. **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İstanbul: İnkılap, 2003.

VAROL, Tugce. **The Russian Foreign Energy Policy**, European Scientific Institute, Macedonia, 2013, <http://eujournal.org/files/journals/1/books/TugceVarol.pdf>, (07.02.2018).

YILMAZ, Aytekin. **İkinci Küreselleşme Dalgası, Kavram, Süreç ve Sorunlar**, Ankara: Vadi Yayınları, Ocak 2004.

YILMAZ, Salih. **Rusya Neden Suriye’de?**, Ankara: Yazar Yayınları, Mart 2016.

Makale, Gazete ve İnternet

“Konchepciya Vneshney Politiki Rossiykoy Federacii Utverjdena Prezidentom Rossii ot” 12.02.2013, http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186, (15.6.2017).

“Lukoyl” Naşel, Çem Pojivitsya v Saudovskoy Aravii, İzvestiya, 12.02.2007, <http://izvestia.ru/news/393468>, (14.12.2017).

4 Oktyabrya 2017 Goda v Moskve Sostoitsya Devyadnadchataya Ministerskaya Vstrecha FSEG, TACC İnmachionnoye Agentstvo Rossii, 03.09.2017, <http://tass.ru/ekonomika/626067>, (13.03.2018).

7 Faktov Ob Otnosheniyax Saudovskoy Aravii I Rossii, Vesti Ekonomika, 04.06.2014, <http://www.vestifinance.ru/articles/43557>, (01.12.2017).

Agata Loskot-Strachota, "The Russian Gas for Europe", Centre for Eastern Studies, Varşova, Ekim 2006, http://pdc.ceu.hu/archive/00003361/01/russian_gas_for_europe.pdf, (05.02.2018).

AKHONBAY, Hisham. "Saudi Arabia's Energy Policy", **Center for Strategic & International Studies**, August 2012, <https://www.csis.org/analysis/saudi-arabia's-energy-policy>, (12.01.2018).

AKKAYA, Gülşah Neslihan. "Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen", **SETA**, Sayı: 70, Ağustos 2013.

AKSENENOK, Alexandr. "Russia-GCC Relations After the Signing of JCPOA With Iran", Russian International Affairs Council, 15.03.2017, http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/Russia-GCC-Relations-After-the-Signing-of-the-JCPOA/?sphrase_id=75407, (01.02.2018).

Aleksandr Novak Provel Vstrechu s Ministrom Energetiki, Promishlennosti I Mineralnix Resursov Korolevstva Saudovskaya Araviya Xalidom Al-Falixom, Ministerstvo Energetiki Rossiyyoy Federachii, 23.07.2017, <https://minenergo.gov.ru/node/8788>, (15.01.2018).

ALEKSANDR, Samsonov. "Saudovskaya Araviya Protiv SSSR İ Rossii, Voennoye Obozrenie", 21.08.2013, <https://topwar.ru/32203-saudovskaya-araviya-protiv-sssr-i-rossii-chast-2.html>, (12.09.2017).

ALEKSANDROVIÇ, Merkulov Konstantin. "Vneşne Ekonomiçeskiye Svyazi Kak Faktor İntegracii Obedinennix Arabskix Emiratov i Mirovoyo Xozyaystvo", **Rossiyskiy Universitet Drujbi Narodov**, Moskva 2016, <http://docplayer.ru/29023763-Vneshneekonomicheskie-svyazi-kak-faktor-integracii-obedinennyh-arabskih-emiratov-v-mirovoe-hozyaystvo-specialnost-mirovaya-ekonomika.html>, (16.02.2018).

ALIZADE, Lala. "Sovremennyye Tendençii Razvitiya i Pravovogo Regulirovaniya Mirovogo Rınka Nefti", **Azerbaydjanskiy Gosudarstvennyy Ekonomicheskiy Universitet**, Magisterskaya Dissertachiya, Baku 2016.

ANATOLEVICH, Oleg Xlopov. “Politika OPEC i İnteresı Rossii, Jurnal Obshestvo: Politika”, **Ekonomika**, Pravo, No:3, 2012, <https://cyberleninka.ru/article/v/politika-opek-i-interesy-rossii>, (21.01.2018).

ARABACI, Ahmet. “Avrupa Birliği’nde Çıkar Temsilinin Gelişimi”, **Uluslar arası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008.

Arabskaya Vesna: Posledstviya Dlya Rossiyskoy i Mirovoy Politiki, Problemi Natsionalnoy Strategii, No:4(13), 2012, https://riss.ru/images/pdf/journal/2012/4/04_КОЛЛЕКТИВНАЯ%20СТАТЬЯ.pdf, (12.12.2017).

ARAF, Mukbel Obeyd. “İstoriya Razvitiya Rossiysko-Yemenskih Otnosheniy”, **Rossiyskiy Universitet Drujbi Narodov**, İstoriya Rossii No:5, 2009, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-razvitiya-rossiysko-yemenskih-otnosheniy>, (23.01.2018).

ASVATUROVNA, Çuvarayan Aleksandra. “Energetičeskiy Faktor v Politike Rossii Na Biljnem I Srednem Vostoke”, **Ministerstvo İnostrannıx Del Rossiyskoy Federacijı**, Diplomatıçeskaya Akademiya MİD RF, Moskva 2014, <http://cheloveknauka.com/energeticheskiy-faktor-v-politike-rossii-na-blizhnem-i-srednem-vostoke>., (23.03.2018).

AYPAY, Ahmet. “Örgütsel Analizde Teorik Gelişmeler: Yeni Kurumsalcılık”, Güz 2001, Sayı: 28, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kuey/article/view/5000050823/5000048066>, (23.06.2017).

BAHGAT, Gawdat. “The New Geopolitics of Oil: The United States, Saudi Arabia and Russia”, Foreign Policy Research Institute, 2003, <https://www.fpri.org/article/2003/07/new-geopolitics-oil-united-states-saudi-arabia-russia>, (05.01.2018).

BAYSOY, Emre. “Rusya, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politijı ve Küreselleşmenin Jeopolitijı”, **Dergipark**, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrrtj/article/view/5000098906/5000092162>, (05.01.2018).

BELL, Stephen. “Institutionalism Old and New”, [https://www.researchgate.net/publication/44077976 Institutionalism old and new](https://www.researchgate.net/publication/44077976_Institutionalism_old_and_new), (26.05.2017).

BELYAKOVA, Anastasiya Anatolyevna. “İstoricheskiy İnstitucionalizm-Novoe Napravlenie v İstoricheskix İssledovaniyax”, **Vestnik Buryatskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No:7, 2014.

BHADRAKUMAR, Melkulangara. “Russia Straddles Sunni-Shi’ite Divide”, Asia Times, 2007, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/IB17Ag01.html, (17.05.2017).

BİLGİN, Onur. “Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010, www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/onur_bilgen.pdf, (13.01.2018).

Blijny Vostok I Sovremennost, İstitut Vostokovedeniya Ran, Moskva 2007, http://book.iimes.su/wp-content/uploads/2007/r2007sbor_p.pdf, (23.02.2018).

BOLAT, Tamer ve Oya AYTEMİZ SEYMEN. “Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eşbiçimlilik”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Elazığ 2006.

BOROVSKIY, Yuriy Viktoroviç. “Energetičeskaya Politika Rossii Na Mejdunarodnoy Arene”, MGİMO MİD Rossii, <https://cyberleninka.ru/article/v/energetičeskaya-politika-rossii-na-mezhdunarodnoy-arene>, (15.02.2018).

BORSHCHEVSKAYA, Anna. “The Tactical Side of Russia’s Arms Sales to the Middle East”, The **Washington Institute**, 31.12.2017, <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/Borshchevskaya20171222-Jamestown.pdf>, (12.11.2017).

BUDNIKOVA, Nataliya. “Neftyanıe Monarxii Aravii i Rossiya”, **Vestnik RUDN**, Mejdunarodniye Otnosheniya 2004, No: 1, <https://cyberleninka.ru/article/v/neftyanıe-monarhii-aravii-i-rossiya>, (13.01.2018).

CHECKEL, Jeffrey T. “Constructing European Institutions”, The Rules of Integration: The Institutional Approach to European Studies, Manchester, **Manchester University Press**, ss.19-39,

https://books.google.com.tr/books?id=0Njx3Jd23zUC&dq=Jeffrey+T.+Checkel,+%E2%80%9CConstructing+European+Institutions%E2%80%9D,&source=gbs_navlinks_s, (12.05.2017).

Chentrálny Bank Rossiyskoy Federachii, https://cbr.ru/currency_base/daily.aspx?date_req=20%2f12%2f2016, (23.02.2018).

Chetvertaya Mejdunarodnaya Vıstavka “Arabiya-Ekspo 2018”, Dvenadçataya Sessiya Rossiysko-Arabskogo Delovogo Soveta, https://docs.wixstatic.com/ugd/3d13c9_a5c91abb3ad44965a5f2cedf142c4ace.pdf, (01.02.2018).

CHUVARYAN, Aleksandra Asvatorovna. “Energeticheskiy Faktor v Politike Rossii Na Blijnem i Srednem Vostoke”, Diplomaticeskaya Akademiya MİD RF, Moskva 2014, <http://cheloveknauka.com/energeticheskiy-faktor-v-politike-rossii-na-blizhnem-i-srednem-vostoke>, (15.10.2017).

Club de Paris, Resmi İnternet Sitesi, <http://www.clubdeparis.org/>, (15.02.2018).

ÇITAK, Emre ve Osman ŞEN. “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler”, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, <http://uikutuphanesi.com/wp-content/uploads/2016/01/uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-kisa.pdf>, (26.07.2017).

ÇUVARYAN, Aleksandra. “Energetičeskiye Otnosheniya Na Blijnem Vostoke”, Diplomaticeskoy Akademii MİD Rossii, http://observer.materik.ru/observer/N1_2014/073_090.pdf, (05.02.2018).

DAĞ, Halil. “Rusya’nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye”, 21 Yüzyıl Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık-Ocak-Şubat 13-14, Sayı: 6, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi%281%29.pdf>, (15.12.2017).

Davi Na Gaz: Katar Predlagaet Soyuz Rossii, Ria Novosti, 24.07.2017, <https://ria.ru/world/20170724/1499068613.html>, (23.10.2017).

Delovaya Saudovskaya Araviya, www.saudi.polpred.ru, Moskva 2008.

DEMİR, İdris. “OPEC: Güçlü Bir Kartel?”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008.

DUDAREV, Konstantin. “Saudovskaya Araviya: Neftyanie Voyni i Ekonomicheskiye Reformi”, **Oil Gas Journal Russia**, 2016, <http://ogjrusia.com/uploads/images/Articles/Jan-Feb-2016/26-30.pdf>, (13.02.2018).

EDER, Leontiy Viktorovich, İrina Viktorovna FILIMANOVA, Vasiliy NEMOV, İvan Andreevich PROVORNIY. “Dobiça, Pererabotka i Eksport Nefti i Nefteproduktov v Rossii”, **Vestnik Tyumenskogo Gosudarstvennogo**, 2014, <https://cyberleninka.ru/article/n/dobycha-pererabotka-i-eksport-nefti-i-nefteproduktov-v-rossii>, (15.01.2018).

EFEGİL, Ertan. “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz** Mayıs 2013, Cilt: 5, Sayı: 13, <https://www.turkishnews.com/tr/content/wp-content/uploads/2014/08/Suudi-Arabistanin-Dis-Politikasini-Sekillendiren-Faktorler.pdf>, (13.01.2018).

Ekonomika Saudovskoy Aravii i Nizkiye Çenı Na Neft, Analitiçeskiy Çentr Pri Pravitelstve Rossiyskoy Federaçii, Vıpusk No:6, Mart 2016, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/8380.pdf>, (19.02.2018).

Ekspertı: Rossiya i OPEK v 2018 Godu Popıtayutsya Sderjat Rost Çen Na Neft do 70\$, TACC İnfomachionnoe Agentstvo Rossii, 25.12.2017, <http://tass.ru/ekonomika/4840341>, (18.03.2018).

Ekspertı: Vizit Korolya Govorit o Priznanii Roli Rossii na Blijnem Vostoke, Ria Novosti, 05.10.2017, <https://ria.ru/world/20171005/1506283884.html>, (01.02.2018).

ELASS, Jareer and Amy Myers JAFFE. “The History and Politics of Russia’s Relations with OPEC”, James A. Baker III Institute for Public Policy and The Institute of Energy Economics Japan, May 6, 2009.

El-HARISI, Hilal. “Riyad-Moskova İlişkilerinin Tarihi”, **Yakın Doğu Haber**, 12.02.2007, http://ydh.com.tr/HD2397_riyad-moskova-iliskilerinin-tarihi.html, (15.05.2017).

EMEKLİER Bilgehan ve Nihal ERGÜL, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri, Jeopolitik Teoriler ve Petropolik”, **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/43511>, (15.02.2018).

Energetiçeskaya Strategiya Rossii Na Blijnem Vostoke, IRAN.ru, 06.12.2010, http://www.iran.ru/news/analytics/70302/Energeticheskaya_strategiya_Rossii_na_Blijnem_Vostoke, (13.01.2018).

Energetiçeskaya Strategiya Rossii Na Period Do 2035, www.energystrategy.ru, (13.02.2018).

Energetiçeskoye Buduşee Rossii, TEK Rossii, 01.01.2015, http://медиаТЭК.рф/wp-content/uploads/2015/10/ZHurnal_TEK-Rossii-1-2015.pdf, (13.01.2018).

ERBİL, Yazgan. “Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği”, **Yüksek Lisans Tezi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, http://sites.khas.edu.tr/tez/yazganerbil_izinli.pdf, (15.02.2018).

ERDOĞAN, Seven. “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Uluüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsal Bir Değerlendirme”, **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/28691/Seven_ERDOGAN_Tez.pdf, (18.09.2017).

EREL, Derya. “Yeni Kurumsal Yaklaşım Örgütlerin Analizinde Bir Paradigma Değişimine İşaret Ediyor Mu?”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/asbed/article/view/5000072390>, (18.06.2017).

EVSEEV, Vladimir Valerevich. “Nekotorie Aspektı Rossiysko-Siriyskogo Sotrudniçestva”, İstitut Blijneqo Vostoka, 4.03.2008, <http://www.iimes.ru/?p=6879>, (27.08.2017).

FEDEROVNA, Çernenko Elena. “Energetiçeskaya Sostavlyayuşaya Politiki Rossii v Zerkale Geoeekonomiki”, Vestnik RUDN, Seriya Mejdunarodniye Otnosheniya, 2012, No: 4, <https://cyberleninka.ru/article/v/energeticheskaya-sostavlyayuschaya-politiki-rossii-v-zerkale-geoeekonomiki>, (05.02.2018).

FEDORCHENKO, Andrey. “Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya, Problemi i Perspektivi”, **International Middle Eastern Studies Club**, 30.09.2015, <http://www.imesclub.org/>, (03.03.2018).

FEDORÇENKO, Andrey. “Araviyskiy Vektor Blijnevostočnoy Politiki Rossii”, Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Mejdunarodnix Otnosheniy, 21.11.2011, <https://mgimo.ru/about/news/experts/213167/>, (23.01.2018).

FEYAZI, Abdulnasır. “Rossiysko-İranskiye Otnosheniya: Osnovniye Tendençii Razvitiya”, Institut Prav Cheloveka NANA Azerbaydjanskoy Respubliki, Baku 2010, <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268031014/52.pdf>, (10.10.2017).

Finansı Protiv Ubejdeniy: SŞA Zaklyuçili Krupneyshuyu Voennuyu Sdelku s Saudovskoy Araviey, Russia Today, 20.05.2017, <https://russian.rt.com/world/article/391867-saudovskaya-araviya-ssha-orugie-postavki>, (21.11.2017).

Forum “Rossiya i Arabskiy Mir” Proshel v Moskve, Russkiy Dom, 25.12.2008, <https://www.russianhome.com/news/1230235225.shtml>, (02.09.2017).

Fourth Meeting of the OPEC-Russia Energy Dialogue, Organization of Petroleum Exporting Countries, 30.07.2015, http://www.opec.org/opec_web/en/3127.htm, (18.02.2018).

GARRET, Geoffrey. “International Cooperation and Institutional Choice: The European Community’s Internal Market”, **International Organization**, Vol: 46, Spring 1992, pp.533-560, <https://www.jstor.org/stable/2706862>, (28.08.2017).

Gazprom Eastern Gas Program, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/east-program/>, (05.01.2018).

Gazprom Resmi İnternet Sitesi, <http://www.gazprom.ru/>, (05.02.2018).

GECF Official Website, <https://www.gecf.org/resources/files/pages/history/gecf-history-file.pdf>, (13.03.2018).

Glava MID Katara Poblagnaril Rossiyu za Podderjku, Lenta.ru, 10.06.2017, https://lenta.ru/news/2017/06/10/qatar_thnx/, (15.02.2018).

GORST, Isabel. “Lukoil: Russia’s Largest Oil Company”, The James A. Baker III Institute for Public Policy Rice University, March 2007, https://www.bakerinstitute.org/media/files/page/993b42c4/noc_lukoil_gorst.pdf, (05.02.2018).

GÖNENÇ, Levent. “Siyaset Bilimi ve Anayasalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi SBF Dergisi**, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/makaleler/siyaset_bilimi_anayasalar.pdf, (26.06.2017).

GRIGORIY, Kosach and Saudovskaya ARAVIYA. “Strani Soveta Sotrudnichestva i Nato: Razvitie Idei Sotrudnichestva”, İstitut Blijnego Vostoka, 30.04.2008, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/30-04-08.htm>, (13.03.2018).

GRIGORYEVICH, Avetisyan Jora. “Vzaimootnosheniya Rossii i Arabskogo Mira: İstoriya Stanovleniya i Sovremennoye Sostayanie”, Lobachesvsky State National Research University of Novgorod, 2016, <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimootnosheniya-rossii-i-arabskogo-mira-istoriya-stanovleniya-i-sovremennoe-sostoyanie>, (28.01.2018).

Gulf Cooperation Council, Official Website, <http://www.gcc-sg.org/en-us/Pages/default.aspx>, (24.06.2017).

GÜRBÜZ, Vedat. “Petrol, Petrol Politikaları ve Ortaadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, Avrasya Dosyası.

HACIYEVA, Şebnem. “Türkiye-Ermenistan Münasibetlerinde Azerbaycan Amili”, **Bakı Dövlət Universiteti**, No. 2, 2013, <http://static.bsu.az/w8/Tarix%20ve%20onun%20problem/2013%20%20%202/seh.362-368.pdf>, (25.04.2017).

HALL, Peter A. and Rosemary C.R. TAYLOR, “Political Science and The Three New Institutionalism”, **MPIFG Discussion Paper**, June 1996, ss.11-13, http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp96-6.pdf/, (15.09.2017).

HASANOV, Ali. “Xezer-Gara Deniz Hovzesi ve Cenubi Gafgazın Geoiqtisadiyyatı: Azerbaycanın Enerji Siyaseti”, **Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdareçilik Akademiyası**.

HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay. **Rusya'nın Dış Politikası I**, Ankara: Vadi Yayınları, Şubat 2007.

HELLMANN, Gunther and Reinhard WOLF, “Neorealism Neoliberal Institutionalism and The Nature of NATO”, *Security Studies* 3, 1993 Autumn, No:1,

http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48138963/SecSt_1993_final_published.pdf, (30.08.2017).

<http://durkheim.uchicago.edu/>, (23.05.2017).

http://www.qatar.mid.ru/relat_01.html, (11.02.2018).

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095438894>, (28.06.2017).

http://www.opec.org/opec_web/en/3788.htm, (21.01.2018).

http://www.opec.org/opec_web/en/press_room/3127.htm, (18.02.2018).

http://www.opec.org/opec_web/en/press_room/3789.htm, (20.02.2018).

<https://socialwelfare.library.vcu.edu/organizations/labor/commons-john-r/>, (28.05.2017).

<https://sociology.stanford.edu/people/john-meyer>, (23.06.2017).

<https://www.britannica.com/biography/Thorstein-Veblen>, (28.06.2017).

<https://www.britannica.com/biography/Wesley-C-Mitchell>, (23.06.2017).

<https://www.colorado.edu/cas/sven-steinmo>, (15.07.2017).

<https://www.iq.harvard.edu/people/kenneth-shepsle>, (30.07.2017).

<https://www.rosneft.ru/>, (06.02.2018).

HUTCHISON, Michael M. and Aggregate DEMAND, “Uncertainty and Oil Prices: The 1990 Oil Shock in Comparative Perspective”, **Monetary and Economic Department**, No:31, August 1991.

XAN, Yu. Siroyskiy Krizis: Problemy i Perspektivy Uregulirovaniya, http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2016/4/politics/you.pdf, (16.12.2017).

XING, Li and Ma YUAN. “A Comparative Analysis Of Us-Russia Middle East Energy Strategy”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol: 4, No:3, 2010,

http://mideast.shisu.edu.cn/_upload/article/85/49/612065154fd1bea1ea15e3cb2c54/36b62312-3c50-4985-a394-7f667d6a8990.pdf, (13.01.2018).

İDRİSOĞLU, Railya Elif. “Rusya’nın ve ABD’nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

International Monetary Fund Official Website, <http://www.imf.org/external/index.htm>, (18.05.2017).

Is Oil –Gas Friendship Possible Between Russia and Saudi Arabia, Russia New Now, <https://www.therussophile.org/is-oil-and-gas-friendship-possible-between-russia-and-saudi-arabia.html/>, (05.12.2017).

İtogi Goda: Rossiysko-Saudovskaya Drujba Kak Lekarstvo ot Deshevoy Nefti, Ria Novosti, 30.12.2017, https://ria.ru/ny2018_resume/20171230/1512013299.html, (01.02.2018).

İtogi Pergovo Gosvizita Korolya Saudovskoy Aravii v Rossiyu, TACC İnformacionnoye Agentstvo Rossii, 08.10.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4627597>, (01.02.2018).

JERVIS, Robert. “Realism Neoliberalism and Cooperation”, **International Security**, Vol: 24, No:1, 1999, http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48138963/SecSt_1993_final_published.pdf, (16.07.2017).

Kak Rossiya Obxajivaet Persidskogo Zaliva, İnosti.ru, 2 Ağustos 2016, <http://inosmi.ru/politic/20160802/237407371.html>, (13.01.2018).

KAMALOV, İlyas. “Ortadoğu Silah Pazarında Rusya’nın Rolü”, Ortadoğu Analiz, Temmuz 2013, Cilt: 5, Sayı: 55, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/55/7ilyaskemaloglu.pdf>, (12.12.2017).

KAMALOV, İlyas. “Rusya’nın Ortadoğu Politikası”, Orsam Rapor, No:125, Temmuz 2012, http://www.orsam.org.tr/eski/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012714_rapor125.pdf, (09.09.2017).

KANOVSKIY, Eliyahu. “The Economic Consequences of the Persian Gulf War: Accelerating OPEC’s Demise”, The Washington Institute for Near East Policy, 1992.

KASAEV, Eldar. “Sovremenniyе Torgovo-Ekonomičeskiye Otnosheniya Rossii s Yemenom”, Institut Blijnego Vostoka, 07.05.2010, <http://www.iimes.ru/?p=10597>, (23.12.2017).

KASAYEV, Eldar. “Ekonomičeskoye Partnerstvo Rossii i OAE: Tekuščee Sostoyanie I Političeskiye Riski”, Institut Blijnego Vostoka, 12 Ağustos 2013, <http://www.iimes.ru/?p=18069>, (23.02.2018).

KASAYEV, Eldar. “Energetičeskaya Strategiya Rossii Na Blijnem Vostoke”, Jurnal Strategiya Rossii, No:11, Kasım 2010, http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1290498857&archive=1290499075&start_from=&ucat=14&, (14.01.2018).

KASAYEV, Eldar. “Ob Ekonomičeskix Otnosheniyax Rossii i OAE”, Institut Blijnego Vostoka, 16 Şubat 2014, <http://www.iimes.ru/?p=19904>, (22.02.2018).

KASAYEV, Eldar. “Regionalnaya Politika Katara i Svyazi Rossiy”, http://observer.materik.ru/observer/N8_2009/102_107.pdf, (11.02.2018).

Katarskiy Krizis I Rossiya, Finfront, 07.06.2017, <http://finfront.ru/2017/06/07/the-qatari-crisis-and-russia/>, (22.01.2018).

KATZ, Mark N. “Saudi-Russian Relations in the Putin Era”, Middle East Journal, Vol 55, No:4, Autumn 2001, <http://www.marknkatz.com/files/Saudi-Russian-Relations-MEJ.pdf>, (05.12.2017).

KATZ, Mark N. “Saudi-Russian Relations Since the Abdullah-Putin Summit”, Middle East Policy; Spring 2009, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-4967.2009.00384.x/abstract>, (19.01.2018).

KATZ, Mark N. “The Emerging Saudi-Russian Partnership”, Mideast Monitor, January-March 2008, <http://ebot.gmu.edu/bitstream/handle/1920/3015/The%20Emerging%20Saudi-Russian%20Partnership.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (15.01.2018).

KATZ, Mark, N. “Convergent Hopes, Divergent Realities: Russia and Gulf in a Time of Troubles”, The Arab Gulf States Institute in Washington, www.agsiw.org/wp-content/uploads/2015/11/Katz_Kamel_PDF_Draft-2.pdf, (23.02.2018).

KATZ, Mark. N. "Saudi-Russian Relations, Saudi-Russian Relations Since 9/11", Problems Of Post-Communism, March/April 2004, https://www.researchgate.net/publication/290278765_Saudi-Russian_Relations_Since_911, (15.01.2018).

King Abdullah University of Science and Technology Official Site, <https://www.kaust.edu.sa/en>, (18.01.2018).

Ključevaya Rol V Soglašenii Po Nefti Prinadlejit Moskve i Er-Riyadu, Ria Novosti, 10.12.2016, <https://ria.ru/economy/20161210/1483299423.html>, (05.01.2018).

Koaliçiya po İzolyaçii, Glava MID Katara Poblogadaril Rossiyu za Predlojennuyu Pomosh, Gazeta.ru, 10.06.2017, https://www.gazeta.ru/politics/2017/06/10_a_10716179.shtml, (10.02.2018).

KOMPANII, İstoriya. Rosneft, <https://www.rosneft.ru/about/history/>, (23.02.2018).

Konçepçiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federaçii (Utverjdena Prezidentom Rossiyskoy Federaçii V.V. Putinim 30 Noyabrya 2016), Ministerstvo İnostrannix Del Rossiyskoy Federaçii, 01.12.2016, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, (10.02.2018).

Korol Baxreyna Podkatil "Na Formule 1", Kommersant.ru, 11.10.2014, <https://www.kommersant.ru/doc/2588190>, (13.10.2017).

KORYAGİN, Vladimir. "Kak Sovetskaya Rossiya Poteryala Saudovskuyu Araviyu", **Gazeta.ru**, 24.01.2015, https://www.gazeta.ru/science/2015/01/24_a_6385793.shtml, (24.10.2017).

KOSACH, Grigoriy and Elena MELKUMYAN, "Rossiyko-Saudovskiye Politicheskoe Vzaimodeystvie", **Vestnik Mgimo Universiteta**, 2017, No:4, <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/issledovatelskie-stati/rossiysko-saudovskoe-politicheskoe-vzaimodeystvie>, (18.12.2017).

KOSACH, Grigoriy and Saudovskaya ARAVIYA, "Evolyuçiya Otnosheniy", ss.136-138, http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2015_06/8.pdf, (12.12.2017).

KOSACH, Grigoriy. “Rossiya i Saudovskaya Araviya: Evolyuçiya Otnosheniy”, ss.136-138, http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2015_06/8.pdf, (12.12.2017).

KOSACH, Grigory and Elena MELKUMYAN, “Possibilities Of A Strategic Relationship Between Russia and Saudi Arabia”, Russian International Affairs Council, 06.08.2016, <http://russiancouncil.ru/common/upload/Russia-SaudiArabia-policy-brief-6-en.pdf>, (15.10.2017).

KOSAEV, Eldar. “Rossiya i Saudovskaya Araviya Dinamika Energetičeskogo Partnerstva i Sozdanie Normativny Bazi”, İnstitut Blijnego Vostoka, 07.09.2010, <http://www.iimes.ru/?p=11281>, (18.12.2017),

Krizis v Katare, Postradayut SŞA, Vıigraet Rossiya? Komsomolskaya Pravda, 06.06.2017, <http://kp.ua/politics/577959-kryzys-v-katare-postradaet-ssha-vyyhraet-rossyia>, (13.01.2018).

KURBANOV, Mixail. “Torgovo-Ekonomičeskoye Sotrudničestvo Rossii i Stran Persidskogo Zaliva”, Naučno-Praktičeskiy Jurnal, 2011, <https://cyberleninka.ru/article/v/torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-stran-persidskogo-zaliva>, (23.02.2018).

KURŞUN, Zekeriya. “Katar Krizi ve Türkiye'nin Pozisyonu”, **Ordaf**, 12 Haziran 2017, <http://ordaf.org/katar-krizi-ve-turkiyenin-pozisyonu/>, (23.02.2018).

Qatar Diplomatic Crisis, Aljazeera, 17 June 2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/06/qatar-diplomatic-crisis-170614195331031.html>, (22.01.2018).

Qatar Diplomatic Crisis, What You Need To Know, The Guardian, 5 June 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/05/qatar-diplomatic-crisis-what-you-need-to-know>, (22.02.2018).

Qatar, Russia Discuss Energy Cooperation, Qatar Tribune, 4 Mart 2015, <http://archive.qatar-tribune.com/viewnews.aspx?n=26170A88-F3EC-4C09-B504-E53DA0582918&d=20150304>, (11.02.2018).

Lavrov on Visit to UAE, Oman: Russia, GCC Members Inch Closer to Each Other in Times of Hard Choices, Strategic Culture Foundation, 03.02.2016,

<http://www.strategic-culture.org/news/2016/02/03/lavrov-visit-uae-oman-russia-gcc-members-inch-closer-each-other-times-hard-choices.html>, (23.01.2018).

Lavrov Urges Direct Talks, GCC Unity Amid Gulf Crisis, Aljazeera, 10.09.2017, <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/lavrov-urges-direct-talks-gcc-unity-gulf-crisis-170910111507561.html>, (20.02.2018).

LEWIS, Jeffrey. “Is the ‘Hard Bargaining’ Image of the Council Misleading? The Committee of Permanent Representatives and the Local Elections Directive”, **Journal of Common Market Studies**, C.36, No:4, 2001, ss.479-504, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010414002239373>, (12.05.2017).

Liga Arabskix Gosudarstv Otkroet Svoe Ofichialnoe Predstavitelstvo v Rossii, Life.ru, https://life.ru/t/армия/991059/liga_arabskikh_ghosudarstv_otkroet_svoio_ofitsialnoe_priedstavitielstvo_v_rossii, (28.03.2017).

LOCATELLI, Catherine and Sylvain ROSSIAUD, “A Neoinstitutionalist Interpretation of the Changes in the Russian Oil Model”, **Université de Grenoble**, 11 October 2011, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00631115/document>, (21.03.2018).

LOUNSBURY, Michael. “Institutionalism Old and New”, https://www.researchgate.net/publication/44077976_Institutionalism_old_and_new, (26.05.2017).

Lukoil Resmi İnternet Sitesi, <http://www.lukoil.ru/>, (05.02.2018).

MANAFOVA, Anna. “Is Oil-Gas Friendship Possible Between Russia and Saudia Arabia”, Russian International Affairs Council, 14.11.2016, <http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/vozmozhna-li-neftegazovaya-druzhiba-rossii-i-saudovskoy-aravi/>, (12.12.2017).

MANKOFF, Jaffrey. “Russian Foreign Policy”, **Rowman & Littlefield Publishers**, United States of America, 2012.

MARCH, James G. and Johan P. OLSEN. “The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life”, **The American Political Science Review**, Vol: 78, No: 3, http://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1984_March_Olsen_New_institutionalism_APSR.pdf, (28.05.2017).

MCKELVEY, Richard. “Intransitivities in Multidimensional Voting Models and Some Implications for Agenda Control”, **Journal of Economic Theory**, C.12, S.4, 1976, ss. 472-482.

Mejgosudarstvenniye Otnosheniya Rossii i Baxreyna, Ria Novosti, 08.02.2016, <https://ria.ru/spravka/20160208/1370299908.html>, (13.10.2017).

Mejgosudarstvenniye Otnosheniya Rossii I Saudovskoy Aravii, Ria Novosti, 23.01.2015, <https://ria.ru/spravka/20150123/1043885412.html>, (13.01.2018).

MELKUMYAN, Elena and Grigoriy KOSACH, “Vozmojnosti Dlya Strategičeskix Otnosheniy Rossii i Saudovskoy Aravii”, Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam, No:6, 31.08. 2016, <http://russiancouncil.ru/common/upload/Russia-SaudiArabia-policy-brief-6-ru.pdf>, (15.01.2018).

MELKUMYAN, Elena, Grigoriy KOSACH and Tatyana Nosenko VSEVOLODOVNA, Rossiya v Vneshnopoliticheskix Prioritetax Soveta Sotrudnichestva Arabskix Gosudarstv Zaliva Posle Sobitiy “Arabskoy Vesni”, Vestnik MGİMO Universiteta, No:4, 2017, <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-vo-vneshnopoliticheskix-prioritetah-soveta-sotrudnichestva-arabskix-gosudarstv-zaliva-posle-sobytiy-arabskoy-vesny>, (13.03.2018).

MELKUMYAN, Elena. “A Political History of Relations Between Russia and The Gulf States”, **Arab Center for Research & Policy Studies**, Aralık 2015, https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/A_Political_History_of_Relations_between_Russia_and_the_Gulf_States_Elena_Melkumyan.pdf, (11.02.2018).

MELKUMYAN, Elena. “Region Persidskogo Zaliva v Mirovoy Politike: İstoriya i Sovremennost”, **Vestnik Nijegorodskogo Universiteta im. N. İ. Lobacheskogo**, 2015, No:3, http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/19931778_2015_-_3_unicode/8.pdf, (24.04.2017).

MELKUMYAN, Elena. “Region Persidskogo Zaliva v Mirovoy Politike: İstoriya i Sovremennost”, Vestnik Nijegorodskogo Universiteta im. N.I. Lobaçevskogo, 2015, No:3, ss.82-89, <https://cyberleninka.ru/article/n/region-persidskogo-zaliva-v-mirovoy-politike-istoriya-i-sovremennost>, (25.03.2018).

MELKUMYAN, Elena. “Saudovsko-Rossiyskiye Otnosheniya v Konstekste Globalnix İzmeneniy v Sisteme Mejdunarodnix Otnosheniy”, Vestnik RUDN, Seriya “Mejdunarodniye Otnosheniya” No:1, 2006, <https://cyberleninka.ru/article/n/saudovsko-rossiyskie-otnosheniya-v-kontekste-globalnyh-izmeneniy-v-sisteme-mezhdunarodnyh-otnosheniy>, (15.01.2018).

MELKUMYAN, Elena. “SSAGPZ v Globalnix i Regionalnix Prochessax”, Institut Blijnego Vostoka, Moskva 1999, <http://book.iimes.su/?p=4564>, (13.03.2018).

MELKUMYAN, Elena. “Vizit Emira Kuveyta v Rossiyu”, Institut Blijnego Vostoka, 12.11.2015, <http://www.iimes.ru/?p=26529>, (13.01.2018).

MEYER, John W. and Brian ROWAN. “Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”, **American Journal of Sociology**, Vol. 83, No:2, Sep 1977, http://www.jstor.org/stable/2778293?seq=1#page_scan_tab_contents, (18.05.2017).

MİD Saudovskoy Aravii: Otnosheniya s Moskvoy Dostigli “İstoriçeskogo Momenta, Ria Novosti, 05.10.2017, <https://ria.ru/world/20171005/1506275628.html>, (20.02.2018).

MİD Saudovskoy Aravii: Otnosheniya s RF Ne Narushayut Partnerstvo s SŞA, İzvestiya, 06.10.2017, <https://iz.ru/655420/2017-10-06/mid-saudovskoi-aravii-otnosheniia-s-rf-ne-narushaiut-partnerstvo-s-ssha>, (20.02.2018).

MİD, Glava. “Saudovskoy Aravii Prizval Uluçşit Otnosheniya s Rossiey”, RT Na Russkom, 07.01.2016, <https://russian.rt.com/inotv/2016-01-07/Glava-MIDa-Saudovskoj-Aravii-prizval>, (21.11.2017).

Moskva i Er-Riyad Podpisali Predvaritelny Orujeyny Dogovor Na 3.5 Milyard Dollarov, Vzglyad, 10.07.2017, <https://www.vz.ru/news/2017/7/10/877968.html>, (23.12.2017).

MUXETDİNOV, Damir. “Perviy Drug-Luçşe Novix Dvux 90 Let Rossiysko-Saudovskim Otnosheniyam”, IslamRF.RU, 26.10.2016, <http://islamrf.ru/news/amal/analytics/40620/>, (13.01.2018).

Na Odnoy Volne Sergey Lavrov Vstretilsya s Korolem I Vrachami, Rossiyskaya Gazeta, 11.09.2017, <https://rg.ru/2017/09/11/lavrov-obsudil-s-iordanskim-kollegoj-palestino-izrailskij->

[konflikt.html?utm_source=rg.ru&utm_medium=offline&utm_campaign=back_to_online](#), (20.02.2018).

NAZIR, Muhammed İbrahim. “Razvitie Rossiysko-Siriyskix Voennno-Političeskix Otnosheniy v Sovremennix Usloviyax”, Vestnik Ekaterininskogo İnstituta, No:1 2014, <https://elibrary.ru/item.asp?id=21391803>, (23.11.2017).

Ne Tolko Tanki: Cto Svyazivaet Rossiyu i Siriyu, RBK Ejedenevnaya Delovaya Gazeta RBK, 24.09.2015, <https://www.rbc.ru/business/24/09/2015/560168269a7947597c281379>, (16.11.2017).

Neft, Orujie i Atomnaya Energetika: Glavniye İtogi Vizita Korolya Saudvskoy Aravii v Moskvu, Russia Today Na Russkom, 06.10.2017, <https://russian.rt.com/world/article/436931-saudovskaya-araviya-vizit-korol-putin-dogovory-siriya>, (01.02.2018).

Neftyanıye Zamorozki: O Chem Dogovorilis Na Vstreche OPEK, Russia Today, 25.05.2017, <https://russian.rt.com/business/article/393389-neft-vstrecha-opek>, (18.03.2018).

NEYMATOV, Azad Yagutovich. “Analiz Sovremennix Rossiysko-Saudovskix Otnosheniy”, Vestnik Mgimo Universiteta, 2011, No: 4, <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sovremennyh-rossiysko-saudovskih-otnosheniy>, (15.10.2017).

NIKITYUK, Vladimir Aleksandrovich. İrak i Geopolitičeskiye Posledstviya “Buri v Pustıne”, İstoriya Mejdunarodnix Otnosheniy, <https://cyberleninka.ru/article/v/irak-i-geopoliticheskie-posledstviya-buri-v-pustyne-1990-e-gg>, (13.01.2018).

NIKONOV, Oleg Aleksandrovich. “Stanavlenie Otnosheniy Rossiyskoy İmperii s Regionom Persidskogo Zaliva”, İstoriya Mejdunarodnix Otnosheniy i Vneşney Politiki, <https://cyberleninka.ru/article/v/stanovlenie-otnosheniy-rossiyskoy-imperii-s-regionom-persidskogo-zaliva>, (25.03.2018).

NOSETTİ, Jülyen. “Kremlevskiy Put v Mekku: Saudovskaya Araviya v Rossiyskoy Diplomatii”, Russie. Nei. Visions No:52, İyun 2010, <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrinocettirussiearabiesaouditerusmai2010.pdf>, (05.09.2017).

NOVAK, Alensandr. “Pogovoril s Glavoy Saudi Aramco A.Nasserom, Ministrom Nefti X.Al –Falixom i Pobival Na Neftyanom Mestorojdenii Şeybax v Saudovskoy Aravii”, Neftegaz.ru, 23.10.2016, <http://neftegaz.ru/news/view/154595-A.Novak-pogovoril-s-glavoy-Saudi-Aramco-A.-Nasserom-ministrom-nefti-H.-al-Falihom-i-pobyval-na-neftyanom-mestorozhdenii-Shaybah-v-Saudovskoy-Aravii>, (12.12.2017).

NUREYEV, Rustem. “Evolyuchiya İstituchionalny Teorii i Ee Struktura”, <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/283.pdf>, (24.05.2017).

NYE, Joseph S. and Robert O. KEOHANE. “Transnational Relations and World Politics”, **University of Wisconsin Press**, International Organization, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics Summer, 1971, https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/364783/mod_resource/content/1/keohane-nye_1971.pdf, (15.07.2017).

Oficialny Sayt OAO “Gazprom”, <http://www.gazprom.ru/about/history/chronicle/2009/>, (09.02.2018).

Oil Price Slides as OPEC Production Cuts Fail to İmpress Markets, The Guardian, 25.05.2017, <https://www.theguardian.com/business/2017/may/25/opec-meeting-oil-price-saudi-arabia-production>, (18.03.2018).

OPEC Monthly Oil Market Report, 18 January 2018, http://www.opec.org/opec_web/en/publications/338.htm, (23.02.2018).

OPEC Organization of the Petroleum Exporting Countries, http://www.opec.org/opec_web/en/, (15.05.2017).

OPEK Povisila Prognoz Po Dobiche Nefti v Rossii, Ria Novosti, 14.03.2017, <https://ria.ru/economy/20170314/1489979275.html>, (23.02.2018).

OPEK Prodoljit Sokrasheniya, Gazeta.ru, 25.05.2017, <https://www.gazeta.ru/business/2017/05/25/10690967.shtml>, (18.03.2018).

OPEK Vıpolnila Soglasheniye o Sokrashenii Dobıchi Nefti Na 80 Procentov, Lenta.ru, 22.01.2017, <https://lenta.ru/news/2017/01/22/opec80percent/>, (23.02.2018).

OSKARSSON Katerina and Steve A. YETİV, “Russia and the Persian Gulf: Trade, Energy and Interdependence”, **Middle East Journal**, Vol.67, No:3, Summer 2013,

<http://www.jstor.org/stable/pdf/90000726.pdf?refreqid=excelsior%3A0051646abaa577a0fedd9a91d49d4b54>, (06.02.2018).

Otnosheniya Rossii i Baxreyna, TACC İnformaçionnoye Agentstvo Rossii, 08.02.2016, <http://tass.ru/info/2648305>, (13.10.2017).

Otnosheniya Rossii i İraka, Ria Novosti, 10.04.2009, <https://ria.ru/politics/20090410/167726307.html>, (16.11.2017).

OZEROV, Oleg. Rossiya i Saudovskaya Araviya: 20 Let Novıx Otnosheniy, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/347>, (13.01.2018).

Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. <http://www.ekodialog.com/Konular/suudi-arabistanin-petrol-uretimi-tuketimi-petrol-politikalari.html>, (13.01.2018).

ÖZTÜRK, Bekir Sami ve Ferhat ÖZBAY, “Ortadoğu’nun Rusya ve ABD İle Enerji Alanındaki İlişkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, No.2, 2017.

ÖZTÜRKLER, Harun. “Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Körfez Ülkeleri Ekonomileri Üzerindeki Etkileri”, **Ortadoğu Analiz**, Nisan’09, Cilt: 1, Sayı: 4, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/4/6harun.pdf>, (22.01.2018).

Perviy Rossiysko-Omanskiy Biznes-Sammit Sostoyalsya v Peterburge. 23.09.2016, <http://diplomatu.ru/pervyj-rossijsko-omanskij-biznes-sammit-sostoyalsya-v-peterburge/>, (23.01.2018).

PETERS, B. Guy. “Intitutional Theory in Political Science, The New Instituonalism”, **The Continuum International Publishing Group**, New York, 2012.

PETROVNA, Yuliya Vasileva. “Ekonomika Stran Eksporterov Nefti, Elektronnyy Nauçnyy Jurnal” **Neftegazovoe Delo**, 2012 No:6.

PIERCE, Jonathan J. “Oil and The House of Saud: Analysis of Saudi Arabian Oil Policy”, **Digest Of Middle East Studies**, Spring 2012, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1949-3606.2012.00128.x/pdf>, (13.01.2018).

PODÇEROB, Aleksey Borisoviç. “Rossiya i Krizisniye Situaçii Vokrug İraka: İstoriya i Sovremennost”, **Vestnik MGİMO Universiteta**, No: 5, 2010, <http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/vestnik/2010-14-5.pdf>, (13.01.2018).

Podpisano Rossiysko-Saudovskoye Soglaşeniye v Finansovo-Kreditnoy Sfere, Ria Novosti, 11.02.2007. <https://ria.ru/economy/20070211/60547416.html>, (13.01.2018).

Politika Rossii Na Blijnem Vostoke v 2018 Godu: Şçenarii, Riski, Vozmojnosti, Evraziya Ekspert, 10.01.2018, <http://eurasia.expert/politika-rossii-na-blizhnem-vostoke-v-2018-godu-stsenarii-riski-vozmozhnosti-/>, (01.02.2018).

Posol Katara: Rossiya Budet Odnim Iz Glavnix Partnerov Nashey Novoy Ekonomiki, Ria Novosti, 23.07.2017, <https://ria.ru/interview/20170723/1498995477.html>, (23.10.2017).

Posolstvo Rossiyskoy Federaçii v Korolevstve Baxreyn, <http://bahrain.mid.ru>, (13.11.2017).

Posolstvo Rossiyskoy Federachii ve Korolevstve Saudovskaya Araviya, <http://www.riyadh.mid.ru/spravka.html>, (13.01.2018).

Posolstvo Rossiyskoy Federaçii v Sultanate Oman, http://www.oman.mid.ru/ru/rus-oman_ru.html, (23.11.2017).

Pryamiye İnvestiçii v RF po Stranam-Partneram, Çentralny Bank RF, <http://www.cbr.ru/statistics/?Prtid=svs>, (25.02.2018).

Putin Schitaet Sotrudnichestvo Rossii s OPEK Poleznim Dlya Vsex, Ria Novosti, 23.12.2016, <https://ria.ru/economy/20161223/1484435071.html>, (25.02.2018).

PUTİN, Vladimir. “Russia At The Turn Of The Millennium”, 1999, <http://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm>, (05.03.2018).

RAMANI, Samuel. “Russia and the Middle East: Diplomacy and Security Russia and GCC: A Rising Partnership”, Russian International Affairs Council, 29 March 2017, <http://russiancouncil.ru/en/blogs/samuel-ramani-en/russia-and-the-gcc-a-rising-partnership/>, (10.02.2018).

RAMANI, Samuel. Rossiya i İran- Luçşiyе Druzya?, İnosti.ru, 13.11.2015, <http://inosmi.ru/world/20151113/231346644.html>, (12.12.2017).

Rasporiyajeniem Pravitelstva Rossiyskoy Federacii, Energetičeskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 Goda, 13.11.2009, <https://www.consultant.ru/law/hotdocs/7765.html>, (15.03.2018).

Rastoplennaya Neft, Lenta.ru, 7 Aprelya 2017, <https://lenta.ru/articles/2016/04/17/oilfail/>, (05.01.2018).

Ria Novosti i Saudovskoye İnformagentstvo Podpişut Soglaşeniye, Ria Novosti, 11.02.2007, <https://ria.ru/media/20070211/60538625.html>, (13.01.2018).

RİSSE, Thomas. “Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union”, **Journal of Common Market Studies**, C.34, No:1, 1996, ss.53-80, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00560.x>, (15.09.2017).

Rosneft Segodnya, <https://www.rosneft.ru/about/Glance/>, (23.03.2018).

ROSOBONEXPORT, Oficialnıy Sayt, <http://roe.ru/>, (26.05.2017).

Rossiya Gotovit Alternativu OPEK, PolitRussia.com, 06.09.2016, <http://politrussia.com/ekonomika/rossiya-gotovit-alternativu-998/>, (25.02.2018).

Rossiya i Katar Budut Narashivat Dvustoronnee Sotrudnichestvo, Komsomolskaya Pravda, 31.08.2017, <https://www.kp.ru/online/news/2853905/#619289>, (23.10.2017).

Rossiya i OPEK Soglasnı Na Menshe, Gazeta.ru, 24.10.2016, <https://www.gazeta.ru/business/2016/10/24/10268897.shtml>, (18.02.2018).

Rossiya i Saudovskaya Araviya Podpisali 14 Dokumentov po İtogam Peregovorov, Russia Today Na Russkom, 05.10.2017, <https://russian.rt.com/world/news/436875-rossiya-araviya-podpisali-dokumenty>, (20.02.2018).

Rossiya I Saudovskaya Araviya Podpisali Memorandum O Sotrudnicestve v Energetike, Vzglyad Delovaya Gazeta, 23.10.2016, <https://vz.ru/news/2016/10/23/839694.html>, (12.12.2017).

Rossiya Otkazalas Rabotat Po Pravilam OPEC, Institut Energetisheskoy Strategii, 11.09.2009, <http://www.energystrategy.ru/news/11.09.2009-1.htm>, (21.01.2018).

Rossiya Sokratila Neftedobichu v Ramkax Sdelki OPEK, Gazeta.ru, 03.09.2017, https://www.gazeta.ru/business/news/2017/09/03/n_10519730.shtml, (18.03.2018).

Rossiya v Marte Sokratila Dobichu Nefti Bolee Chem Na 200 Tisyach Barreley v Sutki, RT Na Russkom, 31.03.2017, <https://russian.rt.com/business/news/374009-rossiya-neft-dobucha>, (23.02.2018).

Rossiya v Sirii: Duraki o Dobiche Sporyat, A Umniye Ee Delyat, Inosti.ru, 09.03.2016, <http://inosmi.ru/politic/20160309/235646441.html>, (10.10.2017).

Rossiyskiy Gosudarstvennyy Gumanitarniy Universitet, <http://www.rsuh.ru/>, (23.03.2018).

Rossiysko-Arabskiy Delovoy Sovet 10 Let Itogi i Perspektivy, <http://www.russarabc.ru/upload/iblock/d9c/RADS%2010%20years%20www%20rus.pdf>, (05.01.2018).

Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya Segodnya, Voprosik.net, 19.10.2012, <http://voprosik.net/rossijsko-irakskie-otnosheniya-segodnya/>, (11.11.2017).

Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya, Ministerstvo İnostrannıx Del Rossiyskoy Federacii, 26.05.2008, <http://www.mid.ru/ru/maps/iq?currentpage=main-country>, (18.11.2017).

Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya, Rossiysko-İrakskiy Delovoy Sovet, <http://www.rirbc.ru/ob-irake/sotrudnichestvo-s-rf.html>, (13.11.2017).

Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya: Problemi i Perspektivy, Institut Blijnego Vostoka, Moskva 2003, https://inafran.ru/sites/default/files/page_file/rossijsko-saudovskie_otnosheniya.pdf, (15.11.2017).

Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya: Vizovı i Perspektivy, 04.04.2016, <http://rusicworld.com/ekspertnoe-mnenie/rossijsko-saudovskie-otnosheniya-vyzovy-i-perspektivy>, (15.01.2018).

Rossiysko-Saudovskoye Voенno-Техниçeskoye Sotrudniçestvo Mojet Poluçit Dinamiçnoye Razvitie, Fond Strategiçeskoy Kulturi, 10.08.2015,

<https://www.fondsk.ru/news/2015/08/10/rossijsko-saudovskoe-voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-mozhet-poluchit-razvitie-34727.html>, (23.09.2017).

Russia and Qatar: Diplomatic Civility or Rapprochement, Russia Direct, 21 Ocak 2016, <http://www.russia-direct.org/opinion/russia-and-qatar-diplomatic-civility-or-rapprochement>, (22.02.2018).

Russia and OPEC, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, http://www.mid.ru/rossia-v-gruppe-20-rossia-i-specializirovannye-mezdunarodnye-ekonomiceskie-organizacii-mvf-vto-oesr-fseg-opek-i-dr-/-/asset_publisher/uFvfWVmCb4Rl/content/id/2142166, (18.02.2018).

Russia and The GCC Crisis, 13.06.2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/06/russia-gcc-crisis-170613073826800.html>, (13.11.2017).

Russia Wants to Influence Global Oil Price-Minister, “Reuter” 25.09.2008, <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-pricesbpind/russia-wants-to-influence-global-oil-price-minister-idUSTRE48O1EZ20080925>, (21.01.2018).

Russia, Qatar sign agreement on military and technical cooperation, TASS, October 25, 2017, <http://tass.com/defense/972547>, (13.11.2017).

Russia, Saudi Arabia Sign Joint Statement To Stabilize Oil Market, Tass Russian News Agency, 5 September 2016, <http://tass.com/economy/897893>, (15.01.2018).

Russia’s Mideast Policy Inspires Trust-Arap League Leader, Sputnik News, 03/02/2007, <https://sputniknews.com/world/2007020360170131/#ixzz3fOfWr2qs>, (28.01.2018).

Russia’s Search For a New Middle East Partner Now Includes Oman, Russia Direct, 9 February 2016, <http://www.russia-direct.org/opinion/russias-search-new-middle-east-partner-now-includes-oman>, (15.01.2018).

Russian Foreign Policy and The GCC, Trends Working Paper 04/2016, <http://trendsinstitution.org/wp-content/uploads/2016/05/Russian-Foreign-Policy-and-the-GCC-Final.pdf>, (11.02.2018).

Russian Oil Output Declines, Almost At Global Pact Target, Reuters, 02.05.2017, <http://www.reuters.com/article/us-russia-energy-production-idUSKBN17Y0EQ>, (12.03.2018).

Rusya Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Rossiysko-Yemenskiye Otnosheniya”, Ministerstvo İnostrannıx Del Rossiyskoy Federacıii, 10.10.2011.

Rusya Enerđi Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://minenergo.gov.ru/node/1026>, (06.03.2018).

Rusya Federasyonu Dış Politika Konsept Metni, Konçepçiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federacıii, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf>, (20.02.2018).

Rusya Federasyonu Enerđi Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun 1G8 Başkanlığı, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa, (06.03.2018).

Rusya Federasyonu Suudi Arabistan Elçiliğinin Resmi Sitesi, Rossiysko-Saudovskiye Otnosheniya, <http://www.riyadh.mid.ru/spravka.html>, (05.02.2018).

Rusya, Suudi Arabistan ve Avrupa Üçgeninde Türkiye, Türkiye Enerđi Vakfı, 1 Şubat 2016, <http://www.tenva.org/2015-rusya-suudi-arabistan-ve-avrupa-enerji-ucgeninde-turkiye>, (13.02.2018).

RUTHERFORD, Malcolm. “Instituions in Economics, The Old and the New Institutionalism”, **Cambridge University Press**, USA 1994.

SAPRONOVA, Marina Anatolevna. Rossiysko-Arabskoe Sotrudničestvo Do İ Posle “Arabskoy Vesni”, **Moskovskiy Gosudarstvenniy İstitut Mejdunarodnix Otnosheniy MİD Rossii**, Prospect Vernadskogo, Rossiya, No:3, 2014, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiysko-arabskoe-sotrudnichestvo-do-i-posle-arabskoy-vesny>, (19.01.2018).

SARI, Ömer Faruk. “Yeni Kurumsalcılık Çerçevesinde Enerđi Topluluğu”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişikiler AnaBilim Dalı, Ankara 2016.

Saudi Arabia and Russia Ministers Agree Oil Production Freeze, Financial Times, 17 February 2016, <https://www.ft.com/content/da44fb1c-d485-11e5-8887-98e7feb46f27>, (12.12.2017).

Saudi Arabia Oil Policy: More Than Meets the Eye, The Oxford Institute for Energy Studies, June 2015, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2015/06/MEP-13.pdf>, (18.02.2018).

Saudi Arabia, Russia Offer United Front on Oil Supply Cuts, Bloomberg, 07.05.2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-07/saudi-energy-minister-says-yet-to-decide-on-extending-cuts>, (21.11.2017).

Saudi-Russian Joint Statement On Oil Market Cooperation, Reuters, 5 Sep 2016, <http://uk.reuters.com/article/g20-china-saudi-russia-oil-idUKL8N1BH303>, (12.12.2017).

Saudovskaya Araviya Vstrelila po Korolevski, Pravda, 10.09.2017, <https://www.pravda.ru/news/world/10-09-2017/1348168-lavrov-0/>, (20.02.2018).

Saudovskiy Ministr Rasskazal o Vstreche Putinim i Sechinim, RBC.ru, 1.06.2017, http://www.rbc.ru/economics/01/06/2017/593039439a794737472aaaac#xtor=AL-%5Binternal_traffic%5D--%5Brss.rbc.ru%5D-%5Btop_stories_brief_news%5D, (29.10.2017).

Saudovsko-Rossiyskiye Otnosheniya: İstoriya i Mnogoobeşayışıye Perspektivı, Gazeta İzvestiya, 15.02.2016, <http://izvestia.ru/news/604194>, (12.12.2017).

SAUNDERS, Paul J. "Russia, Qatar Compete İn Natural Gas Market", 11 Haziran 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/06/russia-qatar-natural-gas-market-cooperation-rivals-İng-putin.html>, (24.02.2018).

SCHARPF, Fritz. "The Joint-Decision Trap: Lessons From German Federalism and European Integration", **Public Administration**, C.66, S.3, 1988, ss.239-278.

SENKOVIÇ, Vladislav. "Rossiya I Saudovskaya Araviya: Neispolzuemye Vozmojnosti Sotrudniçestva Po Linii Delovix Krugov", Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam, 06.12.2013, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-saudovskaya-araviya-neispolzuemye-vozmozhnosti-sot/?sphrase_id=496341, (13.11.2017).

SERGEYEVICH, Evgeniy Biryukov. “Forum Stran-Eksporterov Gaza-Ambichioznyy Proekt s Neraskritim Potentsialom”, Rossiyskiy Vneshekonomicheskiy Vestnik, 2015, <https://cyberleninka.ru/article/n/forum-stran-eksporterov-gaza-ambitsioznyy-proekt-s-neraskrytym-potentsialom>, (13.03.2018).

SİDDİGA, Arhama. “Qatar-Gulf Rift, Going Beyond a War of Words”, Institute of Strategic Studies, 13 June 2017, http://issi.org.pk/wp-content/uploads/2017/06/Final_IB_Arhama_dated_13-6-2017.pdf, (22.01.2018).

SLADDEN, James and Becca WASSER. “Ben Connable & Sarah Grand-Clement, Russian Strategy in the Middle East”, **Rand Corporation**, 2017, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE236/RAND_PE236.pdf, (16.05.2017).

Slishkom Blijniy Vostok, Gazeta.ru, 09.06.2017, https://www.gazeta.ru/comments/2017/06/09_e_10714919.shtml, (23.10.2017).

SLOBODYAN, Nataliya Vladimirovna. Politika “Myagkoy Sily” Rossii v Stranah Persidskogo Zaliva v Naçale XXI v. İstoriçeskiye Aspekt, <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-myagkoy-sily-rossii-v-stranah-persidskogo-zaliva-v-nachale-hhi-veka>, (23.02.2018).

SMİRNOV, Aleksandr. M., Sravnitelnyy Analiz Energetiçeskoj Diplomatii RF i Evropeyskogo Soyuza, Sravnitelnaya Politika 2, 2014, <https://mgimo.ru/upload/docs2/6Alexander-Smirnov.pdf>, (12.02.2018).

SMİTH, Mark. “Russia and The Persian Gulf: The Deepening of Moscow’s Middle East Policy”, **Conflict Studies Research Centre, Middle East Series**, August 2007, p.1-2, https://www.files.ethz.ch/isn/44625/07_Aug_Russia.pdf, (15.05.2017).

Sotrudnichestvo s OPEC, Ministerstvo Energetiki Rossiyskoy Federacij, <http://minenergo.gov.ru/node/496>, (23.12.2017).

Sovmestnoye Sovetsko-İrakskeye Kommyunike o Vizite v SSSR Zamestitelya Predsedatelya Soveta Revolyuçinnogo Komandovaniya İrakskeye Respubliki, Arxiv “Pravda”, 04.02.1977, <http://istmat.info/node/22914>, (05.06.2017).

Sovremenniyе Rossiysko-İranskiye Otnosheniya: Vizovı i Vozmojnosti, Russiacouncil.ru, Moskva 2014, ss.17-21, <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran.pdf>, (12.12.2017).

SŞA İ Saudovskaya Araviya Zaklyuçili Orujeynyu Sdelku Na \$ 110 mlrd, BBC Russkaya Slujba, 20.05.2017, <http://www.bbc.com/russian/news-39987095>, (21.11.2017).

Stability İn Global Oil Market Impossible Without Russia, Saudi Arabia-Riyadh, Sputniknews, 04.09.2016, <https://sputniknews.com/business/201609041044952735-russia-saudi-arabia-oil/>, (13.01.2018).

STEINMO, Sven and Kathleen THELEN. "Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis", https://books.google.com.tr/books/about/Structuring_Politics.html?id=jpOFL5HF300C&redir_esc=y, (15.07.2017).

STEINMO, Sven. "What is Historical Institutionalism", Cambridge University Press, 2008, http://www.dfpe.net/uploads/5/3/9/8/53982981/steinmo_sven_-_what_is_historical_institutionalism.pdf, (26.09.2017).

STEPANOVA, Ekaterina. "Politika Rossii po Sirii Na Etape Voennogo Vmeşatelstva", İnstiut Mirovoy Ekonomiki i Mejdunarodnix Otnosheniy, Sayı: 421, Moskova, Fevral 2016, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm421_rus_Stepanova_Feb2016.pdf, (21.09.2017).

Stranı OPEK Ne Mogli Dogovoritsya Mejdu Soboy s 2008 Goda, Vedomosti.ru, 19.12.2016, <https://www.vedomosti.ru/business/characters/2016/12/19/670312-strani-opek>, (23.02.2018).

Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Foreign Economic Relations Board, Mart 2015, <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, (13.01.2018).

Suudi Arabistan ve Rusya'dan Petrol Anlaşması, 16 Şubat 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suudi-arabistan-ve-rusyadan-petrol-anlasmasi>, (05.01.2018).

TALUKDAR, Indrani. “Dissonance Between Saudi Arabia and Russia”, **Indian Council of World Affairs**, 24 February 2015, <http://www.icwa.in/pdfs/VP/2014/VPDissonance24022015.pdf>, (16.02.2018).

TEK Obedinennix Arabskix Emmiratorov, Ministerstvo Energetiki Rossiyskoy Federacii, Moskva 2010, http://www.cdu.ru/catalog/inform_analytic/TEK_countries/pdf/OAE.pdf, (23.02.2018).

TERTEROV, Marat. “Rossiysko-İrakskiye Otnosheniya”, İnosti.ru, 14.06.2011, <http://inosmi.ru/asia/20110615/170714098.html>, (11.11.2017).

The 3rd High-Level Meeting of the OPEC-Russia Energy Dialogue Was Held Today in Vienna, Institute of Energy for South-East Europe, <http://www.iene.eu/the-3rd-high-level-meeting-of-the-opec-russia-energy-dialogue-was-held-today-in-vienna-p911.html>, (21.01.2018).

Torgovo-Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo Rossii i Katara, Ria Novosti, 18 Kasım 2016, <https://ria.ru/spravka/20160118/1360214577.html>, (11.02.2018).

TRENIN, Dmitriy. “Rossiya Na Blijnem Vostoke: Zadaçi, Prioriteti, Poliçiçeskiye Stimuli”, **Moskovskiy Çentr Karnegi**, <http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>, (05.05.2017).

TRUŞKIN, İvan. “Rossiysko-İranskoye Torgovo-Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo i Novıye Sankçii”, No: 1, 2010, <http://mail.pircenter.org/media/content/files/0/13407156120.pdf>, (08.08.2017).

TSEBELIS, George. “The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter”, **American Political Science Review**, C.88, No: 1, Mar. 1994, pp.128-142, <https://www.jstor.org/stable/2944886>, (29.08.2017).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federachii ob Utverjdenii Konçepçhii Vneshney Politiki Rossiyskoy Federachi, Moskva Kreml, No:640, 30.11.2016, http://youthrussia.ru/wp-content/uploads/2016/12/Концепция_внешней_политики_Российской.pdf, (02.02.2018).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federacii ot 12 Maya 2009 g. N537 “O Strategiı Naçionalnıy Bezopasnasti Rossiyskoy Federacii do 2020 goda” Rossiyskaya Gazeta, 19.05.2009, <https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>, (15.03.2018).

USLU, Nasuh. “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**.

ÜNAL, Mustafa Cem. “Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi”, Açık Arşiv, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6093/>, (15.03.2018).

V Abu-Dabi Sostayalas 7 Zasedaniye Mejpravitelstvennoy Komissi po Torgovomu, Ekonomiçeskomu I Texniçeskomu Sotrudniçestvo Rossiysko-Emiratskiy Delovoy Sovet, 26.11.2017, <http://rus-uae.ru/ru/home/332-events-20171126>, (11.01.2018).

V Saudovkoy Aravii Otkroetsya Fotovıstavka, Ria Novosti, 09.02.2007, <https://ria.ru/society/20070209/60443889.html>, (18.01.2018).

V Saudovskoy Aravii Nachnut Delat Avtomatı Kalashnikova, Komsomolskaya Pravda, 10.07.2017, <https://www.kp.ru/daily/26702.5/3727518/>, (15.01.2018).

V. İ. Matvienko: Oman Dlya Rossii –Nadejnyı i Perspektivnyı Partner, 12.02.2016, <https://interaffairs.ru/news/show/15063>, (15.01.2018).

VATYUÇENKO, Anna. “Siriya i Rossiya 70 Let Vmeste”, Zashishat Rossiyu, 21.10.2015, https://defendingrussia.ru/a/sirija_i_rossija_70_let_vmeste-4114/, (21.12.2017).

Vedenie Biznesa v Obedinennıx Arabskix Emiratax, Torgovo -Promıšlennaya Palata RF, http://export-rt.ru/wp-content/uploads/buklet_aoe.pdf, (19.01.2018).

Vizit Trampa v Er-Riyad: Rekordnaya Orujejnaya Sdelka i Strategiçeskoye Partnerstvo, Tacc İnformaçionnoye Agentstvo Rossii, 21.05.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4268498>, (21.11.2017).

Vladimir Putin Vsretilsya s Naslednim Prinçem, Ministrom Oborony Saudovskoy Aravii Muxammedom Bin Salmanom Al Saudom, Pervıy Kanal, 30.05.2017, <https://www.1tv.ru/news/2017-05-30/326179-vladimir-putin-vstretilsya-s-naslednym-printsem-ministrom-oborony-saudovskoy-aravii-muxammedom-ben-salmanom-al-saudom>, (29.10.2017).

VORONINA, Nataliya Valerevna. "Toplivo-Energeticheskiy Kompleks, Rol Rossii Na Mirovom Rynke Nefti", Jurnal Daydjest Finansı, No: 9, 2005, ss.14-15, <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-rossii-na-mirovom-rynke-nefti>, (15.01.2018).

West Siberian Oil Basin, PetroNeft, <http://petroneft.com/operations/west-siberian-oil-basin/>, (05.01.2018).

Why Russia Seeks To Stay Neutral in Saudi-Qatar Rift, Al-Monitor, 31.08.2017, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/08/russia-neutral-saudi-arabia-qatar-rift-gcc-lavrov-kuwait.html>, (22.09.2017).

Will Russia Come to Qatar's Defense? Russia Beyond, 06.06.2017, https://www.rbth.com/international/2017/06/06/will-russia-come-to-qatars-defense_777740, (12.01.2018).

World Bank Official Website, <http://www.worldbank.org/>, (18.05.2017).

World Trade Organization Official Website, <https://www.wto.org/>, (15.05.2017).

Yadernaya Programma İrana, Ria Novosti, 14.07.2016, <https://ria.ru/spravka/20160714/1465297437.html>, (25.05.2017).

YAGUTOVIÇ, Neymatov Azad. "Analiz Sovremennıx Rossiysko-Saudovskix Otnosheniy", **Vestnik MGİMO Universiteta**, No:4, 2011, <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sovremennyh-rossiysko-saudovskih-otnosheniy>, (21.11.2017).

YILMAZ, Halil İbrahim. "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", **Tesam Akademik Dergisi**, Ocak 2016.

YURÇENKO, Vladimir Petrovich. "Voenno-Texniçeskoye Sotrudniçestvo Rossii s Arabskimi Stranami", <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/20-05-03.htm>, (24.12.2017).

YUREVNA, Çernichina Sofiya. "Rol Energeticheskoy Diplomatii v Formiravanii Vneshney Politiki Rossii Na Sovremennom Etape", **Moskovskiy Gosudarstvennyy İstitut Mejdunarodnix Otnosheniy**, Moskva 2015, https://mgimo.ru/files2/y02_2015/267745/thesis-chernitzyna.pdf, (15.05.2017).

YURYEVNA, Çerņiĉina Sofiya. “Naĉionalnaya Bezopasnost i Energetiĉeskaya Diplomatiya Rossii Na Blijnem Vostoke”, Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Ministerstva İnostrannix Del Rossiyskoy Federaĉii, <https://cyberleninka.ru/article/v/natsionalnaya-bezopasnost-i-energeticheskaya-diplomatiya-rossii-na-blizhnem-vostoke>, (05.01.2018).

Zachem Korol Saudovskoy Aravii Edet v Rossiyu, Vesti Ekonomika, 08.09.2017, <http://www.vestifinance.ru/articles/90643>, (29.10.2017).

ZAXAROVİÇ, Jiznin Stanislav. “Rossiyskaya Energetiĉeskaya Diplomatiya i Mejdunarodnaya Energetiĉeskaya Bezopasnost”, Jurnal Baltikskiy Region No: 1, 2010, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiyskaya-energeticheskaya-diplomatiya-i-mezhdunarodnaya-energeticheskaya-bezopasnost-geopolitika-i-ekonomika>, (05.032018).

ZEYN, Aydrus İrina Axmed. “İnvestiĉionnoye Sotrudniĉestvo Rossii i CCAGPZ Tendenĉii Poslendix Let”, http://193.232.218.56/web-local/fak/rj/files.php?f=pf_f9ac5fa7a31f60399023b23679a068c2, (13.01.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Araştırmacı 23/061994 tarihinde Bakü’de doğdu. İlk, Orta, Lise eğitimini Bakü’de tamamladı. 2015 yılında Bakü Slavyan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu.

2015 yılında Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2018 yılında aynı enstitüden mezun oldu.

